

ҒЫЛЫМ.
ӘЙЕЛ.
ҚОҒАМ

НАУКА.
ЖЕНЩИНЫ.
ОБЩЕСТВО

SCIENCE.
WOMEN.
SOCIETY

Бас редактор: Т.Т. Аяпова – филология ғылымдарының докторы, профессор
Халықаралық педагогикалық білім беру ғылым академиясының академигі,
«Құрмет» және «Парасат» ордендерінің иегері

Бас редактордың орынбасары: Ж.Б. Құрмамбаева, PhD докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Редакция алқасы

Миразова А.Т.	профессор, Қазақстанның Еңбек Ері, «Алтын жұлдыз» және «Отан» ордендерінің иегері, Алматы, Қазақстан
Иманғожина О.З.	п.ғ.к., профессор, Ресей жаратылыстану академиясының құрметті докторы, Халықаралық ақпараттандыру академиясының академигі, Астана, Қазақстан
Есенова Қ.Ө.	ф.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан
Бұқабаева Б.Е.	ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Қ.И.Сәтбаев ат. ҚазҰТЗУ Алматы, Қазақстан
Кемелбекова З.А.	ф.ғ.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан
Сулейменова Н.Ш.	а.ғ.д., профессор, ҚазҰАУ, Алматы, Қазақстан
Байқошқарова С.Б.	б.ғ.д., профессор, “Экомед” орталығының директоры, Алматы, Қазақстан
Махамедова Б.Ж.	п.ғ.д., профессор, ҚазҰАУ, Алматы, Қазақстан
Манкеева Ж.А. ф.ғ.д.,	профессор А. Байтұрсынов ат. Тіл білімі институты, Алматы, Қазақстан
Намазбаева Ж.Ы.	психол.ғ.д., академик, «Тұлғалық және кәсіби өсу» орталығының директоры, Алматы, Қазақстан
Оразбаева Ф.Ш.	академик, п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан
Балтабаева Ж.Қ.	п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан
Молдағалиева А.А.	ф.ғ.к., профессор, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан
Күзекова З.С.	ф.ғ.д., профессор, Назарбаев Университет, Астана, Қазақстан
Сатенова С.К.	ф.ғ.д., профессор, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Мухатаева Қ.М.	ф.ғ.к., профессор, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан
Қабылғазина К.	ф.ғ.к., профессор, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан
Қабдолова Қ.Л.	п.ғ.д., профессор, Абылайхан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан
Карбозова Г.К.	ф.ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
Күдерінова Б.Қ.	ф.ғ.д., профессор, А. Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институты, Алматы, Қазақстан
Дэвис Brent	PhD, профессор, West Cliff University, АҚШ
Фатима Шнан-Давен	PhD, Экс-Марсель Университеті, Франция
Али Шабан	PhD, Каир Университеті, Египет
Жұмай Н.	ғылыми редактор, PhD, қауымд. проф. м.а. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Сәрсенбай Ж.А.	ғылыми редактор, PhD, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан
Әкімбек С.Ә.	жауапты хатшы, гуматитарлық ғылымдар магистрі, Қазақстан

Журнал Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне 20 қараша 2019 жылы тіркеліп, NKZ57VPY00017336 нөмірлі куәлігі берілді.

Шығарылу мерзімі жылына 4 рет.

Баспа орталығы “ARNA”. e-mail: arna-b@mail.ru

050000, Алматы қ., Райымбек даңғылы, 481, офис 74. Тел. +77013443093

Главный редактор: Аяпова Т.Т. – доктор филологических наук, профессор.
Академик международной академии наук педагогического образования,
кавалер орденов «Құрмет» и «Парасат»

Заместитель главного редактора: Курмамбаева Ж.Б., PhD, КазНПУ им. Абая

Состав редакционного совета:

Миразова А.Т.	профессор, Герой Труда Казахстана, кавалер орденов «Алтын жұлдыз» и «Отан», Алматы, Казахстан
Имангожина О.З.	к.п.н., профессор, Почётный доктор Российской академии естествознания, Академик международной академии информатизации, Астана, Казахстан
Есенова К.О.	д.ф.н., профессор, КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан
Бухабаева Б.Е.	к.ф.н., ассоциированный профессор КазНТУ имени К. И. Сатпаева, Алматы, Казахстан
Кемелбекова З.А.	к.ф.н., доцент, КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан
Сулейменова Н.Ш.	д.с.н., профессор, КазНАУ, Алматы, Казахстан
Байкошкарлова С.Б.	д.б.н., профессор, научный директор Центра «Экомед», Алматы, Казахстан
Махамедова Б.Ж.	д.п.н., профессор, КазНАУ, Алматы, Казахстан
Манкеева Ж.А.	д.ф.н., профессор, Институт Языкознания им. А.Байтурсынова, Алматы, Казахстан
Намазбаева Ж.Ы.	д.психол.наук., академик, директор Центра «Личностно-профессионального роста» Алматы, Казахстан
Оразбаева Ф.Ш.	академик, д.п.н., профессор, КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан
Балтабаева Ж.К.	д.п.н., профессор, КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан
Молдағалиева А.А.	к.ф.н., профессор, КазНУ им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан
Кузекова З.С.	д.ф.н., профессор, Назарбаев Университет, Астана, Казахстан
Сатенова С.К.	д.ф.н., профессор, ЕНУ им. Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Мухатаева К.М.	к.ф.н., профессор, КазНУ им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан
Кабылғазина К.	к.ф.н., профессор, КазНУ им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан
Кабдолова К.Л.	д.п.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылайхана, Алматы, Казахстан
Карбозова Г.К.	к.ф.н., доцент, ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
Кудеринова Б.К.	д. ф. н., профессор, Институт Языкознания им. А. Байтурсынова, Алматы, Казахстан
Дэвис Брент	PhD, профессор, West Cliff University, США
Фатима Шнан-Давен	PhD, университет Экс-Марсель, Франция
Али Шабан	PhD, Каир Университет, Египет
Жумай Н.	научный редактор, PhD, и.о. доцента, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Сарсенбай Ж.А.	научный редактор, PhD, КазНУ им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан
Акимбек С.А.	ответственный ученый секретарь, магистр гуманитарных наук, Казахстан

Журнал представляет Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан
Зарегистрировано 20 ноября 2019 года и выдано свидетельство NKZ 57 VPY00017336.
Периодичность 4 раза в год.

Издательский центр "ARNA". e-mail: arna-b@mail.ru
050000, Алматы, пр.Райымбека, 481, офис 74. Тел. +77013443093

Editor-in-chief: Ayarova T.T. – Doctor of philological sciences, prof.
Academician of the International Pedagogical Academy of Science,
Holder of the orders «Qurmet» and «Parasat»

Editor-in-chief's assistant: Kurmambayeva Zh.B., PhD, Abay KazNPU

Editorial staff:

Mirazova A.T.	Prof., Hero of Labor of Kazakhstan, Holder of the orders «Altyn zhuldyz» and «Otan», Almaty, Kazakhstan
Imangozhina O.Z.	Candidate of pedagogical sciences, prof. Honorary Doctor of the Russian Academy of Natural Sciences, Academician of the International Academy of Informatization, Astana, Kazakhstan
Esenova K.O.	Doctor of philological sciences, prof., Abay KazNPU, Almaty, Kazakhstan
Bukabayeva B.E.	Candidate of philological sciences, assoc. prof., Satbayev University, Almaty, Kazakhstan
Kemelbekova Z.A.	Candidate of philological sciences, assoc. prof., AbayKazNPU, Almaty, Kazakhstan
Suleimenova N.Sh.	Doctor of agricultural sciences, Prof., KazNAU, Almaty, Kazakhstan
Baykoshkarova S.B.	Doctor of biological sciences, prof., Director of the center “Ecomed”, Almaty, Kazakhstan
Mahamedova B.Zh.	Doctor of pedagogical sciences, Prof., KazNAU, Almaty, Kazakhstan
Mankeeva Zh.A.	Doctor of philological sciences, prof., A. Baitursynov Institute of Linguistics, Almaty, Kazakhstan
Namazbaeva Zh.I.	Academician, Doctor of psychological sciences, Director of the Center for “Personal and Professional Growth”, Almaty, Kazakhstan
Orazbayeva F.Sh.	Academician, Doctor of pedagogical sciences, prof., Abay KazNPU, Almaty, Kazakhstan
Moldagalieva A.A.	Candidate of philological sciences, prof., Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan
Kuzekova Z.S.	Doctor of philological sciences, prof., Nazarbayev University, Astana, Kazakhstan
Satenova S.K.	Doctor of philological sciences, prof., L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kabdolova K.L.	Doctor of pedagogical sciences, prof., Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan
Baltabayeva Zh.K.	Doctor of pedagogical sciences, prof., Abay KazNPU, Almaty, Kazakhstan
Mukhatayeva K.M.	Candidate of philological sciences, prof., Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan
Kabilgazina K.	Candidate of philological sciences, prof., Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan
Karbozova G.K.	Candidate of philological sciences, assist.prof., M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
Kuderinova B.K.	Doctor of philological sciences, prof., A. Baitursynov Institute of Linguistics, Almaty, Kazakhstan
Brent Davis	PhD, Associate Professor of West Cliff University, the U.S.A
Shnah-Daven F.	PhD, University of Aix-Marseille, France
Shaban Ali	PhD, Kair University, Egypt
Zhumay N.	Academic editor, PhD, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Sarsenbay Zh.A.	Academic editor, PhD, Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan
Akimbek S.A.	Executive academic secretary, M.A., Astana, Kazakhstan

The journal is issued and registered by the Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan. November 20, 2019 certificate NKZ 57 VPY00017336.

Periodicity 4 times a year

Publishing center “ARNA”. e-mail: arna-b@mail.ru

050000, Almaty c., Raimbek avenue, 481, office 74. Tel. +77013443093

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT**

**I. СҰХБАТ
ИНТЕРВЬЮ
INTERVIEW**

Имангожина О.З. Важно ценить труд и усилия близких

**II. ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

Аяпова Т.Т., Балыкбаева А.Б. Шетел тілдерін оқытуда жасанды интеллектті қолданудың жетістіктері мен мүмкіндіктері..... 14

**IV. КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА. ПСИХОЛИНГВИСТИКА.
ЖАҢА ҚАЗАҚ ӘЛПБИ.
КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА. ПСИХОЛИНГВИСТИКА. НОВЫЙ
КАЗАХСКИЙ АЛФАВИТ.
COGNITIVE LINGUISTICS. PSYCOLINGUISTICS. QAZAQ NEW ALPHABET**

Исламова А., Бакеева А. Bridging cultures through proverbs: english and kazakh translation analysis 22

**VI. ПСИХОЛОГИЯ. ПСИХОЛОГ КЕҢЕСІ ПСИХОЛОГИЯ
УГОЛОК ПСИХОЛОГА
PSYCOLOGY. PSYCHOLOGIST'S CORNER**

Намазбаева Ж.И. Концептуальные основы психологического обеспечения национальной системы образования..... 32

Намазбаева Ж.И., Нагибина Н.Л., Барабанщиков В.А. Системный подход в исследовании познавательных процессов: новая парадигма 41

Каракулова, Федяева З. Ш., Пустенко Д.И. Психологические аспекты гендерной дискриминации в образовании 48

**VII. КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКА
MULTI-LINGUAL EDUCATION AND INNOVATION SINLE ARNING LANGUAGES**

Жахина Б.Б. Функционалдык сауаттылықты қалыптастыруға негізделген дамыта оқытудың қағидаттары 57

Аяпова Т.Т., Тұрлыбекова А. Шет тілі мамандарының цифрлық кәсіпін дамытудың алғышарттары 64

**XIII. АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
INFORMATION TECHNOLOGY**

Назарбаева А. Н. Жасанды интеллект және ғылыми-зерттеу мәселелері 73
Темиргалиева Г. К. Применение искусственного интеллекта в формировании иноязычной коммуникативной компетенции..... 78
Өтешова А. Ә. Жасанды интеллект және тілдік рефлексия: цифрлық технологиялардың танымдық процестерге әсері 92

**VIII. ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ
НАЦИОНАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ
NATIONAL WAY OF BRINGING UP**

Миразова А. Әйел – Ана – ұлттың айнасы.....98
Кыдырбаева Н. Ертегілер- ұлттық құндылықтар бастауы..... 101

**XV. ҒАЛЫМ ӘЙЕЛДЕР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ
ТВОРЧЕСТВО УЧЕНЫХ ЖЕНЩИН
SCIENTIST WOMEN’S CREATIVITY**

Тұрғанбаева Г. Ұрпақ тәрбиесі-ұлт болашағы! 104

Орик Зейнолловна ИМАНГОЖИНА:
**ВАЖНО ЦЕНИТЬ ТРУД
И УСИЛИЯ БЛИЗКИХ!**

- Уважаемая **Орик Зейнолловна**, поздравляем Вас с юбилеем – 75-летием! Вы – выдающийся и уважаемый ученый, посвятивший свою сознательную жизнь преподаванию, проложивший достойный путь в сфере образования и науки, думая о национальных интересах и будущем подрастающего поколения.

Вы подошли к своему юбилею с заслуженными достижениями, достойными высшей похвалы. В течение своей профессиональной деятельности Вы преодолели множество рубежей, снискали уважение общества, коллектива и друзей. Вы воспитали прекрасное поколение, которое с честью

продолжает Ваше дело, стали великим наставником для множества учеников, работающих на благо страны.

Говоря о Ваших заслугах, невозможно не восхищаться, ведь Ваша жизнь – это пример истинного профессионала и мудрого педагога. Мы твердо уверены, что во имя процветания нашей Родины и на благо народа Вы еще совершите множество достойных дел!

*- Уважаемая **Орик Зейнолловна**, Вас хорошо знают как ученого, как социолога-исследователя. Какие обстоятельства повлияли на вас в выборе вашей профессии? Можете подробнее рассказать кто с детства прививал вам интерес к знаниям и интерес к науке?*

Основное влияние на мой выбор профессии и жизненные устои оказали мои родители и моя няня Галя. Она училась в Ишимском педагогическом институте на филологическом факультете и стала для меня первым примером увлеченного человека, который живёт наукой и любовью к знаниям.

Галя много читала мне стихов на прогулках, и это стало для меня настоящим открытием. Вместе мы читали книги, обсуждали их, а её увлечённость литературой и искусством слова вдохновляли меня. Родители всегда поддерживали моё стремление к образованию. Они прививали уважение к тру-

ду, честности и знаниям, показывали пример самоотдачи и упорства в любом деле.

Эти обстоятельства заложили фундамент моего интереса к знаниям и науке. Именно благодаря им я с раннего возраста ощутила радость от процесса познания и захотела посвятить свою жизнь делу, которое приносит пользу людям и обществу.

- Чем запомнилось ваше детство? Поделитесь приятными воспоминаниями в кругу семьи

Моё детство пришлось на тяжёлые послевоенные годы. Жизнь была суровой, но наша семья, как и многие другие, справлялась с трудностями, объединённая общими заботами. Одежду для меня и моего старшего брата шили наша апашка Камаш и мама. Каждый стежок был пропитан любовью и заботой, ведь новые вещи купить было практически невозможно. А обувь из кожи мастерил наш аташка Сейтахмет. Он умел превратить простые куски кожи в удобную и прочную обувь, которая служила нам в любую погоду.

Эти простые, но важные детали нашей жизни напоминали о том, как важно ценить труд и усилия близких. Каждый носимый нами предмет был результатом их стараний и заботы, что стало неотъемлемой частью моего понимания жизни и её ценностей. Наше село жило дружно, несмотря на все трудности. Мы делились не только заботами, но и радостями. В центре села стоял деревянный клуб — место, где происходили самые важные события. Здесь мы отмечали праздники, особенно ярко встречали Новый год, собирались на концерты и смотрели фильмы.

— Кто из ученых оставил неизгладимый след вашей студенческие годы, что повлияло на дальнейший выбор данного направления?

На мой выбор профессии и становление как личности оказали огромное влияние талантливые педагоги и учёные, с которыми я

имела честь встретиться на своём пути.

Во время обучения в педагогическом училище значимую роль сыграла Шабалина Мария Николаевна, директор учебного заведения. Её профессионализм, строгость, но при этом искреннее внимание к каждому студенту стали примером настоящего педагога. Она научила нас важности дисциплины, усердия и уважения к своей профессии.

В годы обучения в Петропавловском педагогическом институте имени К.Д. Ушинского я испытала глубокое влияние таких выдающихся преподавателей, как Слухаевский Павел Сергеевич, декан историко-филологического факультета. Его любовь к науке и умение вдохновлять студентов укрепили мой интерес к педагогике и гуманитарным наукам.

Отдельно хочу отметить Нурғалиеву Гуль Кумашевну, доктора педагогических наук, профессора, академика. Её научные работы, глубокие знания и наставничество стали для меня неоценимым источником вдохновения. Под её руководством я научилась подходить к исследованиям с творческим энтузиазмом и строгой научной точностью.

Неоценимый вклад в моё профессиональное развитие внёс и Кусаинов Аскарбек Кабыкенович, доктор наук, профессор, академик. Его научные труды, профессионализм и стремление к инновациям стали для меня ярким примером того, каким должен быть современный учёный и педагог.

Каждый из этих наставников оставил неизгладимый след в моём развитии, укрепив уверенность в правильности выбранного пути и вдохновив на стремление к новым вершинам в науке и педагогике.

— С какими трудностями сталкивается ученый-исследователь?

Путь учёного-исследователя не бывает лёгким, ведь на этом пути неизбежно встречаются различные трудности. Одной из основных сложностей является поиск и анализ достоверных источников информации.

Научные исследования требуют глубокой проработки материала, критического подхода и умения выделить главное из огромного объёма данных.

Кроме того, исследователь сталкивается с необходимостью решать вопросы финансирования своих проектов, так как не всегда удаётся привлечь поддержку для реализации научных идей. Это особенно актуально, если исследования требуют дорогостоящего оборудования или участия в конференциях.

Также трудности могут возникать на этапе написания и публикации научных работ. Современные стандарты требуют высокого уровня оригинальности и новизны, что предполагает кропотливую работу над каждым предложением. Порой приходится неоднократно дорабатывать статьи или проекты, чтобы соответствовать этим стандартам.

Не стоит забывать и о психологических аспектах. Научная работа требует большого терпения, усидчивости и умения преодолевать сомнения, особенно если результат исследования не оправдывает ожиданий.

Однако, несмотря на все трудности, стремление к познанию, желание внести вклад в развитие науки и поделиться своими открытиями с миром помогают преодолеть все преграды. Вера в свою миссию и поддержка единомышленников дают силы продолжать двигаться вперёд.

— Расскажите о ваших достижениях в области науки, о выполненных научных проектах, учебных пособиях, общих заслугах

В своей профессиональной деятельности я принимала участие в нескольких значимых проектах и инициативах, которые оказали влияние на развитие образовательной и научной сферы. В 1996 году я принимала активное участие в создании Государственной программы, которая сыграла ключевую роль в модернизации образовательной системы нашей страны. В рамках этой работы мне удалось внести свой вклад в выработ-

ку важных направлений, которые касаются всех уровней образования.

Также я принимала участие в разработке программ по русской литературе для школьников, что позволило значительно улучшить методическое обеспечение предмета. Вместе с коллегами мы создали учебники и пособия по русской литературе для 9-х и 11-х классов, которые впоследствии стали основными в образовательной практике.

В соавторстве с коллегами были выпущены «Методические рекомендации по мониторингу качества учебников и УМК», что позволило улучшить стандарты качества образовательных материалов и стало важным шагом в их систематической оценке.

Я также являюсь автором монографии «Методика профессионального ориентирования школьников в условиях информатизации образования», которая была выпущена в Москве и признана важным вкладом в развитие профессиональной ориентации в школьной системе в условиях внедрения новых технологий.

Помимо этого, мной было выпущено методическое пособие «Школа здорового питания», в котором представлены рекомендации для преподавателей по организации учебного процесса, направленного на формирование правильных привычек у школьников. Этот проект стал актуальным в условиях современных вызовов в области здравоохранения и питания.

В общей сложности я опубликовала более 150 научных статей, которые охватывают различные аспекты образовательной теории и практики. Я также была экспертом Азиатского банка развития, подготовив отчет для Министерства образования и науки РК, который носил название «Достижение совершенства образования». Эта работа была направлена на анализ и улучшение образовательных процессов в нашей стране.

Мои достижения были признаны, и я была включена в книгу «Лидер образова-

ния», что стало для меня высокой наградой и признанием моего вклада в развитие науки и образования.

Эти результаты — итог многолетней работы, направленной на совершенствование образовательной системы, повышение качества преподавания и на развитие науки в области образования.

— ***В качестве наставника кого вы хотели бы выделить из ваших учеников в области науки?***

С помощью Гуль Кумашевны Нургалиевой, доктора педагогических наук, профессора, академика КазНАЕН, МАИН и АПН Казахстана, профессора КазУМОиМЯ им. Абылай хана, я успешно защитила кандидатскую диссертацию. Её глубокие знания и опыт в области педагогики, а также умение направить и поддержать в сложные моменты научной работы, сыграли ключевую роль в моем научном пути. Гуль Кумашевна всегда оказывала ценную помощь, помогала структурировать мои исследования и вдохновляла на новые открытия и решения. Благодаря её наставничеству и поддержке я смогла не только защитить диссертацию, но и заслужить признание в научной среде.

— ***Каковы ваши личностные позиции?***

Мои личностные позиции — это совокупность взглядов, убеждений и принципов, которые человек принимает как свои, и которые определяют его поведение, отношение к себе, окружающим и миру в целом. Важно, чтобы личностные позиции человека формировались на основе его жизненного опыта, ценностей и воспитания, а также чтобы они способствовали гармоничному развитию и взаимодействию с окружающим миром.

В контексте научной деятельности личностные позиции могут отражать отношение исследователя к своему делу, его стремление к поиску истины, объективности, этике научной работы и ответственности за результаты своей деятельности. Например,

личностные позиции могут включать:

1. Стремление к саморазвитию: готовность к постоянному совершенствованию своих знаний и навыков.

2. Этика и честность: важность соблюдения научной этики, честности в исследованиях, избегания фальсификаций.

3. Открытость новым идеям: готовность воспринимать различные точки зрения, исследовать новые подходы и методы.

4. Ответственность перед обществом: осознание того, что результаты научных исследований могут иметь практическое значение для людей и общества в целом.

— ***Что вы думаете о полиязычной личности в современном мире?***

Моя личностная позиция — это совокупность взглядов, убеждений и принципов, которые человек принимает как свои, и которые определяют его поведение, отношение к себе, окружающим и миру в целом. Важно, чтобы личностные позиции человека формировались на основе его жизненного опыта, ценностей и воспитания, а также чтобы они способствовали гармоничному развитию и взаимодействию с окружающим миром.

В контексте научной деятельности личностные позиции могут отражать отношение исследователя к своему делу, его стремление к поиску истины, объективности, этике научной работы и ответственности за результаты своей деятельности. Например, личностные позиции могут включать:

1. Стремление к саморазвитию: готовность к постоянному совершенствованию своих знаний и навыков.

2. Этика и честность: важность соблюдения научной этики, честности в исследованиях, избегания фальсификаций.

3. Открытость новым идеям: готовность воспринимать различные точки зрения, исследовать новые подходы и методы.

4. Ответственность перед обществом: осознание того, что результаты научных исследований могут иметь практическое зна-

чение для людей и общества в целом.

Так, на мой взгляд, личностные позиции формируют основу для профессиональной деятельности, отражая не только стремление к научным достижениям, но и гуманистические и этические ориентиры.

Полиязычная личность в современном мире представляет собой важный аспект глобализации и интеграции различных культур. В условиях взаимосвязанности стран и народов знание нескольких языков не только облегчает межкультурное общение, но и расширяет горизонты личностного развития. В мире, где информации становится всё больше, полиязычность становится ключевым инструментом для успешной адаптации в различных сферах жизни: от карьеры и образования до личных отношений.

Полиязычные люди обладают уникальной способностью воспринимать и интерпретировать информацию с разных точек зрения, что способствует лучшему пониманию мировоззрений и традиций разных культур. Это особенно важно в условиях, когда межкультурный диалог и международные отношения играют решающую роль. Знание нескольких языков также по-

могает развивать гибкость мышления, улучшать когнитивные способности и повышать адаптивность к изменениям.

С другой стороны, полиязычность позволяет людям сохранять связь с собственными корнями и традициями, в то же время адаптируясь к современным реалиям. Совмещение нескольких языков в повседневной жизни способствует формированию многоуровневой личности, способной эффективно функционировать в разнообразных социальных и культурных контекстах.

Таким образом, полиязычная личность является отражением сегодняшнего мира, в котором знание различных языков и культур становится не только необходимым, но и преимуществом в личном и профессиональном росте.

— Что бы вы посоветовали тем, кто хочет посвятить себя науке, исследованиям?

Тем, кто хочет посвятить себя науке и исследованиям, я бы посоветовала прежде всего не бояться трудностей и быть готовыми к постоянному обучению. Научный путь требует настойчивости, терпения и страсти к знаниям. Важно понимать, что научная ра-

бота — это не только поиск новых решений и идей, но и тщательная проверка гипотез, анализ данных и умение критически осмысливать полученные результаты.

Не менее важно найти своего наставника, который поможет вам в этом процессе, направит, поделится опытом и знаниями. Научная работа — это не только одиночное усилие, но и работа в команде, сотрудничество с коллегами, обмен идеями. Создание сети профессиональных контактов также может сыграть ключевую роль в успешной карьере исследователя.

Кроме того, важно развивать навык системного подхода к исследованию, умение формулировать вопросы и искать на них ответы. Также я бы порекомендовала не останавливаться на достигнутом, а всегда стремиться к совершенствованию своих знаний и навыков, не бояться пробовать новые методы и подходы.

И, наконец, ключевое — это любовь к науке. Научные исследования требуют времени, усилий и терпения, и только истинная увлеченность своим делом позволит пройти этот путь с увлечением и успехом.

— *Какие тенденции наблюдаются среди современных исследователей?*

Тем, кто хочет посвятить себя науке и исследованиям, я бы посоветовала прежде всего не бояться трудностей и быть готовыми к постоянному обучению. Научный путь требует настойчивости, терпения и страсти к знаниям. Важно понимать, что научная работа — это не только поиск новых решений и идей, но и тщательная проверка гипотез, анализ данных и умение критически осмысливать полученные результаты.

Не менее важно найти своего наставника, который поможет вам в этом процессе, направит, поделится опытом и знаниями. Научная работа — это не только одиночное усилие, но и работа в команде, сотрудничество с коллегами, обмен идеями. Создание сети профессиональных контактов также

может сыграть ключевую роль в успешной карьере исследователя.

Кроме того, важно развивать навык системного подхода к исследованию, умение формулировать вопросы и искать на них ответы. Также я бы порекомендовала не останавливаться на достигнутом, а всегда стремиться к совершенствованию своих знаний и навыков, не бояться пробовать новые методы и подходы.

И, наконец, ключевое — это любовь к науке. Научные исследования требуют времени, усилий и терпения, и только истинная увлеченность своим делом позволит пройти этот путь с увлечением и успехом.

Среди современных исследователей можно выделить несколько ключевых тенденций, отражающих изменения в подходах к науке и исследованиям.

Во-первых, наблюдается усиливающееся стремление к междисциплинарности. Современные ученые всё чаще обращаются к комплексным исследованиям, которые требуют знаний и методов из разных областей науки. Это позволяет находить новые пути решения глобальных проблем и создавать более эффективные инновации.

Во-вторых, развитие технологий и доступность больших данных (Big Data) значительно изменили подходы к научной работе. Сегодня исследователи используют мощные вычислительные ресурсы, аналитические платформы и алгоритмы машинного обучения, что помогает ускорить обработку информации и делать выводы с большей точностью.

Третья тенденция заключается в росте значимости открытых исследований и публикаций (Open Science). Все больше ученых открыто делятся результатами своих исследований, что способствует ускорению прогресса в науке. Это также открывает возможности для более широкой общественной вовлеченности в научный процесс.

Также стоит отметить возрастающий ин-

терес к экологической и социальной ответственности науки. Современные исследования все чаще ориентируются на решение экологических проблем, улучшение качества жизни и внедрение устойчивых технологий. Исследователи всё больше фокусируются на задачах, которые могут принести пользу обществу, а не только академической среде.

Наконец, важной тенденцией является глобализация научного процесса. Ученые активно сотрудничают с коллегами по всему миру, участвуют в международных проектах и конференциях, что способствует обмену знаниями и улучшению качества исследований на глобальном уровне.

- Орик Зейнолловна, какие пожелания вы бы выразили членам общества Казахские ученые-женщины?

- Я бы хотела пожелать всем участникам неиссякаемой энергии и вдохновения для продолжения их научной работы. Пусть ваши исследования и открытия способствуют развитию науки, общества и страны. Желаю вам всегда находить поддержку и уважение среди коллег, а также быть уверенными в своей роли и значимости на пути к достижению новых высот. Пусть каждый день будет наполнен новыми знаниями и возможностями для роста!

Общественное объединение «Казахстанское общество учёных женщин» – это сила, объединяющая талантливых, целеустремлённых и мудрых женщин, чья деятельность направлена на укрепление научного сообщества и поддержку молодых исследовательниц. На перспективу считаю важными следующие направления работы:

- Развитие научных исследований в междисциплинарных областях с акцентом на инновационные технологии и устойчивое развитие.

- Поддержка молодых учёных-женщин через наставничество, стипендии и гранты, чтобы их талант и трудолюбие получили достойное признание.

- Международное сотрудничество с ведущими научными организациями для обмена опытом и расширения возможностей участия в глобальных исследованиях.

- Популяризация науки среди школьников и студентов, особенно девушек, вдохновляя их выбирать научную карьеру.

- Гендерное равенство в науке и расширение возможностей для женщин-исследователей в академической и профессиональной среде.

Общественному объединению – процветания, новых свершений и успешной реализации намеченных планов. Пусть «Казахстанское общество учёных женщин» остаётся опорой и вдохновением для всех, кто стремится к знаниям, открытию нового и укреплению роли женщин в науке и обществе!

- Уважаемая Орик Зейнолловна! Мы безмерно благодарны Вам за то, что нашли время и дали нам интервью в преддверии Вашего юбилея. Пусть Ваш жизненный путь и дальше служит примером для многих и образцом для подрастающего поколения. Впереди у Вас еще много достижений и новых высот! Еще раз поздравляем Вас с юбилеем и желаем благополучия и процветания!

Интервью провела: Жумай Нурмира, PhD, и.о.доцента кафедры теории и практики перевода Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева.

ӘОЖ 372.881.1

ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЖЕТІСТІКТЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Ғылыми жетекшісі: филология ғылымдарының докторы, профессор Аяпова Таңат Тәңір-
бердіқызы

Аружан Бекжігітқызы Балыкбаева

Абай атындағы ҚазҰПУ, шет тілдері кафедрасы, 2 курс магистранты

Андатпа. Соңғы жылдары жасанды интеллект білім беру процесінің ажырамас бөлігіне айналып, шет тілдерін үйренудің жаңа мүмкіндіктерін ашуда. Бұл мақала интеграцияланған оқытуды, шетел тілін оқытуға бейімделген платформаларды, автоматтандырылған бағалауды және чат-боттар мен виртуалды көмекшілер арқылы сөйлесу дағдыларын дамытуды қоса алғанда, тіл үйретудегі жасанды интеллект жетістіктерін қарастырады. Интерактивті оқу материалдарын жасауда, студенттердің қателіктерін талдауда және жеке ұсыныстарды әзірлеуде жасанды интеллект мүмкіндіктеріне ерекше назар аударылады. Шетел тілін оқытуда машиналық оқыту және табиғи тілді өңдеу (NLP) технологияларын енгізу перспективалары талқыланады. Зерттеу талдауы көрсеткендей, жасанды интеллект қолдану студенттердің ынтасын арттыруға, оқу тиімділігін арттыруға және коммуникативті құзыреттілігін дамытуға көмектеседі. Зерттеу технология көмегіне жүгінуде этикалық мәселелерге, технологияны дәстүрлі оқыту әдістеріне кіріктіруге және мұғалімдерді жасанды интеллект жұмыс істеуге дайындау қажеттілігіне қатысты мәселелерді шешуде ұсынымдар береді.

Тірек сөздер: жасанды интеллект, шет тілдерін оқыту, адаптивті оқыту, табиғи тілді өңдеу, цифрлық технологиялар

Аннотация. В последние годы искусственный интеллект стал неотъемлемой частью образовательного процесса, открывая новые возможности для изучения иностранных языков. В статье рассматриваются достижения в области искусственного интеллекта в преподавании языков, включая интегрированное обучение, платформы, специально разработанные для преподавания иностранных языков, автоматическую оценку и развитие разговорных навыков с помощью чат-ботов и виртуальных помощников. Особое внимание уделено возможностям искусственного интеллекта в создании интерактивных учебных материалов, анализе ошибок учащихся и разработке персонализированных рекомендаций. Обсуждаются перспективы внедрения технологий машинного обучения и обработки естественного языка (NLP) в преподавание иностранных языков. Анализ исследований показывает, что использование искусственного интеллекта способствует повышению мотивации учащихся, повышению эф-

фективности обучения и развитию коммуникативной компетентности. В исследовании даны рекомендации по решению этических проблем при использовании технологий, интеграции технологий в традиционные методы обучения и необходимости подготовки учителей к работе с искусственным интеллектом.

Ключевые слова: искусственный интеллект, изучение иностранных языков, адаптивное обучение, обработка естественного языка, цифровые технологии.

Abstract. In recent years, artificial intelligence has become an integral part of the educational process, opening up new opportunities for learning foreign languages. The article discusses advances in artificial intelligence in language teaching, including integrated learning, platforms specifically designed for teaching foreign languages, automatic assessment, and the development of speaking skills using chatbots and virtual assistants. Particular attention is paid to the capabilities of artificial intelligence in creating interactive educational materials, analyzing student errors, and developing personalized recommendations. The prospects for implementing machine learning and natural language processing (NLP) technologies in teaching foreign languages are discussed. Research analysis shows that the use of artificial intelligence helps to increase student motivation, improve learning efficiency, and develop communicative competence. The study provides recommendations for addressing ethical issues in the use of technology, integrating technology into traditional teaching methods, and the need to train teachers to work with artificial intelligence.

Keywords: artificial intelligence, foreign language learning, adaptive learning, natural language processing, digital technologies.

Заманауи технологиялар арқылы оқытуға деген көзқарастар мен идеялар жылдам өзгеріске түсудеу Шетілдік білім беру саласындағы ең маңызды жаңалықтардың бірі жасанды интеллект қазіргі оқытудың жаңа бағыттарына жол ашуда. Шетел тілін оқытуда ЖИ жекелендірілген оқыту, автоматтандырылған білімді тексеру және коммуникативті дағдыларды дамыту үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Оқулықтарға негізделген дәстүрлі әдістер және мұғаліммен жанды қарым-қатынас студенттерге жедел кері байланыс алуға, оқу процесін жеке қажеттіліктеріне қарай бейімдеуге және виртуалды көмекшілерді пайдалана отырып, тілдік ортаға еруге мүмкіндік беретін цифрлық құралдармен толықтырылады.

Тілдік білім беруде ЖИ қолдану табиғи тілді өңдеу (NLP), машиналық оқыту, сөйлеуді автоматты түрде тану және мәтінді құру технологияларын қамтиды. Бұл құралдар оқушылардың грамматикалық дағдыларын тиімді дамытуға, сөздік қорларын кеңейтуге және сөздердің дұрыс айтылуын және

т.б. көмектеседі. Чат-боттар, интеллектуалды репетиторлар және бейімделген оқыту платформалары тек оқу көмекшілері ғана емес, сонымен қатар білім беру процесінің толыққанды қатысушыларына айналуға.

Айқын артықшылықтарға қарамастан, шет тілін оқытуда ЖИ қолдану бірқатар қиындықтармен, соның ішінде дәстүрлі оқыту әдістерін бейімдеу қажеттілігімен, оқытуды жекелендіру мәселелерімен және технологияны енгізудің этикалық аспектілерімен байланысты. Бұл зерттеу ЖИ көмегімен ағылшын тілін оқытудағы жетістіктерін талдауға, оның оқу үдерісінің тиімділігіне әсерін қарастыруға және оны одан әрі дамыту перспективаларын анықтауға бағытталды.

Соңғы жылдары шет тілдерін оқыту үдерісіне ЖИ технологияларын белсенді түрде енгізу байқалуда. Ресейлік және қазақстандық зерттеушілер ЖИ-ді білім беру саласында қолданудың мүмкіндіктері мен келешегін зерттеуге үлкен көңіл бөледі.

А.П. Авраменко «Шетел тілдерін оқытудағы жасанды интеллект» (2022 ж.) деп аталатын оқулығында бейімді білім беру платформаларын құру, білімді автоматтандырылған бағалау және интерактивті оқу материалдарын әзірлеу үшін ЖИ қолдануды егжей-тегжейлі қарастырады. Ол ЖИ әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқытуды жекелендіруге көмектесетінін атап өтеді. Мысалы ЖИ бағдарламасы негізінде шетел тілі үйретуге мүмкіндіктер зор [1].

Сол сияқты, Р.М. Ибрагимова ЖИ технологияларының ағылшын тілін оқытудағы рөлін зерттеп, ЖИ бейімделген және жекелендірілген оқыту тәжірибесін ұсына отырып, тілдік білім беруде төңкеріс жасағанын атап өтті. Жасанды интеллект платформалары арқылы студенттер өздерінің нақты қажеттіліктеріне, күшті және әлсіз жақтарына негізделген жекелендірілген нұсқауларды ала алады [2].

Э.М.Карпович ЖИ шет тілдерін оқытуда оқу процесін оңтайландыруға көмектесетін әдістер мен тәсілдерді талдайды. Ғалым ЖИ қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктерін көрсетеді, сонымен қатар оны оқу тәжірибесінде қолданудың нақты: scipress.ru мысалдарын келтіреді [3].

Д.Агалцова мен Ю.Валькова «Дәстүрлі білім беру жүйесіне жасанды интеллект шақыруы» (2024 ж.) атты мақаласында ЖИ технологияларын оқу және ғылыми мақсаттарда пайдаланудың артықшылықтары мен кемшіліктерін талқылайды. Олар ЖИ көмегімен жекелендірілген және бейімделген оқыту тәжірибесін, интерактивті және иммерсивті оқу орталарын, жылдам кері байланыс пен студенттердің шет тілдері мен экономикадағы пәндік білімдерін жақсартуға көмектесетін кең ауқымды ресурстарға қол жеткізуді қамтамасыз ете алатынын атап өтеді. Атап айтсақ: ЖИ арқылы шет тілдерін үйренуге ресурстар қолданысы жүйеленген [4].

Осылайша, ресейлік және қазақстандық авторлардың зерттеулері жасанды интеллект технологияларын шет тілдерін оқыту процесіне енгізу білім сапасын арттыруға, оқытуды жекелендіруге және цифрлық қоғамның заманауи талаптарына бейімделген жаңа әдістерді дамытуға ықпал ететінін растайды. Шет тілін оқытуда жасанды интеллектті пайдалану әр түрлі технологияларды қамтиды, олардың әрқайсысы оқу процесін жетілдіруде өзіндік рөл атқарады. Осы салада қолданылатын ЖИ негізгі түрлері бар (Кесте1).

Кесте 1 – Шет тілін оқытуда жасанды интеллект түрлері

	ЖИ түрлері	Қолданыс аясы
1	Табиғи тілді өңдеу (NLP)	Өртүрлі тілдердегі мәтінді талдауға, түсінуге, құруға және аударуға мүмкіндік береді. Автоматтандырылған түзету жүйелері (Grammarly, LanguageTool) Аудармашылар (Google Translate, DeepL) Дауыстық көмекшілер (Siri, Alexa, Google Assistant)
2	Сөйлеуді тану және синтездеу (Speech Recognition & Synthesis)	Жүйелер сөйлеу тілін түсінуге және дауыстық жауап жасауға мүмкіндік береді. Қолдану типтері: Дауысты айтылу жаттықтырушылары (Elsa Speak, Speechling) Автоматтандырылған аудио курстар (Pimsleur, Rosetta Stone)

3	Бейімделетін оқыту (Adaptive Learning AI)	Оқыту процесін пайдаланушының білім деңгейіне және оқу стиліне бейімдейтін жүйелер. Қолдану формалары: Жекеленген платформалар (Duolingo, LingQ, Memrise) Интеллектуалды репетиторлар (тілдік қарым-қатынасқа арналған чат-боттар, Scratic)
4	Жасанды нейрондық желілер және машиналық оқыту (Neural Networks & Machine Learning)	Олар студенттердің қателіктерін болжау және оқу үдерістерін автоматтандыру үшін қолданылады. Қолдану ерекшелігі: Автоматтандырылған эссе корректорлары Тілдерді меңгеру анализаторы (TestMyLang) Компьютерлік көру Көрнекі деректерді талдауға көмектесетін технологиялар (мысалы, қолмен жазылған мәтін немесе нысандар) Қолдану: Суреттерден мәтінді тану және аудару (Google Lens, Yandex Translate) Толықтырылған шындық тілін үйренуге арналған қолданбалар (Mondly AR)
5	Генеративті модельдер (Generative AI)	Пайдаланушы сұраулары негізінде мәтіндік немесе дыбыстық материалдарды жасайтын AI алгоритмдері. Қолдану сипаттамасы: Диалогтарды автоматты түрде құру (ChatGPT, Bard) Дербес оқу материалдарын жасау 7. Виртуалды және толықтырылған шындық (VR және AR) Виртуалды тілдік ортаны құратын иммерсивті технологиялар арқылы оқыту.
6	VR байланыс симуляциялары (ImmerseMe, Mondly VR)	Тілдерді үйренуге арналған ойын платформалары. Бұл технологиялар тіл үйренуді тиімдірек, тартымды және әртүрлі қажеттіліктері мен оқу мәнерлері бар оқушыларға қолжетімді етеді.

Жасанды интеллекттің дамуы шетел педагогикалық тәжірибесінде шет тілдерін оқыту әдістеріне айтарлықтай әсер етті. Қазіргі зерттеулер ЖИ көмегімен оқытуды жекелендіруге, оқытуды автоматтандыруға және оқушылардың мотивациясын арттыруға көмектесетінін көрсетеді. Шетел тілін оқытуда ЖИ қолданудың негізгі бағыттары, сондай-ақ осы саладағы негізгі зерттеулер қарастырылады.

1. Дербестендірілген және бейімделген оқыту

Оқытудағы ЖИ-дің басты артықшылықтарының бірі – тілді оқыту процесін

оқушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімдеу мүмкіндігі. П.Блиннің зерттеуіне сәйкес, Duolingo және Memrise сияқты бейімделген білім беру платформаларын пайдалану студенттердің білім деңгейіне және оқу жылдамдығына қарай ілгерілеуге мүмкіндік береді [5]. Д.Эллис пен Б.Шмидт (2020) машиналық оқыту алгоритмдері оқушылардың қателіктерін талдап, оларды түзету үшін жеке жаттығуларды ұсына алатынын атап көрсетеді [6].

2. Чат-боттар мен виртуалды көмекшілерді пайдалану

ЖИ чат-боттары мен ChatGPT, Replika AI және Google Assistant сияқты дауыстық

көмекшілер сөйлесу дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады. С.Лу және Т.Миллердің зерттеуі виртуалды әңгімелесушілермен өзара әрекеттесу студенттердің шет тілінде сөйлесуге деген сенімділігін арттыратынын көрсетеді [7]. Сонымен қатар, Дж.Ким және С.Парк чат-боттар студенттерге табиғи тілдік құрылымдарды меңгеруге көмектесетінін, коммуникативті құзыреттілікті дамытуға ықпал ететінін атап өтеді [8].

3. Жазбаша жұмысты талдау және автоматты бағалау

ЖИ жазбаша тапсырмаларды тексеру және талдау үшін кеңінен қолданылады. Grammarly, Turnitin және Write & Improve (Кембридж университеті әзірлеген) сияқты платформалар грамматикалық және стилистикалық қателерді анықтау үшін табиғи тілді өңдеуді (NLP) пайдаланады. С. Johnson пікірінше, мұндай құралдар студенттерге кері байланысты тезірек алуға және жазу дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді [9].

4. Тіл үйретудегі виртуалды және толықтырылған шындық (VR/AR).

Иммерсивті технологиялар тіл үйренуде барған сайын танымал бола түсуде. А. Smith & М. Jones зерттеуі виртуалды шындықты пайдалану (мысалы, Mondly VR) сөздік қорын игеруді тездетуге және айтылуды жақсартуға көмектесетін толық иммерсивті тәжірибені жасайтынын анықтады [10]. Толықтырылған шындық (AR), Л. Ванг зерттеуіне сәйкес, күрделі грамматикалық құрылымдарды визуализациялауға мүмкіндік береді және жаңа сөздерді үйренуді жеңілдетеді [11].

5. ЖИ-ді автоматты аударуда қолдану және мәтінді түсіну дағдыларын дамыту

Google Translate және DeepL сияқты заманауи нейрондық аудармашылар жоғары аударма дәлдігін көрсетеді және студенттерге шет тіліндегі мәтіндерді тезірек түсінуге көмектеседі. Дегенмен, Р.Браун атап өт-

кендей, студенттер ЖИ аудармашыларын саналы түрде пайдалануы керек, өйткені автоматты аударма әрқашан мәдени және стилистикалық нюанстарды дәл жеткізе бермейді [12].

Жоғарыдағы шетелдік ғалымдар ұстанған зерттеулер ЖИ-ді шет тілдерін үйрену процесін айтарлықтай өзгертіп, оны икемді, жекедендірілген және тиімді ететінін растайды. Дегенмен, айқын артықшылықтарға қарамастан, сарапшылар студенттерде тірі қарым-қатынас пен сыни ойлауды сақтау үшін ЖИ технологияларын дәстүрлі оқыту әдістерімен біріктіруді ұсынады. Шетел тілдерін оқытуда Natural Language Processing (NLP) технологияларын қолдану мысалдары:

1. Грамматикалық және стилистикалық тексеру – ЖИ алгоритмдері мәтінді талдайды және грамматикадағы, тыныс белгілері мен стильдегі қателерді түзетеді.

Grammarly – ағылшын тіліндегі мәтінді талдайды, грамматикаға, тыныс белгілеріне және стильге түзетулер ұсынады.

LanguageTool – Бірнеше тілдерді қолдайды және грамматика, емле және стилистикалық қателерді тексереді.

Ginger Software – Ағылшын тіліндегі қателерді түзетеді және контекстік ұсыныстар береді.

2. Автоматты аударма жасау -нейрондық желі аудармашылары мәтін мен сөзді тілдер арасында лезде аударуға мүмкіндік береді, атап айтсақ:

Google Translate — мәтінді, дауысты және кескіндерді қолдайтын көп тапсырмалы аудармашы.

DeepL Translator – терең оқытуды пайдалану арқылы дәлірек аудармаларды қамтамасыз етеді. Мысалы:

Yandex Translate – аударманың икемді опцияларын ұсына отырып, мәтінмен, дауыспен және суреттермен жұмыс істейді.

3. Генерация и анализ текста

ЖИ оқу материалдарын жасап, тілдік құрылымдарды талдай алады.

ChatGPT (OpenAI) – мәтіндерді жасайды, тілдік тәжірибе үшін диалогтар жасайды.

BERT (Google) – сөз тіркестерінің мағынасын талдауға және түсінуге, аударма мен іздеу жүйелерінің сапасын жақсартуға көмектеседі.

T5 (Text-to-Text Transfer Transformer, Google) – аудармадан мәтінді қорытындылауға дейін әртүрлі тапсырмаларды орындайды.

4. Дауыстық көмекшілер мен чат-боттар шет тілінде диалогтік қарым-қатынасты үйрету үшін қолданылады.

Siri (Apple), Google Assistant, Alexa (Amazon) – көп тілді енгізуді қолдайды және аударма мен айтылым бойынша көмек.

Duolingo Chatbots – шет тілдерін үйренуге арналған чат-боттар.

Replika AI – тілдік тәжірибеге арналған виртуалды сұхбаттасушы.

5. Субтитрлер мен транскрипцияларды автоматты түрде жасау үшін ЖИ аудио және бейне жазбаларды транскрипциялай алады, субтитрлер мен транскрипцияларды жасай алады. Оған жататын бағдарламалар:

YouTube автоматты субтитрлері – әртүрлі тілдердегі субтитрлерді автоматты түрде жасайды.

Otter.ai – дыбысты мәтінге түрлендіреді, дыбыстан тілдерді үйренуді жеңілдетеді.

Sonix.ai – аудио файлдардың көптілді транскрипциясы мен аудармасын орындайды.

Бұл технологиялар шет тілдерін үйренуді ыңғайлы, бейімді және тиімді етеді. Шет тілдерін оқытуда жасанды интеллектті қолдану бойынша ұсыныстар:

1. Оқыту мақсатына байланысты технологияларды таңдау

Сөйлесу дағдыларын дамыту үшін дауыстық көмекшілер мен чат-боттарды (Siri, Google Assistant, Replika AI, Duolingo Chatbots) пайдаланыңыз.

Жазу дағдыларын жақсарту үшін мәтінді түзету қызметтерін пайдаланыңыз (Grammarly, LanguageTool, Ginger).

Мәтіндерді аудару және түсіну үшін машиналық аударманы пайдаланыңыз (DeepL, Google Translate, Yandex Translate).

Айтылымды үйрету үшін – дауыс жаттықтырушылары (Elsa Speak, Speechling).

Бейімделетін оқыту үшін – ЖИ алгоритмдері бар платформалар (Duolingo, LingQ, Memrise).

2. ЖИ-ды оқу үдерісіне интеграциялау

Студенттердің үлгерімін талдайтын бейімделген ЖИтехнологияларына негізделген жекелендірілген курстар жасаңыз.

Өзіндік жұмыс үшін виртуалды репетиторлар мен интерактивті қосымшаларды пайдаланыңыз.

ЖИ чат-боттарымен және виртуалды әңгімелесушілермен тіл тәжірибесін ұйымдастырыңыз.

Тілдік ортада иммерсивті оқыту үшін кеңейтілген (AR) және виртуалды (VR) шындықты пайдаланыңыз.

3. ЖИ және дәстүрлі әдістерді теңгерімді пайдалану

Мұғаліммен жанды қарым-қатынасты толығымен ауыстырмаңыз, бірақ AI көмекші құрал ретінде пайдаланыңыз.

Қарым-қатынас дағдыларын дамыту үшін ЖИ көмегімен топтық әрекеттермен біріктіріңіз.

Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту – студенттерге ЖИ нәтижелерін талдауға үйрету (мысалы, аударма сапасы, стилистикалық ұсыныстар).

4. Деректермен жұмыс және этикалық мәселелер

Онлайн AI қызметтерін пайдалану кезінде жеке деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз етіңіз.

Ақпараттың дәлдігі мен сенімділігін бақылаңыз, өйткені ЖИ қателер тудыруы мүмкін.

Студенттерге ЖИ бағдарламаларын дұрыс пайдалануды үйретіңіз, сонда ол олардың жеке дағдыларын алмастырмай, толықтырады.

Жалпы, жасанды интеллект шет тілдерін үйренудің қуатты құралы болып табылады, ол дұрыс қолданылған жағдайда оқытудың сапасы мен тиімділігін айтарлықтай арттыра алады. Дегенмен, оны пайдалану дәстүрлі оқыту әдістерін мазмұнды және толықтыратын болуы керек.

Шет тілдерін оқытуда жасанды интеллектті пайдалану оқу үдерісін жекелендіру, бейімдеу және тиімділігін арттыру үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Табиғи тілді өңдеу (NLP), машиналық оқыту, виртуалды және толықтырылған шындық және адаптивті оқыту технологиялары оқыту сапасын айтарлықтай жақсарты алады және әртүрлі дайындық деңгейіндегі студенттерге қолжетімді етеді.

Автоматты аудармашылар, грамматикалық түзетушілер, дауыс көмекшілері және виртуалды сұхбаттасушылар сияқты ЖИ жүйелері студенттерге оқылым, жазу,

тыңдау және сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Бейімделетін оқыту платформалары оқушының жеке үлгерімін талдайды және тіл үйренудің мотивациясы мен тиімділігін арттыратын жеке тапсырмаларды ұсынады.

Айқындалған артықшылықтарға қарамастан, ЖИ дәстүрлі оқыту әдістері мен тірі қарым-қатынасты толығымен алмастырмауы керек екенін ескеру қажет. Ол оқу процесін толықтырып, жетілдіретін көмекші құрал ретінде әрекет етуі керек. Сонымен қатар, жеке деректерді қорғау және ұсынылған ақпараттың сенімділігі сияқты ЖИ пайдаланудың этикалық аспектілері ескерілуі керек.

Осылайша, ЖИ ағылшын тілін оқыту үдерісіне сауатты интеграциялау бізге заманауи қоғамның талаптарына жауап беретін шет тілдерін үйренудің тиімді, икемді және инновациялық жүйесін құруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Авраменко А.П. Искусственный интеллект в преподавании иностранных языков: учебное пособие. М.: КДУ, Добросвет, 2022.
2. Ибрагимова Р.М. Искусственный интеллект в обучении английскому языку: новые горизонты и возможности. // Вестник науки и образования. 2023. № 2 (105). С. 169-172.
3. Карпович Э.М. Применение искусственного интеллекта в обучении иностранным языкам. // Филологический аспект: международный научно-практический журнал. Сер.: Методика преподавания языка и литературы. 2023. № 04 (21).
4. Агальцова Д., Валькова Ю.Е. Вызов искусственного интеллекта традиционной системе образования. // Мир науки, культуры, образования. 2024. № 2 (105). С. 169-172.
5. Blin, P. (2021). AI-Powered Language Learning: A New Era of Adaptive Education. Cambridge University Press.
6. Ellis, D., & Schmidt, B. (2020). Machine Learning in Language Education: Personalizing the Learning Experience. *Educational Technology Journal*, 35(4), 87-102.
7. Lu, S., & Miller, T. (2019). Chatbots in Language Learning: Enhancing Conversational Competence in English Learners. *Journal of Educational AI Research*, 14(2), 55-73.

8. Kim, J., & Park, C. (2021). AI-Assisted Language Learning: The Role of Virtual Assistants in Improving Fluency. *International Journal of Linguistic Studies*, 29(3), 112-130.
9. Johnson, C. (2022). Natural Language Processing and Automated Essay Scoring: Impacts on Language Acquisition. *AI in Education Review*, 9(1), 44-60.
10. Smith, A., & Jones, M. (2020). Virtual Reality in Second Language Acquisition: A Study on Mondly VR Users. *Applied Linguistics Journal*, 22(5), 88-104.
11. Wang, L. (2021). Augmented Reality in Vocabulary Acquisition: Enhancing Student Engagement and Retention. *Language Technology Research*, 17(3), 67-82.
12. Brown, R. (2023). Neural Machine Translation and Its Impact on Language Learning. *Translation & Technology Journal*, 28(2), 90-105.

УДК 160.1

BRIDGING CULTURES THROUGH PROVERBS: ENGLISH AND KAZAKH TRANSLATION ANALYSIS

Assiya Islamova

MA student, Maqsut Narikbayev University,
Astana, Kazakhstan

Ainur T. Bayekeeva

Teaching Professor, Maqsut Narikbayev University,
Astana, Kazakhstan

Abstract: Proverbs serve as invaluable linguistic and cultural artifacts, encapsulating the wisdom, traditions, and values of a community. Translating proverbs between languages as distinct as English and Kazakh presents unique challenges, as both linguistic structures and cultural contexts must be carefully navigated. This article explores the strategies and techniques employed in the translation of proverbs from English to Kazakh and vice versa, with a focus on preserving their figurative meaning, cultural essence, and communicative purposes. The article examines various translation methods, including equivalence, calque, and descriptive translation, and evaluates their effectiveness in addressing linguistic and cultural nuances. By analyzing a diverse example of proverbs, the authors highlight the complexities of proverb translation and offers insights into bridging cultural gaps through language. The findings contribute to the broader field of translation studies and underscore the role of proverbs as tools for fostering intercultural understanding in an increasingly globalized world.

Keywords: translation studies, translation, proverbs, English-Kazakh translation, cultural nuances, linguistic analysis, equivalence, intercultural communication.

Аңдатпа. Мақал-мәтелдер – халық даналығын, дәстүрлері мен құндылықтарын қамтитын бағалы тілдік және мәдени артефактілер болып табылады. Ағылшын және қазақ тілдері арасындағы мақал-мәтелдерді аудару ерекше қиындықтар туғызады, себебі оларды аудару кезінде тілдік құрылымдары мен мәдени контекстері мұқият ескерілуі қажет. Осы мақалада ағылшын-қазақ тілдерінде мақал-мәтелдерді аудару барысында қолданылатын стратегиялар мен тәсілдер зерттеліп, олардың бейнелі мағынасын, мәдени мәнін және коммуникативтік мақсатын сақтау мәселесіне баса назар аударылады. Зерттеу барысында баламалық, калька және сипаттамалық аударма тәрізді түрлі аударма әдістері қарастырылып, олардың тілдік және мәдени ерекшеліктерін шешудегі тиімділігі бағаланады. Мақал-мәтелдердің мысалдарын талдау арқылы авторлар мақал-мәтелдерді аудару күрделілігін көрсетіп, тіл арқылы мәдени алшақтықты жоюға қатысты маңызды ақпарат береді. Зерттеу нәтижелері аударма

саласына үлес қосып, мақал-мәтелдердің жаһандану дәуірінде мәдениетаралық қарым-қатынасты нығайту құралы ретіндегі рөлін айқындайды.

Түйін сөздер: аударматану, аударма, мақал-мәтелдер, ағылшын-қазақ аудармасы, мәдени ерекшеліктер, лингвистикалық талдау, баламалық, мәдениетаралық қарым-қатынас.

Аннотация: Пословицы являются бесценными языковыми и культурными артефактами, воплощающими мудрость, традиции и ценности сообщества. Перевод пословиц между такими разными языками, как английский и казахский, представляет собой уникальные трудности, так как необходимо тщательно учитывать как языковые структуры, так и культурные контексты. В данной статье исследуются стратегии и методы, применяемые при переводе пословиц с английского на казахский и наоборот, с акцентом на сохранение их образного значения, культурной сущности и коммуникативных целей. В статье рассматриваются различные методы перевода, включая эквивалентность, калькирование и описательный перевод, и оценивается их эффективность в учете языковых и культурных нюансов. Анализируя разнообразные примеры пословиц, авторы подчеркивают сложность перевода пословиц и предлагают идеи по преодолению культурных барьеров через язык. Результаты исследования вносят вклад в развитие переводоведения и подчеркивают роль пословиц как инструментов для укрепления межкультурного понимания в условиях все более глобализированного мира.

Ключевые слова: переводоведение, перевод, пословицы и поговорки, англо-казахский перевод, культурные особенности, лингвистический анализ, эквивалентность, межкультурная коммуникация.

Introduction

Proverbs, as succinct and impactful expressions of wisdom, encapsulate the cultural identity and collective experiences of a community. Proverbs and sayings of any language often convey values, traditions, and social norms that have been passed down through generations. As linguistic and cultural artifacts, proverbs play a vital role in preserving and transmitting the essence of a culture while fostering understanding and communication. However, translating proverbs from one language to another, particularly between languages as distinct as English and Kazakh, poses unique challenges. These challenges stem not only from linguistic differences but also from cultural nuances that require careful consideration to ensure the preservation of meaning, tone, and cultural significance.

The cultural contexts embedded in proverbs often defy direct translation, necessitating innovative strategies to convey the intended meaning effectively. Despite these complex-

ities, the translation of proverbs provides an invaluable opportunity to bridge cultural gaps, enabling deeper intercultural communication and appreciation.

This article explores the translation of proverbs between English and Kazakh, with a focus on identifying the strategies and techniques employed to navigate linguistic and cultural challenges. By examining various translation methods, such as equivalence, calque, and descriptive translation, the study evaluates their effectiveness in preserving the figurative meaning and cultural essence of proverbs. Through an analysis of selected examples, the article sheds light on the complexities of proverb translation and offers insights into its broader implications for intercultural understanding.

The findings contribute to the field of translation studies by highlighting the role of proverbs as tools for cultural exchange and by providing practical insights for translators working across linguistically and culturally diverse contexts. In an increasingly interconnected world,

the ability to translate cultural elements like proverbs effectively is paramount to fostering mutual respect and understanding across global communities.

Literature Review

Proverbs, as an integral component of linguistic and cultural heritage, have been the focus of scholarly attention in various fields, including translation studies, linguistics, and cultural anthropology. This section reviews key literature on the nature of proverbs, their cultural significance, and the challenges and strategies involved in translating them, with a specific emphasis on English-Kazakh translation.

Proverbs are widely regarded as repositories of cultural wisdom, reflecting the beliefs, values, and traditions of a society. Proverbs are considered as one type of enduring form of folk wisdom, presenting concise expressions of truths and advice, while reflecting the cultural particularity of each nation. Broadly defined, proverbs are short and fixed phrases that convey truth using metaphors or other figurative language (Mieder, 2004). Norrick (1985) defines proverbs as short, conventional sayings that convey general truths or practical advice, often using metaphorical language. Similarly, Mollanazar (2001) highlights their didactic nature, describing proverbs as linguistic units that foster shared understanding within a community. In Kazakh culture, proverbs are deeply rooted in oral tradition and are considered reflections of the nation's historical and social identity (Zakirova et al., 2021). Muzafar Alimbayev refers to them as “the father of words,” emphasizing their significance in shaping cultural discourse (Asykova, 2013).

English and Kazakh proverbs exhibit distinct linguistic features and cultural themes, shaped by their respective historical and social contexts. English proverbs often draw on literary traditions, religious texts, and everyday experiences (Mieder, 2004), while Kazakh proverbs reflect the nomadic lifestyle, collec-

tive wisdom, and moral values of the Kazakh steppe (Omarbekova & Aasland, 2023). These differences underscore the need for nuanced approaches to translation that go beyond literal interpretation.

Translating proverbs between English and Kazakh presents unique challenges due to differences in linguistic structures, cultural contexts, and idiomatic expressions. Baker (1992) identifies several key issues, including non-equivalence, cultural specificity, and idiomatic ambiguity. For instance, some English proverbs may lack direct equivalents in Kazakh, and vice versa, requiring creative solutions to convey their meaning. In addition, cultural nuances embedded in proverbs often complicate translation. Alipova and Bekkozhanova (2012) note that proverbs are shaped by specific historical and cultural contexts, making it difficult to preserve their intended message in a different cultural setting. This is particularly true for proverbs with metaphorical or symbolic meanings, where a literal translation may fail to capture the underlying essence.

A number of scholars have contributed significantly to the study of proverbs and sayings. The linguistic nature of proverbs, their similarities and differences from other fixed expressions, has been explored from a comparative perspective in the works of A. Baitursynov, I. Kenesbaev, R. Sarsenbaev, B. Adambaev, A. Kaidar, S. Nuryshev, G. Musabaev, M. Gabdullin, and G. Turabaeva. Additionally, researchers such as A. Nurmakhanov, E. Mukysheva, A. Dondayeva, D. Begalykizy, and others have also examined this topic in their studies.

Scholars have proposed various strategies to address the challenges of proverb translation. Mollanazar (2001) suggests finding equivalent proverbs in the target language, where possible, to preserve the figurative meaning and cultural resonance. Beekman and Callow (1974) propose three approaches: using equivalent proverbs, providing descriptive translations, and employing literal translations for non-fig-

urative proverbs. These strategies highlight the importance of balancing fidelity to the source text with cultural appropriateness in the target language.

In the context of English-Kazakh translation, Syzdykov (2014) advocates for analytical techniques such as contrastive analysis and synthesis to identify suitable equivalents. Zhumagulova (2020) proposes methods such as partial equivalence, analogical translation, and descriptive translation to correctly translate proverbs and sayings, eliminating cultural differences between Kazakh and English. The partial equivalence method was especially useful in translating English and Kazakh proverbs with similar meanings. An example of this is the proverb “Бір құмалақ бір қарын майды шірітеді.” The translation of the proverb into English is “One rotten apple spoils the barrel,” both proverbs have the same meaning, but are formed from different words (Zhumagulova, 2020).

Proverbs are not only linguistic artifacts but also tools for fostering intercultural understanding. By translating proverbs, it becomes possible to convey the shared values and wisdom of different cultures, thereby promoting dialogue and empathy. Mieder (2004) argues that proverbs serve as bridges between cultures, enabling people to appreciate the commonalities and differences in their worldviews. This perspective aligns with the goals of translation studies, which seek to facilitate communication across linguistic and cultural boundaries.

Kazakh literary scholar, poet Akhmet Baitursynuly defined Kazakh proverbs as “comments expressed in accordance with a tradition close to the poetry”. And sayings “as well-known words, spoken in fragments”. Although a proverb is close to a saying, one of the features of a proverb is that it is a truth taken from life (as cited in Kumysbaev & Tulakbaeva, 2013, p. 93). Thus, while proverbs are told with the addition of eloquent words of truth drawn from life experience, sayings are told as an ordinary

words, without regard for truth. Similarly, Syzdykov (2018) considered Kazakh proverbs as “a source of national education”. Thus, Kazakh proverbs connect the past history with the present like a bridge, forming the younger generation as an individual who knows his history and culture, serving as an educational tool that consolidates their upbringing.

The literature on proverb translation highlights the complexities and significance of this process. English-Kazakh proverb translation, in particular, requires innovative strategies to address linguistic and cultural differences while preserving the essence of the original text. By building on existing research and exploring new approaches, this study aims to contribute to the field of translation studies and deepen our understanding of the role of proverbs in intercultural communication.

Methodology

This section outlines the methodology employed in the research on translation peculiarities of English-Kazakh proverbs and sayings. The methodology encompasses data collection via ad-hoc search and analysis procedures to achieve the research objectives.

A product-oriented qualitative research (Saldanha and O'Brien, 2013) design is employed to ensure a comprehensive and nuanced exploration of the role of digital tools in writing and translation. The combination of critical discourse analysis (Baker, 2018) and descriptive/explanatory approaches (Snell-Hornby, 1995; Toury, 1995) of the qualitative data allows for a more holistic understanding of the impact of these tools on language processing and communication.

The research adopts a qualitative, product-based, and descriptive approach to examine English-Kazakh proverb translations: the characteristics of proverbs and sayings, indentifying the distinctions between them; proverbs and sayings in the English language, then shift to the study of Kazakh proverbs; and focus on the

study of English-Kazakh translations of proverbs and sayings, exploring various translation strategies and techniques.

Data Collection. For the purpose of this study, the acquisition of 50 proverbs and their corresponding translations from English to Kazakh will be systematically conducted through a structured search and selection process. Document analysis for existing literature, user reviews, and documentation related to English-Kazakh translation issues of proverbs and sayings are analyzed to understand the diachronic and synchronic context, evolution, and perceived strengths and weaknesses. By utilizing this methodical approach to data collection, the study points to compile a diverse and representative dataset of translated proverbs, facilitating a comprehensive analysis of interpretation strategies and methods utilized in rendering English proverbs into the Kazakh language.

Ethical Considerations. This research adheres to ethical standards, ensuring the public materials indicating their sources. Ethical considerations of this study include citing the translators of the proverbs used in the study to respect their intellectual property rights and acknowledge their contributions to the translation process. Additionally, it is essential to ensure that the translated proverbs are used within the bounds of fair use and that any alterations or adaptations are done with proper attribution and permission, especially if the translations are sourced from published works or copyrighted materials. Furthermore, maintaining transparency regarding the sources of the translated proverbs and providing clear references in the dissertation is crucial for academic integrity and to avoid plagiarism. Overall, upholding ethical standards in the treatment of translated material is paramount to uphold the rights of translators and promote trustworthiness in scholarly research.

Limitations. Limitations and challenges of this study may include the availability and reliability of existing translations of proverbs from

English to Kazakh, as well as the limitations of the chosen sampling method in representing all cultural nuances of these cultures. To overcome these limitations and challenges, efforts will be made to gather a comprehensive and diverse collection of existing translations of proverbs. This could involve consulting multiple sources, such as books, articles, and online platforms, to ensure a wide range of translations are included in the analysis.

Results and Discussion

This section presents the findings from the research on translating proverbs between English and Kazakh, focusing on their cultural nuances in enhancing intercultural and interlingual communication. The results are discussed in relation to the research objectives, shedding light on the analysis of translating proverbs in the English and Kazakh languages. The study on translating proverbs between English and Kazakh reveals several critical findings regarding linguistic and cultural interplay, translation strategies, and the challenges involved.

Classification of Proverbs

Proverbs can be classified in various ways, such as by origin, thematic content, or linguistic structure. Some scholars classify proverbs based on their cultural and historical origins, such as whether they are traditional or modern proverbs. Other classifications focus on the thematic content of proverbs, categorizing them according to topics such as love, friendship, or wisdom. Dabaghi et al. (2010) outline Norrick's classification of proverbs into five types:

(a) Synecdoche Proverbs: These establish a relationship between the literal and figurative meanings, e.g. *Many hands make light work*. Hands here symbolize workers or effort.

(b) Metaphoric Proverbs: Terms transform into symbols within these proverbs, e.g. *Don't count your chickens before they hatch*. Chickens symbolize outcomes that are not yet guaranteed.

(c) Metonymic Proverbs: Based on metonymy, such as *Someone with an attractive spouse requires more than two eyes*, where “eye” symbolically represents “sight.”

(d) Hyperbolic Proverbs: Express exaggerated statements like *Faint heart never won fair lady*, where the need for boldness has been exaggerated to achieve success in love.

(e) Paradoxical Proverbs: Contain inconsistencies, offering a “second interpretation,” like in *Fair is not fair, but that which pleases* and *A man’s house is heaven and hell as well* (p. 814).

The first scholar to transcribe Kazakh proverbs and sayings onto paper was Shoqan Ualikhanov. Over two hundred proverbs and sayings collected from oral tradition during the 1850s are preserved in the archives of Shoqan Ualikhanov and N.N. Berezin.

Based on the classifications of early pioneers (Shoqan Ualikhanov), linguists and folklorists (Akhmet Baitursynuly, I. Kenesbayev), modern researchers (A. Kaidar, G. Musabayev, and others), Kazakh proverbs are classified as follows:

(a) thematic, such as wisdom, work, generosity, friendship, morality and etc.;

(b) structural, such as simple, compound, rhymed;

(c) stylistic, as metaphorical, hyperbolic, personified;

(d) functional which are advisory or warning; and

(e) origin-based, such as folk, historical, adapted or borrowed.

Drawing upon the classifications distinguished within Kazakh and English proverbs, I would propose a unified classification system including both linguistic conventions. This system involves three overarching categories: origin-based classification, content-based classification, and linguistic structure-based classification. Such an approach points to supply a comprehensive system for the examination and categorization of proverbs over these languages, encouraging comparative considers and

improving our understanding of proverbial expression within assorted cultural contexts.

The linguistic structure-based classification, adapted from Norrick’s classification, can be applied to both Kazakh and English proverbs, by examining their meanings. The origin-based classification of proverbs includes traditional proverbs in both English and Kazakh languages, which have been passed down through generations, and modern proverbs, which are newly coined or adapted proverbs that reflect contemporary societal values and trends. The content-based classification covers various themes such as wisdom, love, friendship, knowledge, and others based on context of proverbs.

Main problems of translating proverbs

The translation of proverbs presents varying levels of difficulty, especially when translating from English to Kazakh, where various challenges may rise as a result of linguistic distinctions.

In accordance with Baker (1992), the comprehension of built-up expressions and proverbs ordinarily yield a relatively clear meaning, promptly concluded from the constituent words. In this way, the journey for appropriate counterparts is vital inside translation studies, as underscored by Baker’s (1992) discussion on the primary challenges inalienable in translating proverbs arising from word non-equivalence. These challenges envelop different dimensions, including (Baker, 1992, p. 64): (a) social nuances inserted within language, possibly coming about in terms missing coordinate partners within the target language; (b) instances where different words within the source language need lexicalization within the target language; (c) the complex semantic structure of certain words posing translation complexities; (d) the absence of precise interpretations for specific words within the target language, or occurrences where the aiming meaning diverges from the literal translation; (e) insufficiencies within the target language, where partic-

ular or indeed common terms may be lacking; and (f) challenges related with the use of loan-words, which can present further complications into the interpretation process.

Moreover, Alipova and Bekkozhanova (2012) delineate four particular challenges encountered within the translation of phraseological units. These incorporate: (a) the reliance of a few proverbs on social and historical complexities, rendering them challenging to translate accurately; (b) the presence of idiomatic expressions in both languages passing on comparable concepts yet stemming from divergent symbolism; (c) the impact of history and culture on the formulation of proverbs and sayings, resulting in linguistic variations that will verbalize shared concepts over cultures in an unexpected way; and (d) occurrences where idiomatic expressions within the source dialect lack direct equivalents or analogs within the target language (pp. 15-17). In spite of the formidable challenges inborn in translating proverbs, researchers have distinguished techniques and approaches to mitigate these troubles, encouraging successful interpretation practices.

From this investigation, it can be inferred that the translation of proverbs presents substantial obstacles inferable to linguistic and cultural incongruities among languages. These impediments envelop the need of synonymous

terms, intricate semantic configurations, and disparities in idiomatic expressions. Nonetheless, notwithstanding these challenges, researchers have set techniques to relieve these issues and upgrade the precision of proverb translations.

Translation strategies and techniques for proverbs

When engaging within the translation of proverbs, translators must have a comprehensive understanding of both the linguistic and non-linguistic features inborn in both the target and source languages. Social nuances, regularly communicated through non-verbal cues, play a significant part. Proverbs typify nuanced meanings particular to specific cultural milieus, requiring meticulous translation endeavors to uphold the authenticity of the original cultural norms. Just turning to the literal definitions of words found in word references demonstrates inadequate when confronted with the translation of proverbs. Thus, researchers have devised different strategies and methods pointed at tending to the complexities related with proverb translation.

After reviewing several studies on proverb translation (Zhumagulova, 2020; Kyi, 2020; Rudhel, 2021), various translation techniques and strategies have been identified in translation of proverbs (See Table 1).

Table 1
Translation strategies and techniques used in translating proverbs

Translation Strategy\ Technique	Description
Equivalents	Direct match between proverbs in the source and target languages.
Calque	Direct translation without equivalent units, either complete or partial.
Analog	Translation by analogy or selection of synonyms.
Descriptive Translation	Conveying the meaning of the proverb with explanations, especially for elements of purely national character.
Literal translation	Refers to translating a text word-for-word without considering the nuances or idiomatic expressions of the original language.
Antonymic translation	Use of an opposite or contrasting expression in the target language.

Equivalents. The material provided demonstrates the process of translation through the use of cultural and linguistic equivalents. By employing proverbs and idiomatic expressions from English and Kazakh, this method highlights how translators adapt meaning across languages while maintaining the cultural essence and communicative intent.

Idiomatic expressions, deeply rooted in cultural traditions, require nuanced adaptations, e.g. *Do in Rome as the Romans do* – *Кімнің жерін жерлесен, соның отын ота.*

Familiarity breeds contempt – *Адам сөйлескенше, жылқы кісінескенше* (Literally: People are strangers until they talk, horses are strangers until they neigh).

Don't trouble trouble trouble until trouble troubles you – *Жатқан жыланның құйрығын баспа* (Literally: Don't step on the tail of a sleeping snake).

Calque. The provided examples illustrate the use of calque as a translation strategy, where the structural or lexical components of expressions in the source language are directly translated into the target language. This approach maintains the original metaphor or imagery while adapting it to fit the linguistic and cultural norms of the target language. Below, we discuss how this strategy is applied in the examples.

Love cannot be forced – *Жүрекке әмір жүрмейді* (Half calque).

Calques also facilitate the transfer of cultural metaphors into the target language. *Bawl one's throat raw* – *Қызыл кеңірдек болу, өңеш созу* (таласып-дауласу (жанжалдасу)). Although the imagery shifts slightly, the vividness of the description is preserved, and the Kazakh version captures the idea of intense argumentation, a concept familiar across both cultures.

Better late than never – *Ештен кеш жақсы*. This simple, direct translation effectively con-

veys the meaning while fitting the brevity and rhythm of Kazakh proverbial style.

Analog. The provided examples highlight the use of analogue translation, a strategy that focuses on finding culturally appropriate counterparts in the target language while maintaining the original message's meaning. Unlike direct equivalents, analogues may involve the use of different metaphors, idiomatic expressions, or structures that resonate similarly within the cultural context of the target language. This method emphasizes the dynamic aspect of translation, where the translator adapts expressions to preserve their communicative and emotional impact, even if the literal wording differs.

In seventh heaven – *Төбесі көкке жету.*

Burnt child dreads of the fire – *Аузы күйген үрпін ишеді.*

Too many cooks spoil the broth – *Қойшы көп болса қой арам өледі.*

If you cannot see the bottom, do not cross the river – *Өткелін білмей өзенге түспе.*

Health is wealth – *Бірінші байлық – денсаулық* (Literally: The first wealth is health).

Bad news flies fast – *Жамандық жерде жатпас.*

Descriptive Translation is a technique that focuses on explaining or describing the meaning of an expression or concept in the target language when a direct or equivalent translation is unavailable or insufficient. This approach goes beyond literal translation, providing a more detailed and explanatory rendering of the original message. It is particularly useful when translating idiomatic expressions, proverbs, or cultural references that may not have a direct counterpart in the target language, or when the intended meaning needs further clarification for the audience.

A leopard cannot change its spots – Адамның табиғаты өзгермейді (Literally: A person's nature does not change)

Marriage comes by destiny – Екі жақсы қосылса, өлгенше дос болады, екі жаман қосылса, өлгенше қас болады (Literally: If a good couple marries, they will be friends whole life; if bad couple marries, they will be enemies whole life).

Live and learn – Оқу инемен құдық қазғандай (Literally: Learning is like digging shaft with a needle).

Literal translation is a technique where the translator attempts to preserve the exact wording and structure of the original text, often translating it word for word. This method prioritizes accuracy in transferring the linguistic elements from the source language to the target language, while aiming to maintain the original meaning. However, in some cases, a literal translation might not perfectly capture the cultural nuances or idiomatic expressions of the source language. Below, we discuss how literal translation is applied in the provided examples.

The last straw breaks the camel's back – Соңғы түйенің жүгі ауыр.

Happiness takes no account of time – Бақыттылар уақытпен санаспайды.

All is good in its time – Әр нәрсе өз уақытымен.

Antonymic translation is a technique where the translator uses an expression or phrase that conveys the opposite or contrasting meaning in the target language. This approach is useful when there is no direct or equivalent expression available in the target language, or when a more fitting opposite conveys the intended message more effectively. By emphasizing the contrast, antonymic translation still captures the core idea, even though it may involve using an expression that reverses the original intent.

A bad beginning makes a bad ending – Басы қатты болса аяғы тәтті болады.

Great talkers are great liars – Аз сөз – алтын, көп сөз – күміс (Literally: few words are gold, lots of words are silver).

Lost time is never found again – Өткен іске өкінбе (Literally: Don't regret the past).

Conclusion

Proverbs serve as cultural bridges, offering profound insights into the values, beliefs, and traditions of a society. Through the comparative analysis of English and Kazakh proverbs, this study highlights both universal themes and distinct cultural nuances. While shared human experiences, such as the importance of wisdom, hard work, and community, manifest in similar proverbial expressions, unique elements of each culture, rooted in history, geography, and societal norms, create meaningful distinctions.

As Kazakh literary scholar, poet Akhmet Baitursynuly defined Kazakh proverbs as “comments expressed in accordance with a tradition close to the poetry”, and Muzafar Alimbayev refers to them as “the father of words,” emphasizing their significance in shaping cultural discourse, while proverbs are told with the addition of eloquent words of truth drawn from life experience, sayings are told as an ordinary word, without regard for truth. Thus, Kazakh proverbs connect the past history with the present like a bridge, forming the younger generation as an individual who knows his history and culture, serving as an educational tool that consolidates their upbringing.

The translation of proverbs is not merely a linguistic exercise but an interpretive art. It requires an understanding of context, connotation, and cultural significance to preserve the intended meaning and resonance in the target language. This analysis underscores the importance of dynamic equivalence in translation,

emphasizing the need to convey not just words but the spirit of the original expression.

By examining English and Kazakh proverbs through the lens of translation studies, this article affirms the vital role of proverbs in fostering intercultural communication. They are not only linguistic artifacts but also powerful tools for

mutual understanding and appreciation across cultures. As globalization deepens interactions among diverse communities, preserving and translating such cultural treasures becomes increasingly important, ensuring that the wisdom of the past continues to enrich the dialogues of the present and future.

References

- Alipova, A. T., & Bekkozhanova, G. H. (2012). Some peculiarities in the usage of Kazakh, English and Russian phraseological units: proverbs, sayings and idioms. *The Buckingham Journal of Language and Linguistics*, 5, 9-18.
- Anarbay, B. (2011). Sheshendik makal-matel, sheshendik zhumbak. *Vestnik KazNU*, 133(3), p. 153.
- Askar, O. (2005). Kazak zhane alem halyktarynyn tandamaky makal-matelderi. *Almaty. Asykova, Z. (2013). Kazak makal-matelderi. Almaty.*
- Baker, M. (1992). *In other words*. New York: Routledge.
- Beekman, J., & Callow, L. (1974). *Translating the word of God*. The Zondervan Corporation for Summer Institute of Linguistics.
- Kirgizbai, D., & Zhanysbekova, E. (2021). Concept “home” in Kazakh and English proverbs and sayings. *Nauka, obrazovanie i kultura*, 2(57), 4-7.
- Kyi, A. (2020). An analysis of translation strategies used in translating foreign proverbs into Myanmar. *Arts Sci.*, 8 (7), 43-57.
- Kumysbaev, U., & Tulakbaeva, K. (2013). The interrelation of Kazakh and Persian proverbs. *Journal of Oriental Studies*, 65(4), 92–95.
- Mektibayeva, Z. (2022). Comparative analysis of proverbs and sayings in Kazakh and English languages. *L.N Gumilyov Eurasian National University*, 3249-3252.
- Mollanazar, H. (2001). Principles and methodology of translation. *SAMT*. Mudure, M. (2013). Translating proverbs. *Dacoromania, serie nouă*, 95-105.
- Mukhtarova, S., Karagulova, B., Sideshova, Z., Mukhtarov, S., Yergazina, A., & Nasipov, I. (2019). Translating the untranslatable: challenges, sticking points and struggles. *Space and Culture, India*, 7(1), 250-263.
- Nida, E. A. (1969). *Science of translation*. Linguistic Society of America, 45(3), 164.
- Norrick, N.R. (1985). *How Proverbs Mean? Semantic Studies in English Proverbs*. Mouton.
- Omarbekova, G., & Aasland, E. (2023). *Kazakh Proverbs: What Can They Tell Us about the Kazakh Nation, Its Traditions, and Its Transformation?* Abai Center. <https://www.abaicenter.org/kazakh-proverbs-what-can-they-tell-us-about-the-kazakhnation-its-traditions-and-its-transformation/>
- Rudhel, M. M. Y. (2021). *Cameroon Proverbs Translation: Investigation on the Obstacles and the Translation Strategies*. *Cameroon Proverbs Translation: Investigation on the Obstacles and the Translation Strategies*, 68(1), 15-15.
- Saldanha, G., & O'Brien, S. (2013). *Research methodologies in translation studies*. Routledge.
- Scott, R. (Director). (1985). *Legend* [Film]. Universal Pictures.
- Shrestha, R. (2011). *Translating Proverbs* (Doctoral dissertation, Central Department of English Education).
- Syzdykov, K. (2014). Contrastive studies on proverbs. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 136, 318-321.
- Syzdykov, K. (2018). Proverbs and sayings as sources of national education. *Vestnik KazNU. Pedagogical Series*, 56(3), 13–19.
- Toury, G. (2012). *Descriptive translation studies—And beyond* (Rev. ed.). John Benjamins.
- Yonghang, S. (2008). *Techniques of Translating Proverbs: A Cultural Perspective* (Doctoral dissertation, Department of English Education).
- Zakirova, D.F., Zhandaeva, U.Z., Satpaeva, Z.A., & Bayseitova, A.Z. (2021). The identity of the proverbs and sayings in Kazakh and English languages. *Science & Reality*, 1(5), 210.
- Zhabayeva, S. (2023). The pragmatics of translating proverbs and sayings from Kazakh into English (On the material of Book of Words by Abai Kunanbaev). *Filologicheskie nauki*, 70(3), 1-10.
- Zholdasbek, A. (2018). Similarities and differences of English and Kazakh languages. *Ustaz tilegi*. https://ust.kz/word/similarities_and_differences_of_english_and_kazakh_language-53139.html?ysclid=lurfatlxcj216295660
- Zhumagulova, A. (2020). Untranslatability of Kazakh proverbs and idioms. *Enigma*, 21(3), 13-16

УДК 160.1

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Намазбаева Ж.И.

доктор психол.наук, профессор, академик МА акмеологических наук, МА педагогических и социальных наук, НАН высшей школы РК, почетный профессор Международного Института дифференциальной психологии (Германия), почетный академик НАН РК, директор Центра «Личностно-профессионального роста» Каспийского общественного университета (Казахстан, Алматы).

Исабекова Т.Ш. – психолог Центра «Личностно-профессиональный рост» Каспийского общественного университета (Казахстан, Алматы)

Аннотация. В данной статье говорится о психологическом обеспечении образовательного процесса в условиях модернизации национальной системы образования. Авторы попытались рассмотреть важные вехи в развитии этого вопроса, опираясь на мировой и отечественный опыт, раскрыть содержание и дать концептуальные основы психологического обеспечения национальной системы образования. Указано, что впервые в Казахстане на научной основе разработаны концептуальные основы создания интегративной комплексной системы психологического обеспечения деятельности субъектов образования, реализация которой является основой успешного обновления национальной системы образования. Авторами изучено современное состояние мирового опыта по психологическому сопровождению личностного развития и научным исследованиям этого вопроса. Анализ показал, что зарубежные ученые решают психологические проблемы в той или иной мере в контексте разработки теорий личности.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, национальная система образования, концептуальные основы, личность, этнокультурный аспект.

Аңдатпа. Бұл мақалада ұлттық білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында білім беру процесін психологиялық қамтамасыз ету туралы айтылады. Авторлар әлемдік және отандық тәжірибеге сүйене отырып, осы мәселенің дамуындағы маңызды кезеңдерді қарастыруға, мазмұнын ашуға және ұлттық білім беру жүйесін психологиялық қамтамасыз етудің тұжырымдамалық негіздерін беруге тырысты. Қазақстанда алғаш рет ғылыми негізде білім беру субъектілерінің қызметін психологиялық қамтамасыз етудің интегративті кешенді жүйесін құрудың тұжырымдамалық негіздері әзірленгені, оны жүзеге асыру ұлттық білім беру жүйесін табысты жанартудың негізі болып табылатыны көрсетілген. Авторлар жеке дамуды психологиялық сүйемелдеу және осы мәселені ғылыми зерттеу бойынша әлемдік тәжірибенің қазіргі жағдайын зерттеді. Талдау көрсеткендей, шетелдік ғалымдар психологиялық мәселелерді тұлға теорияларын әзірлеу аясында белгілі бір дәрежеде шешеді.

Түйінді сөздер: психологиялық қамтамасыз ету, ұлттық білім беру жүйесі, тұжырымдамалық негіздер, тұлға, этномәдени аспект.

Abstract. This article talks about the psychological support of the educational process in the context of the modernization of the national education system. The authors tried to consider important milestones in the development of this issue, based on international and domestic experience, to reveal the content and provide a conceptual framework for the psychological support of the national education system. It is indicated that for the first time in Kazakhstan, the conceptual foundations for the creation of an integrative integrated system of psychological support for the activities of subjects of education have been developed on a scientific basis, the implementation of which is the basis for the successful renewal of the national education system. The authors have studied the current state of world experience in psychological support of personal development and scientific research on this issue. The analysis showed that foreign scientists solve psychological problems in one way or another in the context of developing theories of personality.

Keywords: psychological support, national education system, conceptual foundations, personality, ethno-cultural aspect.

Психологическое обеспечение образования в XX-XXI веках неоднократно доказало свою эффективность. Психологическое обеспечение образования осуществляется во многих странах, охватывая всю систему обучения и воспитания с дошкольного возраста и до окончания учебы. За рубежом психологическое обеспечение различных социальных осуществляется с помощью специально организованных отделов, центров и организаций. Например, в отделах социального обеспечения есть служба по трудоустройству, где представлены штатные единицы психологов. В медицинских стационарных учреждениях работают психологи для пациентов. Также есть психологи-менеджеры, работающие с персоналом.

В бизнес-структурах деятельность службы психологического сопровождения организаций названа менеджментом.

Одной из ведущих тенденций развития мировой психологической науки являются поиски путей методологического обновления науки [1]. В источниках указывается, что в психологической науке существует кризис, и он связан с осуществлением узкого понимания ее предмета. Действительно, в настоящее время во все науки активно внедряются интегративные процессы. Психология, в первую очередь, должна быть направлена на интеграцию всех наук о человеке. Известно, что академическая психологическая наука в настоящее время несколько отстает, а прикладная психоло-

гия более востребована обществом, так как работа практического психолога неплохо оплачивается.

Основной целью теоретической психологии является ее практический результат. Поэтому мы склонны считать, что несмотря на то, что явно проявляются ножницы между теорией и практикой психологии, психологическая наука в целом развивается.

Американские психологи подчеркивают, что «сегодня психология еще более неоднородна, чем сто лет назад, и кажется, мы как никогда далеки от того, что хоть как-нибудь напоминало бы согласие относительно характера психологии. «Психология представляет собой не единую дисциплину, а собрание нескольких различных ее направлений. Американская психология, хотя и разделена на враждующие фракции, она необходима для развития общества многих стран» [2]. Эти факты подтверждают, что ученые всего мира подчеркивают, что психология интернациональна и многопланова.

Кроме этого, существуют и медицинские модели психотерапии, которые получают все большее распространение на Западе. Таким образом, нами установлено, что само движение в сторону интеграции помогло преодолеть процесс обособления и размежевания психотерапевтических школ. Нам представляется, что интеграция это положительный признак поиска новых путей понимания психологии и психотерапии.

На наш взгляд, главной чертой развития научной психологии в настоящее время является тенденция стирания границ между разными научными направлениями и школами. Современная психология представляется множественностью взглядов на природу человеческой психики и ее развития. С другой стороны, наблюдается значительная дифференциация психологических отраслей. Глобальные мировые изменения способствовали развитию тенденции интернационализации психологических знаний.

Последнее является фактом для значительного обновления, продвижения и нового витка развития мировой психологической науки [3].

Не останавливаясь, на наиболее известных мировых психологических направлениях, следует выделить как более востребованную и успешно развиваемую **гуманистическую психологию**. В свое время вслед за психоанализом и бихевиоризмом, гуманистическая психология была названа «третьей силой». Настало время назвать ее **«первой силой»**, т.к. она противопоставляет, по нашему мнению, справедливо себя бихевиоризму, критикуя его за механистичность подхода к человеку, и психоанализу, который полностью определяет психическую жизнь человека влечениями и комплексами.

В настоящее время для мировой психологии используются следующие главные идеи гуманистической психологии:

- каждый человек уникален, поэтому анализ отдельных случаев не менее оправдан, чем статистические обобщения;
- человек целостен и должен изучаться в его целостности;
- человек стремится к постоянному развитию и самореализации, он есть активное и творческое существо;
- человек открыт миру, переживания человеком мира и себя в мире являются главной психологической реальностью [4,5].

Важно отметить, что **теория гуманистического отношения к человеку**, к современной личности, определенной в данных идеях, позволяет бурно развиваться современной практической психологии. Интенсивное развитие мировой прикладной психологии определяется социальным заказом общества в условиях социальной нестабильности, межнациональных конфликтов, событий кризисного и катастрофического характера. Становление практической психологии происходит в тесной взаимосвязи с

фундаментальными отраслями психологии, такими как общая, возрастная, социальная психология, педагогическая психология и психология личности, основу которых составляют теоретические принципы и методы психологического познания, закономерности существования и развития психической реальности. Эти идеи красной нитью проходят через содержание всего нашего исследования.

Итак, в круг основных задач практической психологии на сегодняшнем этапе входят познание психической реальности и выработка средств практической помощи и психологической поддержки личности, испытывающей затруднения в решении жизненных проблем, в организации оптимальных условий жизнедеятельности, способствующих наилучшей социальной и психологической адаптации. Среди разнообразных направлений деятельности современного практического психолога выделяются следующие:

1. психодиагностическая работа;
2. психологическое консультирование;
3. психотерапия;
4. коррекционно-развивающая деятельность;
5. психопрофилактическая работа

В прикладной психологии изменился подход, а также соотношения оказания психологической и психотерапевтической помощи. Под психотерапией традиционно понимают более глубокое в сравнении с консультированием психологическое воздействие на психику, а через нее и на весь организм человека или группу с целью лечения или профилактики заболеваний и состояний дезадаптации, развития здоровья и т.д. Но за последние годы бурное развитие психотерапии привело к значительному распространению ее влияния на более широкий круг проблем жизни человека. Психотерапевтические знания, некоторые техники стали использоваться не только узкими

специалистами, но и стали интересными для каждого человека. В обществе формируется особое психотерапевтическое мировоззрение, ядром которого является целостная самоактуализирующаяся и развивающаяся личность. Единственная значимая сфера психологического обеспечения, в которой стараются не использовать психотерапевтическое направление – это организационная психология и менеджмент. Занимающая огромную социальную нишу в странах Запада, Японии и США она ориентирована больше на психотехнологические процессы для личности и группы. **Являясь Евразийским пространством, Казахстан расположен к интегративному усвоению различных адекватных достижений различных научных и культурных мировоззрений. В результате чего, в нашем исследовании отражены передовые достижения из различных областей современной психологической науки и практики [5,6,7].**

Следующая тенденция, которая особенно значима для развития общества в свете гуманистической теории и развивающейся практики, является коррекционно-развивающая деятельность психолога, направленная на наиболее востребованную работу с детьми с ограниченными возможностями, число которых растет ежегодно. Данная деятельность тесно связана с психологической диагностикой. Практический психолог не только ставит диагноз, но и разрабатывает на его основе коррекционную программу, а также самостоятельно осуществляет значительную часть коррекционной работы. Основными задачами психокоррекции ребенка являются компенсация и устранение отклонений в психофизическом развитии на основе создания оптимальных возможностей и условий для развития личностного и интеллектуального потенциала ребенка и профилактики нежелательных негативных тенденций личностного и интеллектуального развития, создание здоровьесберегающей

среды [8].

Особенно важное место в XXI веке **представляет психопрофилактическая работа**. Деятельность психолога в этом направлении должна быть связана с сообщением необходимых психологических знаний всем субъектам общества. Причем к реализации задач в связи с этим выделяется принципиально новое направление – **комплексный подход**. Он нацелен на работу с родителями, молодыми семьями, воспитателями, наставниками, учителями, учащимися, работникам социально-психологических служб и др. С целью предупреждения возможных нарушений условий развития, повышения психологической компетенции. Это может быть также работа по созданию условий, максимально благоприятных для развития продуктивных межличностных взаимодействий в педагогических коллективах или в других организационных структурах общества. **Психопрофилактика** касается также превентивных мер по предупреждению нарушений в психическом и личностном развитии, совершения противоправных действий, пагубных последствий наркоманических, алкогольных пристрастий и др. Психопрофилактика включает работу с неблагополучными семьями, родителями и детьми из этих семей, предупреждая случаи возможных социальных осложнений, и таким образом решая различные аспекты жизни людей [6,7,9].

Таким образом, **основное содержание и цель практической психологии** — это психологическая помощь и психологическая поддержка человека, оказавшегося в сложной жизненной ситуации, обеспечение психологического комфорта личности в отношении к самому себе, во взаимодействиях с другими людьми, в отношениях к миру в целом, и данном аспекте можно говорить о психологическом здоровье личности. Психологическое здоровье находится в тесной связи с высшими проявлениями

человеческого духа, делает личность самодостаточной, вооруженной средствами самопознания, самопринятия, самоуважения и саморазвития в контексте взаимодействий с окружающими людьми и в условиях культурных, социальных, экономических и экологических реальностей окружающего мира.

Одной из серьезнейших проблем мировой психологии является пересмотр понимания предмета психологической науки в контексте рассматриваемых вопросов по **психологическому обеспечению**. Особенно это касается представителей постсоветского пространства. **Дело в том, что часто ученые пытаются ассимилировать достижения зарубежной науки. Порой механически переносят стандарты психологического обеспечения без адаптации к существующим условиям индивида и группы, учета этнокультурной среды и специальной профессиональной подготовки.**

Наш мониторинг психологического обеспечения образовательной среды и анализ литературы показал, что требуются серьезные разработки методологических аспектов этого вопроса.

В настоящее время более ценно рассматривать человека не с объяснительной позиции, а с описательной, что будет подчеркивать уникальность и феноменальность любого человека, без научных ярлыков, вызванных кризисными моментами. Главной же причиной кризиса психологии заключается в общем кризисе рационализма, который охватил всю западную цивилизацию.

В нашем исследовании нами осуществлена попытка синтезировать существующие методологические взгляды при разработке интегрирующей системы психологического обеспечения образования, что позволило разработать модель.

Без учета вышесказанных тенденций, психология в XXI веке не будет развиваться так, как этого желают ученые. Высказыва-

ния великих психологов К.Г. Юнга [2], А. Маслоу [3], Л.С. Выготского [4] и др. О том, **психология займет особое положение среди других наук**, сбудутся в случае активной разработки безотлагательных проблем, которые выдвинуты современными реалиями времени. Психология может послужить основой для наук о духе. **И в первую очередь это касается психологического обеспечения образовательной среды.**

Кроме того, нами проанализирован вопрос психологического обеспечения развития личности с точки зрения практических достижений психологии. В контексте обсуждаемой проблемы остановимся на особо значимых для развития мировой психологии классических экспериментах XX-XXI веков, которые изменили **научную картину мира**. Схемы этих экспериментов повторяются в современном обществе в обыденной жизни людей, что необходимо учитывать каждому человеку, поскольку очевидно эти феномены заложены в природе человека и общества. Эта же тематика входит в содержание наших программ **«Развитие психологической культуры и компетентности»**.

Дадим общую суть эксперимента Р. Сперри М. Газзенинга [10]. В настоящее время уже общеизвестно, что у большинства из нас левое полушарие мозга контролирует способность использовать язык, в то время как правое в большей степени отвечает за пространственные связи, подобные тем, которые осуществляются при выполнении художественных видов деятельности.

В свое время же это было изучено с помощью экспериментов с медицинским уклоном. Пациенты с поврежденным левым полушарием обычно теряют способность говорить. Некоторые ученые считают, что каждое полушарие является полностью самостоятельной мыслительной системой с собственными индивидуальными способностями к обучению, восприятию мира и, в том числе, к эмоциональным пережива-

ниям. Эти идеи, лежащие в основе данных представлений, являются результатом многолетних исследований эффектов того факта, что мозг разделен на два полушария.

Исследования в этой области начали проводиться Роджером Сперри (Roger W Sperry). В начале он проводил свои исследования на животных, затем в течение 30-ти лет он работал с людьми, имевшими повреждения головного мозга и в 1981 году ученый получил Нобелевскую премию за работу по изучению специализации полушарий мозга [10].

Когда в 1960-е годы Сперри обратился к работе с человеческим мозгом, к нему присоединился Майкл Гэззенига. Результаты их исследований чрезвычайно важны и перспективны. Они доказали, что две половины нашего мозга специализированы и имеют различные возможности и функции. **Левое** полушарие контролирует процесс говорения, письмо, выполнение математических операций, чтение и является ведущим в области речи в целом. **Правое** полушарие доминирует в области распознавания лиц, решения задач пространственной ориентации, символического мышления, художественно-артистической деятельности.

Распространен миф о том, что у одних людей преобладает правое полушарие, а у других — левое или что нужно развивать одну половину мозга, чтобы улучшить определенные навыки. Джерри Леви (Jerre Levy), психобиолог из Университета Чикаго, — лидер среди ученых, стремящихся опровергнуть представления о том, что мы имеем два независимо функционирующих мозга. Она утверждает: именно потому, что разные полушария выполняют разные функции, они должны интегрировать свои возможности, а не действовать самостоятельно, как полагают многие. Благодаря такой интеграции наш мозг обладает большими возможностями, чем каждое полушарие в отдельности [11].

Крупнейший советский нейропсихолог с мировым именем профессор А.Р. Лурия, как известно, через собственную теорию межфункциональных взаимодействий мозговой системы первым доказал **целостность деятельности человеческого мозга**. Фактически, Леви вслед за Лурией А.Р. также утверждает, что нет ни одного вида человеческой деятельности, которая была бы связана только с одним полушарием мозга. «Популярные мифы — это интерпретации и желания, а не наблюдения ученых. У нормальных людей есть не половина мозга и не два мозга, а один великолепно дифференцированный мозг, и каждое полушарие вносит свой особый вклад в его работу», хотя их работа осуществляется совместно и имеет высокий уровень взаимокompенсации [10,11]. В современных исследованиях также обнаружены данные, о том, что существует различные формы сообщения между полушариями. В то время как первые исследователи обращали внимание только на основную. В целом, сообщение между полушариями мозга необходимо для того, чтобы в нашем воображении мы могли представить себе движения других людей, то есть «поставить себя на место другого», чтобы правильно оценить его действия. Одни исследователи изучали возможность объяснения с помощью независимого функционирования полушарий некоторых психических состояний, так называемых диссоциативных расстройств, при которых у больного происходят нарушения аутоидентичности и сознания, такие как раздвоение личности или состояния фуги (fugue) [10]. Несмотря на различные подходы к деятельности человеческого мозга, надо подчеркнуть, что все эти взгляды в той или иной степени способствовали **новому пониманию человеческой психики, что меняло подходы к исследованию личности и соответственно к её психологическому сопровождению**. Кроме того, исследования проводимые на большом

фактическом материале имеют высокую валидность и соответственно большую прикладную направленность. Основную нишу закономерно заняла базовая отрасль психологии «Социальная психология».

Таким образом, анализ отечественной и зарубежной литературы по проблеме показал высокую значимость и необходимость психологического обеспечения для повышения **качества жизни** граждан любой страны. Например, исследования Мирового банка, проведенные в 35 странах мира, показали, что успешное развитие общего и профессионального образования напрямую связано с необходимостью создания национальных систем психологического обеспечения образовательной сферы.

В Казахстане, по нашим данным, [9] в настоящее время не существует научно обеспеченной централизованной системы оказания психологической помощи субъектам образования. Проводимая работа строится без научно-методического обеспечения, анализа валидности проводимых технологий, методов, техник, приемов. В результате сам процесс психологического обеспечения не дает необходимых результатов, т.к. работа не нацелена на перспективу развития личности. Во-вторых, нами выявлена тенденция, что в основном психологическая помощь оказывается обучаемым, тогда как, основными принципами успешности психологического обеспечения образования являются **целостность, комплексность, системность**, что определяет реализацию **субъект-субъектного подхода**.

Вместе с тем, наше общество требует новой системы образования – инновационного обучения, которое сформировало у обучаемых способность к проективной детерминации будущего, ответственность за него, веру в себя и свои личностно-профессиональные способности. Вышеуказанное состояние психологического обеспечения, которое призвано решать эти задачи, не способно

в должной мере повлиять кардинально на требования времени.

Правительством Казахстана прикладываются не малые усилия для модернизации образования, и вследствие этого мы наблюдаем определенные успехи. Однако, налицо ряд и других причин, которые до сих пор тормозят его успешную реорганизацию. Среди них главные проблемы – содержательного и организационно-управленческого аспекта.

На наш взгляд основной причиной остается вопрос о необходимости разработки новой идеи образования. Нам представляется, что новую парадигму образования необходимо рассматривать с точки зрения психологических аспектов этого важного вопроса для любого общества.

В настоящее время в вузах Казахстана активно реализуется методология гуманистического образования. Её ядром является человек, его нравственно-духовное развитие. Ставятся задачи по раскрытию интеллектуально-творческого потенциала личности субъектов образования на основе этнокультурного подхода [6]. Придается более глубокий смысл приобщения субъектов образовательного процесса к гуманистической культуре через культурное наследие.

Ясно, что лишь одно усиление профессиональной подготовки не способствовало в должной мере культурно-педагогическому развитию личности. Это привело к снижению нравственных ценностей, а значит к неуважению к самой природе человека.

Центр «Личностно-профессионального роста» Каспийского общественного университета нацелил свою деятельность на поиски путей психологического обеспечения модернизации системы национального образования. Исследования названного Центра выявили негативные тенденции, которые устойчиво проявляются в образовании. Их вкратце можно охарактеризовать в следующем виде.

1. Сами образовательные учреждения порой являются источниками ряда негативных факторов, проявляющихся в поведении, которые независимо от уровня образовательных структур иногда являются опасными как для детей, так и для молодежи. В качестве примера можно привести увеличение случаев суицидального поведения, как неразрешенного конфликта, возникшего при постоянно психотравмирующих условиях.

2. Остро встал вопрос оказания психологической помощи всем субъектам образовательного процесса и семьям, в связи с социальными запросами общества и самой реорганизацией образования, а существующие варианты психологической помощи требуют соответствующей модернизации.

3. Социальные институты работают несогласованно и поэтому необходимо создать **гибкую комплексную инфраструктуру**, которая бы объединяла работу психологов, социальных педагогов, медицинских работников, юристов для совместной согласованной деятельности с учащимися, студентами, родителями, учителями, воспитателями, наставниками, ППС, административным блоком. **Детство, Государство и Общество должны быть предметом особого внимания этой научно-обоснованной системы.**

4. Изучения кадрового обеспечения специалистами-психологами и их профессионального уровня обнаружили также ряд проблем. Ощущается острый дефицит психологических кадров. Особую озабоченность вызывает содержание их деятельности. До сих пор не разработан исполнимый комплекс функциональных обязанностей школьного психолога, являющийся основой для профессиональной деятельности и критерием контроля её качества и результативности.

5. В настоящее время все ещё продолжается академический характер подготовки психологов не совместимый с практико-ориентированным принципом обучения,

низкий уровень самостоятельной работы студентов, перегруженность аудиторной нагрузкой.

Кроме того обнаружено, что при подготовке психологов их обучение не учитывает **этнокультурный аспект**, студенты получают однобокие знания порой не совпадающие с требованиями современных реалий. Закончив вуз, выпускники психологи обнаруживают существенный разрыв между тем, какие требованиями предъявляются к их работе и теми знаниями, которые они получили в вузе. Особенно подчеркнем, что если в вузах при подготовке психологов недостаточно представлены междисциплинарные связи, мы не сможем качественно и успешно осуществлять модернизацию **национальной системы образования**, в том числе готовить высоко профессиональных специалистов[6,7,9].

Центр «Личностно-профессионального роста» основу научных исследований строит на комплексном субъект-субъектном подходе. Ряд исследований, в том числе исследования по проблеме «Психологическое обеспечение образовательного процесса в условиях модернизации национальной системы образования» позволили сделать следующие выводы в этом контексте.

- Необходима разработка новых программ качественного психологического обеспечения образования.

- Качественная психологическая переподготовка и повышение квалификации всех субъектов образования.

- Подготовку психологов строить на практико-ориентированном принципе.

- Научно обеспечить создание инновационных образовательных программ на основе психологических закономерностей по всем ступеням образования.

Литература

1. Практическая психология образования. Учебное пособие под. Ред. Дубровиной И.В. Спб., изд-во: Питер, 2004 – 592 с.
2. Юнг К. Г. Дух и жизнь. М.: Практика, 1996.
3. Лурия А. Р. Мозг и психические процессы. — М., 1963, Т.1; М., 1970. Т.2.
4. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т., М. 2007.
5. McCrae, R. R., and Costa, P. T. Validation of the five – factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1987, 52, 81-90.
6. Намазбаева Ж.И., Запрыгаев Г.Г., Луцкина Р.К. Истоки Развития психологии и дефектологии в Казахстане Алматы «Print-Express», 2012
7. Намазбаева Ж.И. История, состояние и тенденции развития современной психологии: Учебное пособие. – Алматы, 2014 – 152 с.
8. Намазбаева Ж.И., Исабекова Т.Ш. Психологические основы национального воспитания современной молодежи// *Человек, искусство, вселенная. Международный междисциплинарный научно-практический журнал.* №1, 2022, Москва, с.45-50
9. Ильясов И.И., Нагибина Н.Л., Намазбаева Ж.И. Развитие жизнотворчества поликультурной личности XXI века. Москва-Алматы-Берлин, изд-во «Центр развития человека» 2022. – 325 с. ISBN 978-5-9905910-7-3
10. Намазбаева Ж.И., Киричок О.В., Исабекова Т.Ш. Психологическая наука в Казахстане – история и перспективы развития. «Ғылым. Әйел. Қоғам». Қазақстандық ғалым әйелдер қоғамы журналы №1, Алматы, 2023, 138-148 с.
11. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М.: «Прогресс», 1994

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД В ИССЛЕДОВАНИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ: НОВАЯ ПАРАДИГМА

Барабанщиков В.А. – доктор психологических наук, профессор, член-корреспондент РАО, директор Центра экспериментальной психологии МГППУ (Россия, Москва).

Нагибина Н.Л. – доктор психол.наук, профессор МГППУ, научный руководитель International Institute of Differential Psychology (Берлин, Германия), директор Центра развития человека (Россия, Москва).

Намазбаева Ж.И. – доктор психол.наук, профессор, академик МА акмеологических наук, МА педагогических и социальных наук, НАН высшей школы РК, почетный профессор Международного Института дифференциальной психологии (Германия), почетный академик НАН РК, директор Центра «Личностно-профессиональный рост» Каспийского общественного университета (Казахстан, Алматы).

Аннотация. В статье анализируются существующие на данный момент подходы к построению модели познавательных процессов, предлагается новая парадигма. Системный подход должен учитывать осознаваемые и неосознаваемые процессы обработки информации, их логику взаимодействия в разных задачах и режимах функционирования системы. Описывая эти процессы необходимо различать формально-динамический уровень и содержательный, а также их взаимодействие. Большинство моделей познания человека описывают только процесс приема и переработки информации о мире. Теряется главный принцип системности – полнота элементов системы. Кроме того, в системных моделях должна быть представлена деятельность человека в разных режимах, в разных ситуациях, по решению разных задач, с учетом типологического и индивидуального.

Ключевые слова: познавательные процессы, системный подход, состояния системы, парадигма исследования

Андатпа. Мақалада танымдық процестердің моделін құрудың қазіргі тәсілдері талданады, жаңа парадигма ұсынылады. Жүйелік тәсіл ақпаратты өңдеудің саналы және бейсаналық процестерін, олардың жүйенің әртүрлі міндеттері мен режимдеріндегі өзара әрекеттесу логикасын ескеруі керек. Бұл процестерді сипаттай отырып, олардың өзара әрекеттесуімен қатар формальды-динамикалық деңгей мен мазмұнды ажырату қажет. Адам танымының көптеген модельдері элем туралы ақпаратты қабылдау және өңдеу процесін ғана сипаттайды. Жүйенің негізгі принципі - жүйе элементтерінің толықтығы жоғалады. Сонымен қатар, жүйелік модельдерде типологиялық және дербестікті ескере отырып, әр түрлі режимдерде, әр түрлі жағдайларда, әр түрлі мәселелерді шешуде адамның іс-әрекеті ұсынылуы керек.

Түйінді сөздер: танымдық процестер, жүйелік тәсіл, жүйенің күйлері, зерттеу парадигмасы.

Abstract. The article analyzes the currently existing approaches to building a model of cognitive processes, and suggests a new paradigm. A systematic approach should take into account conscious and unconscious information processing processes, their logic of interaction in different tasks and modes of operation of the system. Describing these processes, it is necessary to distinguish between the formal and dynamic level and the substantive level, as well as their interaction. Most models of human cognition describe only the process of receiving and processing information about the world. The main principle

of consistency is lost – the completeness of the system elements. In addition, the system models should represent human activity in different modes, in different situations, in solving different tasks, taking into account the typological and individual.

Keywords: cognitive processes, system approach, system states, research paradigm

Анализируя основные принципы системности в статье «Системные исследования: базовые понятия, принципы и методология» А.Э. Воскобойников выделяет основные. Они включают в себя принцип целостности, иерархичности, структуризации, множественности и эмерджентности [1]. Суть системного подхода еще более кратко можно сформулировать как описание реальности, в котором любой элемент системы всегда функционально встроен в более крупные структуры, и понять его роль в системе можно только исходя из целого, которое всегда больше суммы элементов.

Познавательный акт – это всегда сложно организованная целостность «аффекта и интеллекта» [2]. Кроме того, это еще и разворачивающийся во времени процесс, в котором объектные и субъектные составляющие вносят свой вклад на каждом этапе. Говоря о сложности этого процесса, рассматривая его в рамках принципа системности, В.А. Барабанщиков отмечает: «Согласно принципу системности, изучаемые явления рассматриваются с точки зрения целого и обладают свойствами, которые невозможно вывести из его фрагментов или частей. В этом контексте психика выступает как многомерное, иерархически организованное, развивающееся образование, функциональные компоненты которого имеют общий корень и онтологически неразделимы. Течение психических процессов системно детерминировано, а сами они играют роль важнейших детерминант биологических и социальных процессов» [3].

Традиционно познавательные процессы изучают как некую последовательную схему приема и этапов переработки информации, при этом чаще всего, весь спектр индивидуальных различий и биологически и культур-

но обусловленных установок максимально «обрезается», чтобы не разрушить внутреннюю валидность эксперимента. Продуктивность такого подхода достаточно низка.

Предлагается совершенно противоположный подход – максимально экологически валидный, с контролем (включенным наблюдением) конкретных характеристик внутри всего механизма и процесса восприятия.

Проективные техники и объективные, в том числе, аппаратные тесты, а также анализ поведения и деятельности должны помочь нам разгадать загадку **неосознаваемого** преобразования информации, которая затем уже, на более поздних этапах познания, подвергается осознаваемым процессам работы с информацией о мире и себе, то есть мышлению. Следует оговориться, что восприятие (контролируемое и неконтролируемое) всегда сопровождает все познавательные процессы на всем протяжении. Оно никуда не исчезает. Оно меняет форму и фокус, переходит часто с восприятия мира на восприятие себя, своего организма, своих внутренних схем. Оно всегда является то аккомпанементом, то аранжировкой, то гармонией, а иногда и мелодией процессов памяти и мышления. К сожалению, этот факт недостаточно осознан исследователями познавательных процессов.

Создавая модель механизма принятия и переработки информации о мире и себе необходимо, на наш взгляд, более детально разобраться с особенностями «фильтров» и «детекторов» на каждом из этапов этой переработки информации.

Удивительным образом, психотерапевты внесли большой вклад в понимание системности познавательных процессов, а именно приема и переработки информации о себе и

мире. Одной из самых первых таких систем стала модель Зигмунда Фрейда. Он выделил три взаимосвязанных структуры (компонента) взаимодействия человека со средой - Я, Оно и Сверх-Я. Физиологический (организмический) компонент переработки информации - Оно - был связан с неосознаваемыми процессами, биологически обусловленными. Культурный (общественно заданные нормы) компонент переработки информации - Сверх-Я - тоже был связан с неосознаваемыми процессами, но другого рода и другого содержания и формы. Компоненту Я в этой системе отводилась роль контролера и интегратора, а также регулятора, оценщика и преобразователя всей системы. Именно Я (сознание) должно было разбираться с проблемами Оно и даже Сверх-Я и имело возможности устранить эти проблемы.

Система эта дорабатывалась, особенно российскими и советскими психологами, в рамках культурно-исторического подхода и теории деятельности. Как правило, оставалось системное видение всего процесса взаимодействия человека с внешней и внутренней средой, но значительный акцент делался на каком-то фрагменте системы, либо биологическом, либо культурном. Сознание (Я) как наиболее проблемная для экспериментальных исследований область часто вообще выпадало из исследовательского поля. Эта же участь досталась всей дифференциальной психологии. Ситуация в мире требовала открытия общих, а не частных законов функционирования и развития человека и общества. К сожалению, методология классического эксперимента и нормы экспертного сообщества к научному исследованию требовали «мельчания» проблем, разделения психологического сообщества на свои уникальные исследовательские коллективы со своими традициями и научной терминологией. Внутривидовая борьба научных школ за место в науке и системе распределения финансирования дополняла

безрадостную картину развития психологических знаний. Эта ситуация приводила к кризису психологии как науки, о чем писали Н.Н. Ланге, Л.С. Выготский и др [1,2].

В своих исследованиях мы делаем попытку широко и системно взглянуть на проблемы восприятия и переработки информации о себе и мире, уделяя особое внимание сенсорному блоку приема и переработки информации о себе и мире.

В построении модели познавательных процессов можно идти двумя путями:

1. Первый путь состоит в том, что на основе наблюдений и некоторых эмпирических фактов конструируется системная гипотеза. Гипотетические модели помогают выделить главное и не упустить наиболее существенное. В процессе моделирования важно максимально полно отразить реальность, при этом увидеть общее, частное и индивидуальное. В конструировании модели реальности необходимо всякий раз соотносить мысленную схему (гипотетическую конструкцию) с реальными закономерностями, которые могут быть проверены эмпирически.

2. Второй путь - это «блуждание в лабиринтах реальных фактов», поиск внутренней схемы, позволяющей непротиворечиво соединить факты. Эта схема и есть модель. То есть, во втором случае моделирование - это просто обобщение. Чем объемнее и сложнее реальность, чем противоречивее и многочисленнее факты, тем сложнее обобщать, оставаясь внутри самой системы, здесь уместна поговорка «за деревьями леса не видно». Необходимо подняться «выше леса», увидеть весь лес целиком с его бескрайними просторами. Попробовать создать «топографическую карту», фиксируя особенности ландшафта с космического расстояния. Уязвимость такого подхода к описанию фактов состоит в том, что теряется «особенное» и «индивидуальное». А без этого система перестает быть по-настоящему системой. Здесь типологизации разного

рода – формально-динамические и содержательные (потребностно-мотивационные) комплексы реакций - помогают распутать клубок возможных вариантов, упорядочивая их (классифицируя) по наиболее существенным базовым основаниям. Статистический аппарат позволяет описать законы функционирования психики на общем и типологическом уровнях, увидеть отклонения от нормы.

Обычно исследователь выбирает какой-то из этих двух путей построения системных моделей. Второй путь становится дополнительным. Хорошо, когда существует взаимопонимание между исследователями, предпочитающими тот или иной путь построения системных моделей, и одна исследовательская стратегия дополняет другую.

В данной статье мы рассмотрим механизм принятия и переработки информации о мире и себе на самых первых этапах. Уже на первом этапе (сенсорный блок) происходит принципиальная фильтрация всех стимулов, поступающих как от внешней, так и от внутренней среды.

«В экспериментах по формированию образа экспрессий лица (первый этап перцептогенеза) проходит ряд взаимосвязанных стадий. На самой ранней стадии (30 ± 10 мс) паттерн экспрессии представляется в предельно обобщенной форме – лица как такового. Экспрессия выделяется на второй стадии. Сначала она категоризируется как спокойное состояние натурщика, затем – как эмоция той или иной модальности. На более поздних стадиях (100-200 мс) достраивается (а когда-то и перестраивается) информационная основа восприятия: усиливается влияние наиболее выраженных экзонов нижней части лица, ослабляется влияние средней области (глаз), укрепляются фигуративные связи автономных зон и др. Содержание и величина категориального поля экспрессий перманентно меняются, а место синтетиче-

ского способа восприятия занимает аналитический» [3,4].

Самый первый блок – первичная переработка информации о себе и мире (сенсорная). В этом блоке уже присутствует весь спектр неосознаваемых процессов переработки информации о мире и себе, на всех уровнях - от биологических до культурно обусловленных, весь спектр условных и безусловных рефлексов и культурно-сформированных программ (то есть долговременная память во всем своем объеме, касающаяся эмоций, образов, моторных схем и т.п.). Операции анализа и синтеза здесь также присутствуют, только они неосознаваемые (мурашки по коже от хорошего исполнения музыки, ужас от грозного рыка страшного зверя). Это некий «архаичный» уровень живой природы – реакция на свет, циркадные ритмы, изменения внешней и внутренней среды, сохранившийся и у человека. Понять структуру и особенности функционирования психики на неосознаваемом уровне непросто. Слишком много характеристик, которые необходимо учитывать, и большинство из них скрыто от глаза наблюдателя и даже от точнейшей аппаратуры.

Чем обусловлена фильтрация и организация информации на сенсорном блоке:

1. На биологически-обусловленном уровне – строением и особенностями анализаторов, особенностями нервной системы (силой, подвижностью, уравновешенностью процессов возбуждения и торможения (темперамент по И.П. Павлову) гуморальным фоном, особенностями функционирования вегетативной (автономной) нервной системы, ее доминантами и подкорковыми структурами мозга (по А.А. Ухтомскому и А.Н. Бернштейну) [5].

2. На культурно-обусловленном уровне – общими архетипическими образами и идеями (законы гештальта, крест, круг, цвет, форма, «золотое сечение», функциональные ладовые отношения звукорядов и т.п.) культурными стереотипами и навыка-

ми, языком общения, специализированными профессиональными языками (языком программирования, музыкальным, математическим, психологическим и т.п.)

Только пройдя эти фильтры и соответствующую сигнальную организацию, информация может перейти, а чаще всего, не перейти на следующий уровень обработки, в котором уже осознаваемые процессы играют свою роль. Осознаваемые процессы обработки информации обычно называют мышлением. В этих процессах восприятие и память не исчезают, а играют другую роль - являются средством, а не целью целостного процесса познания.

Важно, под влиянием каких факторов происходит процесс детекции и фильтрации перцептивного материала. Мы попытаемся максимально системно подойти к модели восприятия, учесть все варианты и составляющие процесса приема и переработки информации. «Единство аффекта и интеллекта» [2] в каждом познавательном акте присутствует полностью, только важно понимать, что речь идет о единстве осознаваемых и неосознаваемых процессов переработки информации о себе и мире. И если неосознаваемые процессы действуют каждую секунду нашей жизни, то сознание требует отдыха – может максимально отключаться и включаться, работать в самых разных энергозатратных режимах. Психология познавательных процессов должна учитывать эти режимы функционирования, так как механизмы работы здесь могут значительно различаться.

Обращаясь к модели З. Фрейда, на уровне восприятия мы имеем для **компонента «Я» (сознания)** некую шкалу «энергетической заряженности». Эта шкала, условно говоря, имеет градации от нуля (вариант, при котором сознание не осуществляет контроль («находится в состоянии сна», максимально бездействует) до 100 процентов (восприятие предельно сфокусировано, энергетически нагружено на диагностике поступающих

стимулов – например, у некоторых экспертов-дегустаторов) [5,6].

Рассмотрим три варианта функционирования познавательной функции: вариант механизма восприятия, в котором энергия «Я» (сознание) находится на минимальном уровне, вариант, при котором экстравертная установка сознания максимально актуализирована, вариант, при котором доминирует интровертная установка сознания.

1. Вариант механизма восприятия, в котором энергия «Я» (сознание) находится на минимальном уровне,

Все физиологические процессы продолжают свою работу, но в особом режиме. Максимально высока роль неосознаваемых процессов обработки информации. Даже в фазе сновидений сознание лишь наблюдатель, а не контролер и регулировщик. Сенсорно-перцептивный блок настроен на прием внутренних образов памяти. Весь механизм переработки информации о себе и мире работает без участия сознания – «на автопилоте».

2. Вариант, при котором экстравертная установка сознания максимально актуализирована,

Вариант активного восприятия, при котором субъект деятельности («вычерпывает» информацию из внешней среды, сличая ее с внутренними схемами – это процесс особого рода. Здесь происходит перенастройка системы фильтров, подгонка стратегий под задачу. Здесь полностью меняется программа – становится уникальной, зависит от волевых возможностей субъекта деятельности, от его опыта и внешних условий организации этой деятельности. Неосознаваемые процессы играют роль сопровождения (иногда помогающего, иногда мешающего, искажающего образ реальности до неузнаваемости). Перцептивные искажения, по-видимому, создаются уже на самом первом – сенсорном блоке. Для психоаналитиков такие искажения – детекторы нереализованных, часто неосознанных, потребностей. Они же

– подсказка для «Я» той проблемы, которая нарушает гармонию функционирования организма в среде. А если нужно решать поисковую задачу, то на физиологическом уровне здесь начинает играть первостепенную роль весь ансамбль корковых структур мозга с дифференциацией определенных областей, активацией функциональных блоков (по А.Р. Лурия), системой межполушарных связей [4,5,7].

На культурно-обусловленном уровне здесь включаются все возможные поисковые схемы, отработанные алгоритмы переработки информации, возможности современных поисковых и алгоритмических технологий, включая программы искусственного интеллекта. Прием информации максимально подчиняется задаче, сформулированной «Я» (сознанием).

3. Вариант, при котором доминирует интровертная установка сознания.

Существует условный некий барьер между сознанием и бессознательным [8,9,10]. Бессознательное работает на автопилоте со средой, ставя и выполняя множество задач, решаемых с помощью условных и безусловных рефлексов (человек многое выполняет автоматически, на уровне операций) – например, идет по известному маршруту – в этот момент сознательные процессы переработки информации активно работают с внутренними образами и схемами, поставляемыми из долговременной памяти. Условно говоря, работает «два экрана-приемника сенсорной информации»: один работает со средой, другой работает с мыслительной за-

дачей. «Энергия и сила мысли», разные техники процесса переработки информации о себе и мире здесь реализуются в конкретном содержательном процессе решения той или иной задачи. Восприятие в этом процессе – это и стоп-кадры для оценки наличной ситуации, и инсайты (особые видения-понимания новых схем), и «прислушивание к внутреннему голосу – интуиции», и много чего еще. Чтобы вернуть человека в реальный мир, нужны какие-то сильные сигналы, которые, преодолев барьер бессознательно-го, дойдут до сознания. Организм не тратит лишнюю энергию, и до сознания доходит лишь малая часть всей информации. Чаще всего только та, которая требует вмешательства «Я» и контроля деятельности [11,12].

Таким образом, невозможно понять механизм переработки человеком информации о мире и себе, не прибегая к принципам системности. Системный подход должен учитывать осознаваемые и неосознаваемые процессы обработки информации, их логику взаимодействия в разных задачах и режимах функционирования системы. Описывая эти процессы, необходимо различать формально-динамический уровень и содержательный, а также их взаимодействие. Кроме того, в существующих когнитивных моделях необходимо более конкретно и детально, с учетом деятельности человека в разных режимах, в разных ситуациях, по решению разных задач, с учетом типологического и индивидуального представить сенсорный блок - его возможности и функционирование.

Литература

1. Воскобойников А. Э. Системные исследования: базовые понятия, принципы и методология // «Знание. Понимание. Умение». — 2013. — № 6
2. Артемцева Н.Г., Ильясов И.И., Нагибина Н.Л. Портрет: Восприятие человека человеком и искусство передачи мировоззренческой сути художественными средствами // Вестник Московского университета. Серия 14: Психология, издательство Изд-во Моск. ун-та (М.), 2022, № 4, с. 39-59
3. Барабанщиков В.А. Экспрессии лица и их восприятие. М., ИПРАН, 2012

4. Balykbayev T.O., Ilyasov I.I., Nagibina N.L., Namazbayeva Zh I. New Directions in Researche of Typology and Styles of Self-realization of Personality. «Балауса» Алматы, 2018
5. Артемцева Н.Г., Нагибина Н.Л. «Глаза как зеркало души»: стратегии восприятия и оценки представителей разных психотипов по их взгляду // «Человек, Искусство, Вселенная», 2021, том 8, № 1, с. 130-141
6. Масленникова А.В., Нагибина Н Л Портнова Г.В. Сравнение стратегий восприятия тактильных стимулов в норме и у больных шизофренией // «Экспериментальная психология», издательство МГППУ (М.), 2020, том 13, № 2, с. 17-27
7. Нагибина Н.Л., Масленникова А.В. Психология искусства. Музыка. Изд-в: ИДР, Москва-Берлин, 2013
8. Нагибина Н.Л. Стратегии восприятия музыки. Дисс. на соиск. ст. к психол.н., М., ИПРАН, 1995
9. Нагибина Н.Л. Познание человека сквозь призму рациональности и иррациональности // «Человек. Искусство. Вселенная», 2014, том 1, № 1, с. 71-76
10. Нагибина Н.Л. Стратегии восприятия лица человека в контексте диагностики психотипа в соционике и психосмологии // «Человек. Искусство. Вселенная», 2022, № 1, с. 108-116
11. Нагибина Н.Л., Машьянов И.С. Восприятие субъективированных и объективированных по их фотопортрету // «Человек, Искусство, Вселенная, 2021, том 8, № 1, с. 118-129
12. Системная организация и детерминация психики / Под ред. В.А. Барабанщикова. – М., «Институт психологии РАН», 2008

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ГЕНДЕРНОЙ ДИСКРИМИНАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Каракулова -Федяева З. Ш. – к.психол.н., ассоциированный профессор ВШГН Каспийского общественного университета

Пустенко Д.И. – студентка 4 курса Каспийского общественного университета

Аннотация. Статья посвящена анализу гендерной дискриминации в образовательной среде и её влиянию на учеников. Рассматриваются распространенные мифы, связанные с гендерными стереотипами, и их воздействие на восприятие обучающимися своих возможностей и ролей в учебном процессе. Особое внимание уделяется различию в опыте девочек и мальчиков, а также анализу факторов, способствующих подтверждению или опровержению этих мифов. Кроме того авторы отмечают, что эмоциональные последствия гендерной дискриминации очень сложный и многогранный процесс, который требует особого внимания со стороны образовательных учреждений, специалистов и общества в целом. Представлены результаты проведенных научных экспериментов по изучению гендерной дискриминации в образовательной среде. Отмечено, что данное исследование является лишь одним из первых шагов в изучении этой сложной проблемы.

Ключевые слова: дискриминация, гендерная дискриминация, права женщин, образование, равенство, стереотип, гендерная схема, атрибуция, самоэффективность.

Андатпа. Мақала білім беру ортасындағы гендерлік кемсітушілікті және оның оқушыларға әсерін талдауға арналған. Гендерлік стереотиптерге қатысты жалпы мифтер және олардың білім алушылардың оқу процесінде олардың мүмкіндіктері мен рөлдерін қабылдауына әсері қарастырылады. Қыздар мен ұлдардың тәжірибесіндегі айырмашылықтарға, сондай-ақ осы мифтерді растауға немесе жоққа шығаруға ықпал ететін факторларды талдауға ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, авторлар гендерлік дискриминацияның эмоционалды салдары өте күрделі және көп қырлы процесс екенін атап өтеді, бұл білім беру мекемелерінен, мамандардан және жалпы қоғамнан ерекше назар аударуды қажет етеді. Білім беру ортасында гендерлік кемсітушілікті зерттеу бойынша жүргізілген ғылыми эксперименттердің нәтижелері ұсынылды. Бұл зерттеу осы күрделі мәселені зерттеудің алғашқы қадамдарының бірі ғана екендігі атап өтілді.

Түйін сөздер кемсітушілік, гендерлік кемсітушілік, әйелдер құқығы, білім, теңдік, стереотип, гендерлік схема, атрибуция, өзіндік тиімділік.

Abstract. The article is devoted to the analysis of gender discrimination in the educational environment and its impact on students. The article examines common myths related to gender stereotypes and their impact on students' perception of their capabilities and roles in the educational process. Special attention is paid to the difference in the experiences of girls and boys, as well as to the analysis of factors contributing to the confirmation or refutation of these myths. In addition, the authors note that the emotional consequences of gender discrimination are a very complex and multifaceted process that requires special attention from educational institutions, specialists and society as a whole. The results of scientific experiments on the study of gender discrimination in the educational environment are presented. It is noted that this study is only one of the first steps in studying this complex problem.

Keywords: discrimination, gender discrimination, women's rights, education, equality, stereotype, gender scheme, attribution, self-efficacy.

Гендерная дискриминация остается актуальной проблемой и темой для исследований в области социальной психологии, а также педагогики. Вопросы о том, насколько сильно отличается отношение к мужчинам и женщинам в образовании, чем это обуславливается биологическими факторами, культурными ожиданиями или все же стереотипами и ярлыками, вызывает активные дискуссии. В статье мы рассмотрим, что есть миф, а что реальность в вопросах гендерного неравенства в сфере образования.

Образование играет ключевую роль как инструмент борьбы за права женщин. Кроме того, образование является важнейшим инструментом личностного развития и роста во многих сферах жизни, например, карьере, социальной жизни, культурной составляющей и т.п. Дискриминация в области образования ведет к дальнейшим нарушениям прав и свобод граждан, в частности это может происходить при приеме на работу, в трудовых отношениях и при прекращении деятельности.

Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года в статье №26 утверждает, что дискриминация недопустима и провозглашает право каждого человека на образование: «образование должно быть направлено к полному развитию человеческой личности и увеличению уважения к правам человека и основным свободам» [1, с. 12-13].

В статье «О борьбе с дискриминацией в области образования» от 14.12.1960 года, конвенция ООН дала определение: «дискриминация» – «всякое различие, исключение, ограничение или предпочтение по признаку расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, экономического положения или рождения, которое имеет целью или следствием уничтожения или нарушения равенства отношений в области образования, и, в частности: закрытия образования для какого либо лица или группы лиц низшем уровне образова-

ния; создание или сохранение отдельных системы образования или учебных заведений для каких-либо лиц или групп лиц..., или положение, несовместимое с достоинством человека, в которое ставится какое-либо лицо или группа». Так же ООН отмечает, что «образование», это любая ступень и тип образования [2].

Несмотря на то, что в правовых актах на международном уровне закреплены положения о равенстве доступа к образованию, статистические и практические данные показывают нам, что гендерная дискриминация сохраняется как в явной, так и в скрытой форме. Обращаясь к истории, мы можем смело заявить, что девочки и женщины протяжении столетий сталкивались с ограничениям в доступе к образованию. Так, например, в период “Античности”, вопрос женского образования не стоял в приоритете, единственные женщины, которые могли получить зачатки образование, являлись выходцами из состоятельных семей, но не смотря на это они получали уроки лишь на дому, тогда как школьное образование предназначалось для мальчиков. В средневековье образование для женщин так же оставалось не обязательным, ведь их главная задача – забота о доме и детях. К XVII веку потребность в женском образовании увеличилась, однако аргументировать это тем, что женщина – мать, первый учитель своему ребёнку [3]. Женщины по всему миру стали получать доступ к образованию начиная XIX века, однако в современный период до сих пор существуют страны, где доступ женщин к образованию ограничивается, это страны – так называемой Черной Африки и мусульманские страны Востока [4].

Доступ женщин к образованию значительно возрос в последние годы. По данным ЮНЕСКО, глобальные разрывы в доступе к образованию для женщин закрыты, однако девочки по прежнему сталкиваются с ограничениями, так в Центральноафриканской Республике и Нигере, девочки в среднем по-

лучают менее 6 лет образования. По данным 2021 года, 224 миллиона девочек в возрасте от 6 до 18 лет не имели доступ к формальному образованию. Хотя разрыв школьного образования с каждым годом уменьшается, в некоторых регионах он стабилен, так девочки ограничены из-за ранних браков, беременности, религиозных и культурных правил, бедности и социального неравенства [5].

Гендерная дискриминация в образовании имеет тесную связь с стереотипами. «Стереотип» – это заранее сформированная оценка чего-либо, которая была основана на предшествующем социальном опыте. Так, гендерные стереотипы, это предписания и ярлыки относительно женщин и мужчин, их ролей, поведения и возможностей. Гендерные стереотипы существуют в системе образования и оказывают влияние на предпочтительный выбор профессий учащихся. Шелли Коррел изучая данную тему, выявила, что девочки оценивают свои математические способности ниже, чем мальчики с аналогичными достижениями в этой области, это имеет прямое влияние на дальнейший интерес к изучению точных наук у девочек [6]. Проведенный Хартунгом обзор профессионального развития у детей показал, что у девочек развиваются убеждения о том, что они не могут выбрать определенную профессию так как они считают их неподходящими для своего пола [7]. Однако раньше был распространен миф, о том, что профессиональные предпочтения мужчин и женщин обусловлены биологическими особенностями, исследования Хартунга подтверждает, что ключевую роль в данном выборе играют социальные ожидания и культурные нормы. Так, например, мальчиков часто поощряют в выборе технических дисциплин, тогда как девочек стимулируют проявлять интерес в направлении гуманитарных наук. Это формируется в период раннего детства, когда родители спонсируют в техническое обучение мальчиков,

учителя хвалят их за успехи в математике, а девочек отправляют на творческие курсы и хвалят за усидчивость и аккуратность. Эти на первый взгляд незначительные действия приводят к «гендерному разделению» профессий. Обратим внимание на влияние учителей на формирование самооценки и уверенности учащихся. Учителя могут неосознанно различать тип обратной связи для мальчиков и девочек. Например, девочек больше хвалят за внешние факторы – аккуратность и усердие, а мальчиков за внутренние факторы – интеллект и природные способности. Это связано с гендерными схемами, которые открыла для научного мира Сандра Бем. «Гендерная схема – когнитивные структуры, которые используются людьми для обработки информации о гендере», именно эти схемы влияют на поведение учителей. Труд К. Двек и Э. Леджет направлен на обсуждение того, как различия в обратной связи влияют на то, как дети интерпретируют свои достижения:

- Девочки, чаще получают обратную связь, которая подчеркивает их старания, но никак не умения. Это формирует *экстернальную атрибуцию* успеха – убеждение, что успех это только внешние факторы, а не личные качества.

- Мальчики, в свою очередь, получают похвалу относительно их способностей, что формирует – *интернальную атрибуцию*, которая усиливает уверенность в себе [8].

Получая подобную обратную связь, у мальчиков возрастает уверенность в собственных силах и формируется убеждение, что они могут достигать успеха во всем. Девочки же, наоборот, могут воспринимать успех как внешние обстоятельства, а не внутренние способности.

В то же время, из теории К. Двек и Э. Леджет можно выделить влияние учителей на самооэффективность. «Самоэффективность – это вера в свою способность успешно справляться с задачами», она формируется вследствие нескольких факторов:

1. Опыт успеха – успешное выполнение задач повышает самоэффективность, в то время как неудачи снижают ее.

2. Социальные модели – наблюдение за тем как люди, которые похожи на нас, может вдохновить и повысить самооценку.

3. Вербальное поощрение – слова поддержки от значимых людей могут укрепить веру в свои способности.

Учителя играют важную роль в самоэффективности и идентичности учащихся. Например, подчеркивание успеха женщин в науке и математике может изменить восприятие девочек о своих возможностях. Видя, как женщины добиваются успеха в традиционно мужских профессиях, помогает им поверить в свои собственные возможности. Кроме того, стоит учитывать как формулируется обратная связь. Важно проявлять эмпатию, конструктивную критику и поощрение, чтобы ученики не воспринимали неудачи как отражение своих умственных способностей, а как возможность для роста и развития.

Как правило, в купе с проблемами самоэффективности, оценки преподавателей и ожиданий от общества, учащиеся сталкиваются с эмоциональными проблемами. Эти проблемы могут проявляться в разной степени и на разных уровнях и будут влиять на мотивацию, самооценку и общее благополучие. Рассмотрим подробнее, какие именно могут быть последствия:

1. Снижение уверенности в себе – этот фактор может проявляться как на девочках так и на мальчиках, однако это будет совершенно разное давление. Если ранее мы рассматривали то, что девочках с ранних лет внушают, что они менее способны к техническим дисциплинам и мы помним, что из-за этого девочки могут ощущать свою неполноценность. Мальчики в свою очередь же, ощущают постоянное давление и ожидания извне, что они должны соответствовать определенным стандартам успешности, что может вызывать невроз и страх неудач.

2. Эмоциональная изоляция и тревога – гендерные стереотипы могут привести к тому, что дети будут ощущать изоляцию из-за того, что не соответствуют рамкам установленным их окружение. Девочки испытывают непонимание со стороны окружающих, а мальчики, которые не вписываются в общие стандарты, например, интересуются искусством или педагогикой, могут испытывать давление, что в конечном итоге приводит к тревожности и снижению стремления к учебе.

3. Углубление стрессовых реакций – дети сталкиваются с «синдромом самозванца», когда думают, что они недостаточно могут, умеют и в целом сомневаются в своих достижениях. Так же может возникнуть «стресс от высоких ожиданий» это приводит к выгоранию и тревожным расстройствам, ведь сопутствует с высоким давлением на личность.

4. Последствия – «Формирование стереотипов» дети, испытывая дискриминацию в дальнейшем могут начать принимать стереотипы как норму, что будет ограничивать выбор профессии и жизненных целей.

Эмоциональные последствия гендерной дискриминации очень сложный и многогранный процесс, который требует особого внимания со стороны образовательных учреждений, специалистов и общества в целом.

Актуальность темы обусловлена двумя факторами:

1. Постоянное давление женщин в современном обществе – женщины испытывают постоянное давление со стороны различных социальных институтов и групп, образование один из них. Все утверждают, что женщина сама вольна делать выбор относительно своей жизни, но с самого детства даже в интеллектуальной сфере на нее навешивают ярлыки, дополняя их развитием стереотипов относительно себя, все это вызывает: стресс, тревогу, низкую самооценку.

ценку, а также проблемы в выборе дальнейшего пути.

2. Необъективный и размытый характер требований и ожиданий от женщин – невра­тизируют, а часто не имеют четких обоснований и изменяются со временем. Это создает трудности для понимания женщинами, себя, своей идентичности и места в мире.

В связи с этим, изучение гендерной дискриминации в сфере образования является актуальной и важной научной задачей.

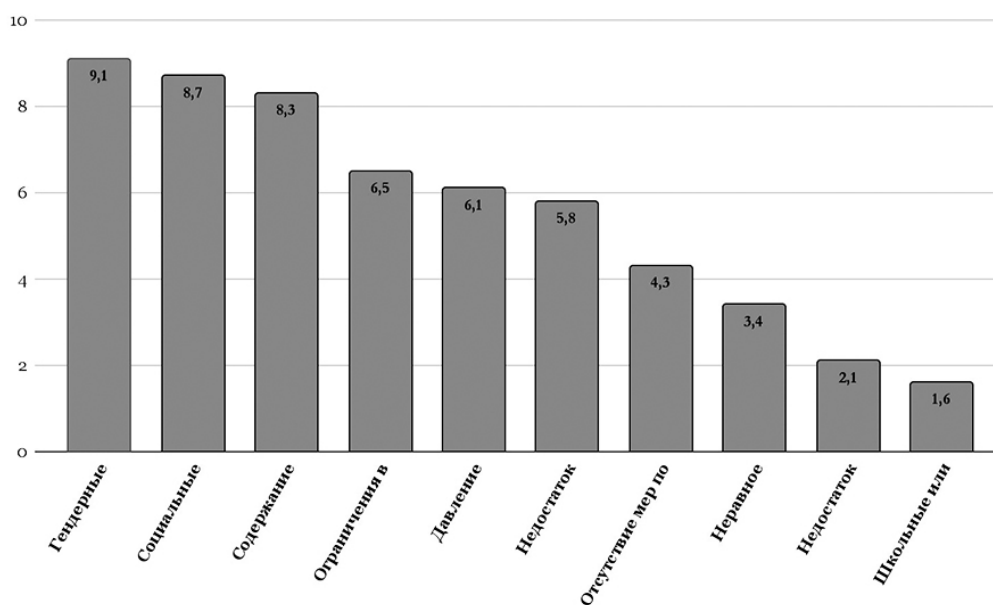
Цель исследования: Проанализировать психологические аспекты гендерной дискриминации в образовании, выявить её влия­ние на образовательные и профессиональные установки.

Исследование проводилось на базе крупной организации, респонденты являлись учащимися последних курсов университета или получают второе высшее образование.

В исследовании приняли участие респонденты в возрасте 20-32 лет. Анкета состояла из трех вопросов, каждый из которых имел десять вариантов ответа. Респондентам предлагалось проранжировать варианты ответа по степени важности, присвоив каждому из них номер, от 1 (самое важное и часто встречаемое) до 10 (наименее важное и редкое).

Исследование проводилось на базе крупной организации, респонденты являлись учащимися последних курсов университета или получают второе высшее образование.

Диаграмма 1. **Какие факторы, по вашему мнению, наиболее способствуют проявлению гендерной дискриминации в образовательной среде?**

По мнению респондентов *самыми важными факторами* проявления гендерной дискриминации являются:

1. **Гендерные стереотипы учителей (9,1 балл)**: наиболее существенным фактором респонденты считают гендерные стереотипы, это указывает на их ключевую роль в формировании в образовательной сфере.

2. **Социальные ожидания родителей**

(8,7 балл): второй по значимости является ожидания родителей, что подчеркивает влияние мнения значимых взрослых на образовательные установки.

3. **Содержание учебников и материалов (8,3 балл)**: на третье место респонденты указали учебные материалы, что говорит о необходимости их пересмотра для устранения предвзятости.

Наименее значимыми факторами респонденты указывают:

1. **Отсутствие мер по предотвращению дискриминации (4,3 балл)**: Хотя данный фактор важен, он уступает по значимости социальным и культурным причинам.

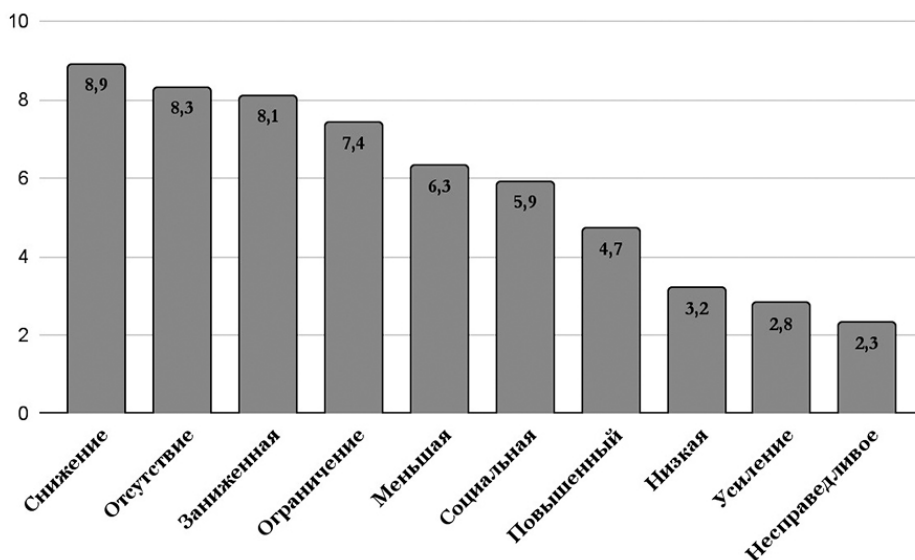
2. **Неразвитость политики равенства (3,4 балл)**: Респонденты считают, что это менее значимо по сравнению с социальными аспектами.

3. **Недостаток информации (2,1 балл) и Школьные виды дискриминации (1,6 балл)**: Эти факторы получили наименьший

рейтинг, возможно, из-за их меньшей очевидности для респондентов.

Исходя из ответов респондентов основной причиной гендерной дискриминации в образовании считается гендерные стереотипы, которые всесторонне поддерживаются, как учителями, так и учебными материалами. Социальные ожидания также занимают важное место среди факторов дискриминации. Борьба с дискриминацией должна включать не только работу в самих образовательных учреждениях, но и просветительскую деятельность среди родителей, учителей, так и среди учеников.

Диаграмма 2. **Какие последствия гендерной дискриминации наиболее выражены в образовательной среде?**

По мнению респондентов **наиболее выраженными последствиями** гендерной дискриминации являются:

1. **Снижение академической мотивации (8,9 балл) и Отсутствие инициативы к профессиональному или личностному росту (8,3 балл)**: дискриминация ограничивает и демотивирует учащихся, особенно в областях, где они не чувствуют поддержки.

2. **Заниженная академическая успеваемость (8,1)**: Дискриминация ограничивает

академические достижения, что связано с негативным влиянием на когнитивную сферу.

Наименее **выраженными последствиями** гендерной дискриминации являются:

1. **Низкая вовлечённость в образовательный процесс (4,7)**: Хотя это значимый аспект, он меньше всего упоминается респондентами.

2. **Усиление стереотипов у других учащихся (3,2)**: Влияние дискриминации

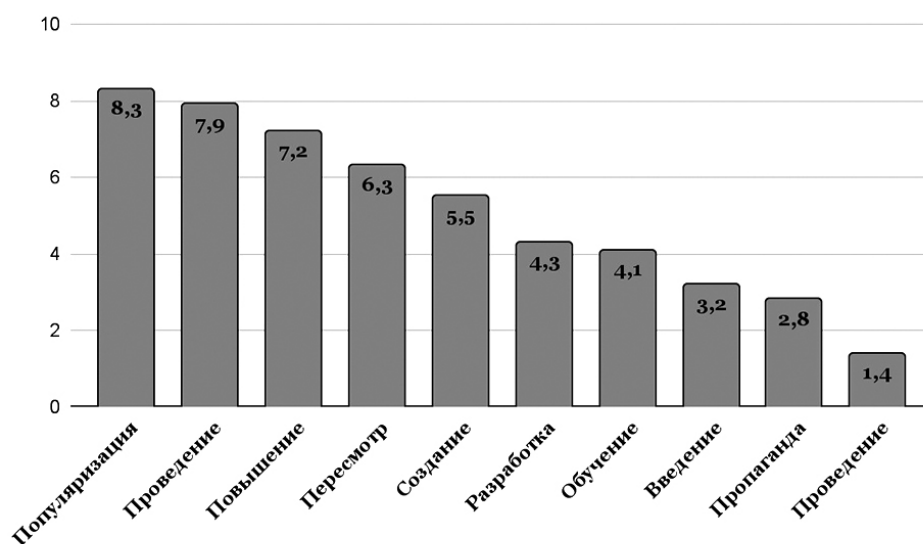
на окружающих воспринимается как менее важное.

3. Несправедливое распределение ресурсов (2,8): Это последствие считают наименее выраженным, возможно, из-за недостаточной видимости данной проблемы.

Исходя из ответов респондентов психологическое влияние гендерной дискриминации является доминирующим. Снижение

самооценки и мотивации – ключевые последствия, требующие активного вмешательства психологов и педагогов. Социальные и образовательные последствия также играют важную роль. Гендерные стереотипы ограничивают карьерные и учебные перспективы учащихся, приводя к социальной изоляции и тревожности.

Диаграмма 3. **Какие меры наиболее важны для предотвращения гендерной дискриминации в образовательной среде?**

По мнению респондентов для предотвращения гендерной дискриминации **наиболее важными мерами, являются:**

1. **Популяризация успешных примеров преодоления дискриминации (8,3 балл):** успешные истории, которые показывают, как люди преодолели дискриминацию, это может послужить некоторой мотивацией для тех, кто сталкивается с предвзятостью.

2. **Проведение тренингов и мероприятий для учащихся по вопросам гендерного равенства (7,9 балл):** этот пункт, также имеет высокие показатели, ведь тренинги могут помочь сформировать у молодежи понимание необходимости равенства и уважения к различиям, а также развивать навыки

противостояния дискриминационным практикам.

3. **Повышение представительства женщин и мужчин в “нетипичных” для своего пола профессиях (7,2 балл):** о признании необходимости разрушения стереотипов относительно мужских и женских профессий. Увеличение представленности женщин в традиционно мужских областях и наоборот не только повысит уровень равенства, но и создаст более разнообразные рабочие среды, что, в свою очередь, приведет к улучшению инновационного потенциала и эффективности организаций.

Наименее важными мерами для предотвращения гендерной дискриминации являются:

1. Введение гендерно инклюзивной политики в образовательных учреждениях (3,2 балл): Низкая оценка может указывать на скептицизм респондентов относительно эффективности политик, направленных на инклюзию. Возможно, среди респондентов существует мнение, что такие меры недостаточно конкретны или их реализация может быть теоретической, а не практической.

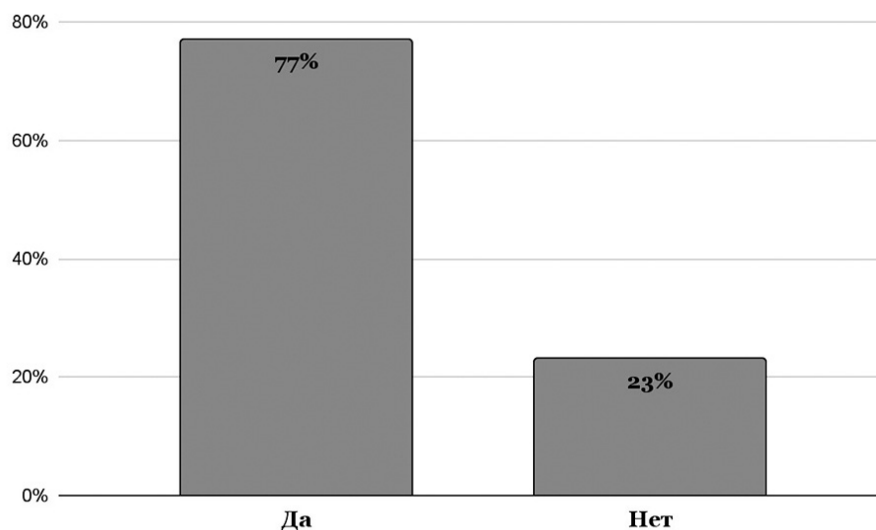
2. Пропаганда равных возможностей среди родителей (2,8 балл): эта мера также воспринимается как менее значимая, что может говорить о том, что респонденты считают влияние родителей на формирование гендерных ролей ограниченным или недостаточно влиятельным. Но с другой стороны, возможно, они не видят возможности значительного изменения во взглядах родителей в краткосрочной перспективе.

3. Проведение исследований и мони-

торинга гендерной дискриминации (1,4 балл): наиболее низкий балл указывает на то, что респонденты не считают исследования достаточным инструментом для борьбы с дискриминацией. Это может быть связано с ощущением, что такая информация просто не приводит к действию, или что сам мониторинг не решает проблемы, а лишь фиксирует ее наличие.

Исходя из ответов респондентов, результаты демонстрируют разнообразное восприятие мер противостояния гендерной дискриминации среди респондентов. Основное внимание, похоже, должно быть сосредоточено на практических и вдохновляющих инициативах, которые снижают стереотипы и формируют культурные изменения, а не на более формальных подходах, таких как политика и исследования, которые могут восприниматься как менее эффективные.

Диаграмма 4. Сталкивались ли вы с гендерной дискриминацией по отношению к вам или вашим знакомым в образовательной среде?

Респонденты отмечают, что большая часть из них **сталкивалась** с гендерной дискриминацией в образовательной среде – 77% ответов имеют положительный характер, в противовес им идут отрицательные

ответы – 23% респондентов **не сталкивались** с подобным феноменом.

Суть вышеизложенного может быть сформулировано следующим образом: респонденты нашего исследования свидетель-

ствуют о том, что они сталкивались с феноменам гендерной дискриминации и выделяют наиболее распространенные факторы, способствующие её возникновения. Каждый индивид, переживший дискриминацию, испытывает устойчивые последствия этих действий и выражает желание избежать повторения подобных ситуаций как для себя, так и для других. Это подчёркивает необходимость разработки эффективных мер противодействия гендерной дискриминации и насилия, а также повышение осведомлённости общества данной проблеме.

Гендерная дискриминация в сфере образования остается актуальной проблемой, несмотря на все усилия, направленные на достижение равенства в наше время. Основные барьеры связаны социальными стереотипами, влиянием семейных и культурных традиций, а а также недостаточной гендерной осведомлённостью среди учеников и преподавателей. Устранение этих препятствий требует системного подхода, включая и формирование образовательных

программ, повышение осведомлённости преподавателей и учеников, внедрение механизмов поддержки инициатив, направленных на расширение возможностей для всех учащихся независимо от их пола. Таким образом осознание масштабов проблемы и принятия мер для её предотвращения является ключом к раскрытию потенциала каждого ученика.

В дополнение к вышесказанному, важно отметить, что данное исследование является лишь одним из первых шагов в изучении этой сложной проблемы. Для получения более полных и точных выводов необходимо проведение дальнейших исследований с использованием различных методов и подходов. Тем не менее, полученные результаты уже сейчас позволяют говорить о необходимости более глубокого анализа гендерных аспектов дискриминации в образовательной среде. Это позволит разработать более эффективные меры по поддержке гендерного равенства и расширению возможностей для самореализации личности.

Список литературы

1. Деменева, Н.А. (2013). Дискриминация в образовании: вопросы теории и практики. В материалах X международной научно-практической конференции «Наука и возникновение». Т. 15. Правные науки. Прага: Издательство «Образование и наука». С. 3-7
2. Организация Объединенных Наций (ООН). // Конвенция о борьбе с дискриминацией в области образования. // 1960.
3. История женского образования: от Античности до начала XX века. // (2024).
4. Ивойлова, И., & Петин, В. // В 155 странах мира женщины ущемлены в праве на образование.// (2016).
5. UNESCO. // Get the Latest Data on Girls' and Women's Education: UIS Releases New Edition of UNESCO eAtlas on Gender Inequality in Education.
6. Файн, К. // Заблуждения о гендере. Соединенные Штаты Америки: W. W. Norton & Company.// (2010).// 338 с.
7. St. Rose, A., Hill, C. A., & Corbett, C. // Why So Few? Women in Science, Technology, Engineering, and Mathematics. AAUW. // (2010).
8. Dweck, C. S., & Leggett, E. L. // A social-cognitive approach to motivation and personality. Psychological Review, 95(2),// (1988).// 256.

ӘОЖ 378.1.147

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ДАМЫТА ОҚЫТУДЫҢ ҚАҒИДАТЫ

Жахина Бәрия Бадыққызы педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті
(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа: Мақалада жаңартылған білім мазмұнына сай қазақ тілінен білім алушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда дамыта оқытудың рөлі сөз болады. Осыған орай, дамыта оқытудың қажетті білім-білік дағды мен шеберлікті қалыптастырумен ғана шектелмейтіні, білім алушының жалпы тұлғалық дамуына ойлау, ой қорыту, есте сақтау, қиялдау, елестету сияқты басқа да танымдық-психологиялық қасиеттерінің жан-жақты, үйлесімді дамытылуына бағытталатыны айтылады. Әрі функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мақсатындағы дамыта оқытудың өзіндік ерекшелігіне, ерекше дидактикалық ұстанымдарына тоқталынады.

Тірек сөздер: жаңартылған білім беру мазмұны, функционалдық сауаттылық, функционалды сауатты тұлға, дамыта оқыту, потенциалды мүмкіндік, дамытушылық қызмет, рефлексия, дүниетану, әлемтану

Аннотация. В статье рассматривается роль развивающего обучения в формировании функциональной грамотности учащихся по казахскому языку в соответствии с обновленным содержанием образования. Подчеркивается, что развивающее обучение не ограничивается только формированием необходимых знаний, умений и навыков, но также направлено на всестороннее и гармоничное развитие когнитивно-психологических качеств, таких как мышление, умозаключение, память, воображение и представление. Кроме того, рассматриваются особенности развивающего обучения и его специфические дидактические принципы в контексте формирования функциональной грамотности.

Ключевые слова: обновленное содержание образования, функциональная грамотность, функционально грамотная личность, развивающее обучение, потенциальные возможности, развивающая функция, рефлексия, мировоззрение, познание мира.

Abstract: The article discusses the role of developmental teaching in forming the functional literacy of learners in the Kazakh language in accordance with the updated educational content. It highlights that developmental teaching is not limited to acquiring necessary knowledge, skills, and competencies but also aims at the comprehensive and harmonious development of cognitive and psychological qualities such as thinking, reasoning, memory, imagination, and visualization. Furthermore, the article explores the unique characteristics of developmental teaching and its specific didactic principles in fostering functional literacy.

Keywords: updated educational content, functional literacy, functionally literate individual, developmental teaching, potential capability, developmental function, reflection, worldview, global studies.

Кіріспе. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мақсатында [1] тілдік тақырыптардың лингвистикалық негізін аша тереңдете, дамыта оқыту – білімді белгілі бір көлемде беріп, қажетті шеберлік пен дағдыны қалыптастырумен ғана шектелмейтін, білім алушының жалпы тұлғалық дамуына ойлау, ой қорыту, есте сақтау, қиялдау, елестету сияқты басқа да танымдық-психологиялық қасиеттерінің жан-жақты, үйлесімді дамытылуына бағытталады.

«Даму» ұғымына философиялық сөздікте мөлшерлік өзгерістердің белгілі бір өлшем шегінен шығып, сапалық өзгерістерге айналуы деген түсінік беріледі.

Ал «даму» ұғымының психологиялық анықтамасы – жаңарту процесі, жаңаның өмірге келіп, ескінің жоғалуы деген мағынаны береді.

Оқитын пән қандай да жаңа, бағалы болмасын, егер ұстаз тұлғаның өз белсенділігін туғыза алмаса, оған ұсынылған іс пен еңбекте оның оқыту әрекетіне қатынасуы күткен нәтиже бермейді.

Әдебиеттерге шолу. Ғалым И.Я.Лернер «даму» деген ұғымды педагогикалық заңдылықтарға негіздей отырып, адамның әртүрлі қиындықтардағы мәселелерді шеше білуге дайындығы деп түсіндіреді [2,202]. Мұндай анықтама интеллектуалдық іс-әрекетті жоғары орынға шығарады. Мәселе қаншалықты күрделі болса, оны шешуге жұмсалатын ақыл-ой қызметі де соншалықты терең әрі кең, аумақты, демек даму деңгейі де жоғары болады.

Ол үшін оқушы тұлғасының дамуын көздейтін білім беру үдерісін ұйымдастырудың түрлі әдістері мен амалдарын анықтап, жүзеге асыру қажет.

Оқушы қабілеттерін дамытып, талабын ұшқырлап, абстрактілі ойлауын қалыптастыру үшін, соған лайықталып жасалған арнайы бағдарламалар мен жұмыс түрлері даярлануы тиіс.

Себебі дамыта оқыту – білім беру мекемесінің әрбір сабақта, күнделікті қарым-қатынаста, мектепте және мектептен тыс іске асырылатын өзекті проблемасы, сонымен қатар, болашақты болжаған оқушы тұлғасын өзіндік жетілдіруіне, өзіндік қалыптасуына жеткізетін амал. Оқушы тұлғасының даму түсінігіне оның қалыптасуына, біртұтастығына және бөлек бөлімдеріне (сезімділік, зерде, ерік, құндылықтар, білімділік және жеке тәжірибе, т.б.) позитивті өзгерістер енеді.

Тұлғаның танымдық қызығушылығын дамытудың негізгі факторы – олардың білімі мен дағдыларының дәрежесі ғана емес, сонымен қатар, баланың маңызды психикалық қызметтерін, ақыл-ой жұмысының тәсілдерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқыту үдерісін жолға қою керектігі саналады. Себебі оқушының шығармашылық қабілеті оның ойлауы мен практикалық әрекеттері арқылы ғана дамиды. Ойлауға үйрететін сабақтарды ғана дамыта оқыту сабақтары деп атауға болады. Әрі дамыта оқытуды ұйымдастыру, балаға ақыл-ой әрекетін меңгеруге жағдай жасау деп қарастыру керек. Дамыта оқыту сабақтарындағы ерекше жағдай – мұғалім мен оқушы арасындағы ерекше қарым-қатынас.

Мұғалім – бұл жағдайда дайын білімді түсіндіріп қоюшы, бағалаушы, бақылаушы ғана емес, танымдық іс-әрекетті ұйымдастыратын ұжымдық істердің ұйытқысы.

Мұғалім бала бойындағы жаратушылық сапалардың болатындығын мойындатуы керек, әрі оны әрі қарай дамытуы керек. Ол үшін өзі де өзгеріп, дәстүрлі оқытудың стереотиптерінен арылуы қажет. Білім арқылы баланы дамытудың жаңа стратегиясы мен тактикасын таңдай алуы керек.

Негізінен дәстүрлі сабақтарда мұғалімнің міндеттері, атқарар істері ұшан-теңіз. Ол тыңдайды, сұрақ қояды, жазады, түсіндіреді, көрсетеді, тексереді, бағалайды. Мұнда белсенділікті мұғалім атқарады.

Ал дамыта оқытуда мұғалім барлығын өзі айтып түсіндірмей, ол мәселе қояды, ойлаудың жолдарын ашады, әрекеттің барысына бағдар береді, жетектейді. Осылайша оқушы қоғам, ғылым шешіп қойған, бірақ ол үшін жаңа болып табылатын мәселені өзі шешуге кіріседі. Оқу әрекетімен айналысады. Дайын үлгі бойынша білім алуға үйренген баланың шығармашылық қабілеттері шектеліп, табиғи мүмкіндіктері жойылады. Ал әр сабақ сайын ізденуге үйренген бала, кез келген мәселені тез шешуге үйренеді. Ондай сыныптарда белгілі бір мәселе төңірегінде пікір алмасулар көп уақыт та алмайды, қайта оқулықтан, бағдарламадан тыс дүниелер туралы хабарлар алуға жол ашады. Тек осындай оқыту ғана баланың интеллектісінің көзін ашып, шығармашылығын дамытады, функционалдық сауаттылығын қалыптастырады.

Осы тұрғыдан келгенде, дәстүрлі оқыту әдістемесі негізінде метафизикалық, экстенсивтік, сандық, мазмұндық әдіснама, ал дамыта оқытудың негізінде диалектикалық, интенсивті, сапалық, мәнділік әдіснама жатыр деп айтуға болады. Дәстүрлі оқыту жаттауға, есте сақтауға, ал дамыта оқыту дербес жұмыс істеуге, алған білімді пайдалана білуге үйретеді. Жаңартылған білім мазмұнының талабы да – осы.

Сондықтан неміс халқының ұлы педагогы А.Дистервег дамыта оқыту деп баланың білім алуға әрекет етуін ұйымдастыратын оқытуды атаған. Ғалымның ойынша, жаман мұғалім ақиқатты өзі айтып береді, ал жақсы мұғалім оқушының өзін ізденуге жетелейді.

Б.Д.Элькониннің пікірі бойынша, дамыта оқыту жүйесімен білім алған балалардың дүниеге деген көзқарастары терең және көріп-білудің жаңа тәсілін игергендері көзге түседі, яғни, дүние және адам тану үрдісі баланың сол үрдіспен толық шұғылдану және қызығу, таныту жағдаятында пайда болады. Қазіргі заманғы жаңашыл жағдай-

ларда жаңашыл міндеттер туа бастайды, соның негізгісі – дамыта оқыту педагогикасын қалыптастыру, яғни, дамыта оқытудың ағартушылық жүйесін қалыптастыру [3, 56-58].

Көріп отырғанымыздай, дамыта оқыту – мақсаты, міндеттері, әдіс-тәсілдері тұлғаның даму заңдылықтарына сәйкестендірілген оқыту. Оқытудың нәтижесінде баланың психикасында жаңа құрылымдардың, жаңа түсініктердің пайда болуы, яғни жаңа сапалық өзгерістердің болуы. Бұл оқыту жүйесінің басты мақсаттарының бірі – баланы оқыта отырып жалпы дамыту, оның еркіндігін қалыптастыру, өз бетінше ізденуге, шешім қабылдауға дағдыландыру, жекелік қасиеттерін ескеру, басшылыққа алу, әрі қарай ұшқырлау, тұлғалыққа бағыттау болып табылады.

Бұл функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың теориясына сай келеді. Себебі көп жағдайда мақсаты балаларға дайын пәндік білім, біліктердің белгілі бір жиынтығын берумен шектелетін, нәтижесінде догмалық ойлауы басым, дайын нұсқаулар мен бұйрықтарды ғана орындай білетін болашақ азаматты тәрбиелейтін білім беру жүйесінде орын алып келген дәстүрлі оқыту жүйесі, өзіндік ойлауы мен талғам-таразысы бар жеке тұлғаны дайындауға негіз бола алмайтындығын өмірдің өзі көрсетті. Сондықтан да Елбасы жыл сайынғы Жолдауында [4] білім беру тек қана оқытумен шектелмей, оны керісінше, әлеуметтік адаптация процесіне бейімдеу қажет екендігін айтты.

Әрине, дәстүрлі оқыту жүйесінің тиімділігі бар. Ол оның жүйелілік сипатынан, оқу материалдарының реттеліп, логикалық дұрыс берілуінен, ұйымдастыру жұмыстарының айқындылығынан, оқыту үдерісінде оқыту ресурстарының оптималды жұмсалыуынан көрінеді.

Сондықтан жаңартылған білім мазмұнына сай функционалдық сауаттылықты

қалыптастыру дәстүрлі оқытуға өзгерістер енгізуге ықпалын тигізді.

Мәселен, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мақсатында дамыта оқытуда ұйымдастырушылық іс-әрекеттік қызметі ұсынылады. *Оған мынадай мәселелерді жатқызуға болады:*

❖ пән мұғалімінің педагогикалық үдерісінің әрбір бөлігінде нақты немен айналысуын анықтайтын, ұйымдастырушылық іс-әрекетін;

❖ оқушының педагогикалық үдерістің әрбір бөлігінде не істеу керектігін нақтылайтын ұстаздың ұйымдастыруымен болатын іс-әрекетін;

❖ пән мұғалімі мен оқушының бірлескен іс-әрекетінің өзара ынтымақтастықта ұйымдастырылуын;

❖ оқушының өзіндік белсенділігін дамытатын өзінің іс-әрекетін ұйымдастыруын, т.т.

Дамыта оқыту оқытудың нақтылық, дәйектілік қызметін де бейнелейді. Оған мынадай мәселелерді жатқызуға болады:

➤ педагогикалық үдерістің шынайы жағдайын диагностикалау;

➤ педагогикалық үдеріске қатысушылардың мүмкін нәтижелерін алдын ала болжау, көру;

➤ педагогикалық әрекеттестікті үлгілеу;

➤ дамыта оқытуды жүзеге асыру үрдісінде оқушы мен пән мұғалімінің даму деңгейін болжау;

Дамыта оқытудың рефлексиялық қызметі мыналарды қамтамасыз етеді:

• мұғалім мен оқушының өзіндік тұлғалық өсуін жете түсінуін;

• педагогикалық әрекеттестіктің нәтижесін объективті бағалауын;

• әрекеттестіктің тәжірибесін саналы түсінуі мен меңгеруін;

• оқыту үдерісіне қатысушылардың іс-әрекетін өзіндік талдауын, әрі өзіндік бағалауын;

• даму себептері мен жағдайын белгілеуін, т.т;

Дамыта оқытудың дамытушылық қызметі:

○ оқушы мен мұғалімнің дамуына қажетті жағдайдың жасалуымен;

○ оқушы мен мұғалімнің өзін-өзі дамыту құралдарын қамтамасыз ете алуымен;

○ әрбір баланың потенциалды мүмкіндігінің дамуымен қорытындыланады, ерекшеленеді.

Әдістер. Мақала тақырыбын зерттеу барысында оның методологиялық негізі етіп алынған ғылыми материалдар бойынша салыстыру, анализ-синтез, индукция-дедукция әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Жалпы алғанда, дамыта оқытудың негізгі қызметі педагогикалық үдеріске қатысушылардың іс-әрекетін өзгерту мен жаңадан жасаудың жүйелі құралы ретінде тұлғаның даму міндеттерін нәтижелі шешу, оқыту үдерісін басқарудың сапасын көтеру болып табылады.

Себебі оқыту әрекетінде тұлға субъект ретінде танылып, оның жасампаздығы, іскерлігі, қайраткерлігі қалыптасады. Адамның іс-әрекеті, оның бүкіл өмірі өзімен қатар жасап келе жатқан адамдармен тығыз байланыста өтеді. Олармен бірге өмірді ұғынып, күнделікті тіршілік мәселелерін шешеді, болашаққа жоспарлар құрады. Адам әрекеті сан алуан. Оның негізгілері: ойлау, оқу, еңбек. Олар жас мөлшерінің әр кезеңінде әр түрлі көрінеді.

Оқыту мен оқу әрекетінің бір-бірімен тығыз байланыста болып, баланың ақыл-ойының дамуында зор рөл атқарғандығы белгілі. Ал оқыту барысында ақыл-ойдың, интеллектінің дамуы, «оқи алуға үйрену» – бүгінгі күннің басты талабы.

Оқушылардың оқу әрекеті – ол орындайтын әрекеттердің жетекшісі, негізгісі. Оқу әрекеті арқылы осы кезеңге тән психологиялық жаңа құрылымдар теориялық сана

және ойлау қалыптасады. Олармен байланысты рефлексия, талдау, жинақтау сияқты психикалық қабілеттер дамиды.

Мектепте бұл қажеттіліктерді қанағаттандырудың мүмкіндігі мол. Енді ол мұғалімнің басшылығымен әр түрлі тапсырмаларды шеше отырып, қарапайым теориялық білімдерді меңгере бастайды.

Осылайша оқу әрекетінің мазмұны болып табылатын теориялық ілім, оқушының қажеттілігіне айналады. Ал қажеттіліктерді өтеу мотивтермен байланысты тапсырманы табысты орындап шығуға басшылық ететін ынта-ықылас, ішкі түрткілер пайда болады. Сананы билеген ішкі күштер әрекеттің амалдарын, орындаудың құралдарын белгілейді, таңдауды талап етеді.

Оқу әрекеті деп білім, білік алуға бағытталған әрекетті айтады. Ол өз бетінше де, мұғалімнің жетекшілігімен де жүзеге асады.

Әрекет – іс-қимыл, құрал. Ол тілдік ойлау әрекеттері түрінде жүзеге асады.

Оқу әрекеті арқылы баланың ойы абстрактіден нақтыға қарай өрлейді, теориялық сана, теориялық ойлау қалыптасады.

Теориялық ұғымдарды қалыптастыру – бұл ұзақ та күрделі жол, ол мұғалімнің басшылығымен және оқушылардың өздерінің зор ынтасы арқылы іске асады. Ғылыми таным процесі тәрізді оқушылардың білімді меңгеруі білмеуден білуге қарайғы қозғалыс болып табылады.

Жалпы теориялық ұғымдарды қалыптастыру үрдісін мынадай кезеңдерге бөліп тұжырымдауға болады.

1. Жаңа ұғымды енгізу, яғни оның елеулі белгілерін ашу. Оқушылардың іс-әрекеті ұғымдардың елеулі белгілерін саналы түсінуі және оны соған ұқсас келетін жағдайда қолдана білуі арқылы сипатталады.

2. Ұғымның аумағын кеңейту, осы ұғымға қатысы бар жаңа объектілермен танысу және ұғымның мазмұнын тереңдете түсу.

Белгілі бір ұғымның мән-мазмұнын түсіну үшін басты белгілерді және ұғымның анықтамасын меңгеру жеткіліксіз. Жалпы ұғымдарды дамытудағы негізгі кезең – ұғымдарды жүйелеу, ұғымдардың жүйесі арасындағы байланыстарды, сондай-ақ қаралып отырған ұғымдарға қатысы бар жеке жүйелік топтар арасындағы байланыстарды ашу болып табылады. Онсыз дамыта оқыту болмайды.

Оқушының дамуының негізі болып табылатын әрекет, оқу әрекеті әрбір сабақтың өзегі деп түсіну керек.

Сабақтың әрекет теориясына сәйкес ұйымдастырылуы – жеке тұлғаны дамытудың басты кепілі.

Ол үшін мұғалім мына қағидаларды есінде ұстауы қажет:

❖ баланың бойындағы құмарлығын, қызығушылығын жойып алмай, оның үнемі алға жылжуға деген табиғи талап-тілектерін, сұраныс пен мұқтаждықтарын ескеру, шығармашылығын жетілдіру;

❖ білімді өз бетінше іздену арқылы алуға қолайлы жағдай жасау;

❖ өзін-өзі дамытатын тұлға қалыптастыру;

Дамыта оқыту оқушының басындағы бар мол деректер негізінде білім берудің сапалы болуына ықпалын тигізеді. Қазақ тілінен тақырыптың мазмұнына сай білім бере отырып, жеке тұлғаның ақыл-ойын дамыту, пайдалы білімнің нәтижесінде тәрбие беру жағы көзделеді. Қазақ тілін дамыта оқыту арқылы болашақ ұрпақтың интеллектуалдық мүмкіндіктерін дамыту, оған күш салу, өз ана тілін оқыту арқылы дүниетанымын кеңейту, теориялық білім берудің тиімді жолдарын практикада дағдыландыруда жүзеге асады. Сабақтың жоспарында оқушының абстрактілі ойлау қабілетін дамыту көзделсе, ол жеке дара бөлініп алынбайды, сол топқа кіретін басқа компоненттердің барлығы да бірлікте қарастырылады, бірақ жүргізілетін жұмыстың дені осы мақсат-

тан туындап, оның айналасына шоғырландырылады. Бұл сабақтың жүйелі, сапалы өтуіне ұйытқы, желі болады. Пән мұғалімі сабақта жүргізілетін әрбір жұмыстың түрлерін жоспарлағанда оқушының абстрактілі ойлауын, шығармашылық ізденісін дамыту мәселесіне ерекше назар аударады.

Дамыта оқытуда оқыту үдерісін сапалы ұйымдастырудағы ең маңызды мәселе – білім берудің мемлекеттік стандарты, оқу бағдарламалары мен оқулық, оқу құралдарымен бірге вариативтік оқу мазмұнын енгізу, оқу-әдістемелік ұстанымдарды жетілдіру, оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту, өзіндік абстрактілі ойлауын дамыту, баланың психофизиологиялық ерекшеліктерін басты назарда ұстап, білім мазмұнын тереңдете, меңгерте отырып жеке тұлға ретінде дамуын қамтамасыз ету.

Осы тұрғыдан келгенде дамыта оқыту жүйесіне мынадай қағидалар тән:

1) дамыта оқытуда оқушының жеке тұлғасын дамытуды басты мақсат етіп, білім алу қажеттілігі мен мүмкіндігіне байланысты өз бетімен білім алуға жаңа танымдық әдістер арқылы дағдыландыруды;

2) оқушының дәстүрлі оқыту жүйесіндегідей мұғалімнен білім қабылдаушы объект емес, өз бетімен білім ізденуші, өзін-өзі дамытуға мүдделі субъект ретінде танылады. Ал оқытудың дидактикалық жүйесі осы екі ерекшелікке лайық құрылып, дамыта оқытудың мақсат-міндеттерін шешуге бағытталады.

Мектеп мемлекеттік білім беру стандарты бойынша, типтік оқу жоспарына негізделген, сынып-сабақтың ұстанымын сақтайтын, бірақ үнемі өзгерістегі, заманға қарай икемделудегі білім беру жүйесіне және психологиялық-педагогикалық жетістіктерге сай болуы керек.

Соның ішінен сабақ беруде басшылыққа алып, қолдануға ыңғайлысын келтіре кетейік.

1. Оқыту үдерісінде танып-білуге арналған материалға және оны игеру уәжіне оқушының қызығушылығын тудыру.

2. Мұғалім күнтізбелік жоспар жасағанда білім беру мазмұнын өңдеп жоспарлағанда оқыту үдерісін оқушы тілдік тақырыптардың табиғатын терең түсініп өзінің өзекті даму аймағына әкелетіндей етіп жасау керек. Басқаша айтқанда, оқыту үдерісі оқушының өзіне берілген тілдік тапсырмалар барысында оны шешуге қабілеті, білімі жеткендіктен оны ұжымдық талқылап, ойланып, гипотеза ұсынып, оны тексеруіне, қосымша әдебиеттермен жұмыс істеуіне негізделуі қажет.

3. Дамыта оқыту үдерісінде білім дайын берілмеуі тиіс, оқушы білім тереңіне қарқынды ой еңбегін қажет ететін тапсырманы орындау арқасында өзі жетуі керек.

Оқушы тұлғасының дамуына ықпал жасайтын сабақтар үлгісінің бәріне жүктелетін міндеттер жүйесі төмендегідей болмақ:

1) оқушылардың базалық білім, ептілік, дағдыларын (білім беру стандарты бойынша) игеру жүйесін жетілдіру;

2) оқыту үдерісінде оқушының тақырып бойынша абстрактілі ой құрастыру әрекеттерін, танымдық қабілеттерін белсендіру;

3) оқушылардың танымдық қызығуларын, оқуға деген мотивациясын дамыту;

4) оқушылардың өзіндік жұмыстарының ізденісті-зерттеу түрлерін ұйымдастыру;

5) оқыту барысында әр түрлі шапшаңдықпен және әр түрлі көлемді (стандартқа сәйкес) оқу материалын игерудің мүмкіншілігін ашу;

6) жаттығу түрлерін (коммуникациялық жаттығулар, зейін, ес, ойлау және т.б. дамыту жаттығулары) сапалы ұйымдастыру;

Қорытынды. *Осы міндеттерге жүгіне отырып, оқушы дамуына, функционалдық сауаттылығын қалыптасуына жәрдемдесетін төмендегідей қажетті қасиеттерді атауға болады:*

➤ мектепте және әрбір сыныпта, оқу тобында мұғалімдер мен оқушылардың күш-жігерлерін біріктіретін оңтайлы жағдай тудыратын ынтымақтастықтағы жұмыс жағдайын қалыптастыру;

➤ оқушылардың танымдық қызығуын арттырып және білім алу нәтижелерін жүйелі талдаудан өткізіп, бағалау;

➤ оқушылардың өздерінің жетістіктерін өздеріне талдатып, өзіндік бағалау әрекеттерінің ұйымдастырылуы.

Оқушы функционалдық сауаттылықты қалыптастыру негізінде адамзат жасап, жинақтаған қоғамдық сананың осы фор-

маларын игеруде адамзаттың жүріп өткен қызметін қайталап өтеді, бірақ енді ол қызмет – оқу қызметі деп аталады. Осы оқу қызметін дұрыс ұйымдастыру барысында оқушы адамзаттың білім қорын жинақтау үдерісінде тек білім мазмұны мен белгілі бір дағдыларды игеріп қоймайды, жинақталған білімнің жинақтау және қорыту әдісін де меңгереді, яғни адамзаттың теориялық санасы мен абстрактілі ойлауы қалыптасуындағы маңызды орын алатын рефлексия, анализ-синтез, талдау, модельдеу қабілеттерін де қайта жасақтап жүйелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары /Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 ж. 25. 06. №832 Қаулысымен бекітілген/.
2. Эльконин Д.Б. Избранные педагогические труды. – Москва: Педагогика, 1989. – 560 с.
3. Выготский Л.С. Избранные психологические исследование. – Москва, 1956. – 264 с.
4. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы (2012 ж. 27.01.). – Астана, 2012.
5. Жахина Б.Б. Қазақ тілі сөзжасамы: оны тереңдете оқытудың ғылыми-әдістемелік негізі. Монография.- Көкшетау: Келешек-2030, 60-69 б.

ШЕТ ТІЛІ МАМАНДАРЫНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗІРЕТІН ДАМУДАҒЫ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Т.Т. Аяпова

филология ғылымдарының докторы, профессор

Ә.Ұ. Тұрлыбекова

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық

университетінің докторанты, Алматы, Қазақстан

Андатпа. Мақалада соңғы уақытта білім беру саласында кенінен талқыланып жүрген, әрі қоғамда үлкен сұраныс тудырған тақырыптардың бірі цифрлық құзірет жайлы, нақтырақ айтқанда оны дамытудың алғышарттары мен маңыздылығы және шеттілдік білім беру жүйесінде алатын орны жайлы талқыланады. Қазіргі білім беру жүйесі ауқымды цифрлық революцияны бастан кешіп жатыр, сол себепті цифрлық технологиялардың артықшылықтарын мейілінше қолдану бүгінгі күннің басты талабына айналды. Жұмыста цифрлық құзіреттің даму хронологиясына баса назар аударып зерттеген ғалымдардың жұмыстарына талдау жасалады және де цифрлық құзіреттің білім беру жүйесінде пайда болу тарихы мен оның құрылымдық жүйесі, цифрлық құзірет аясында жиі талқыланып жүрген түсініктерге тоқталады. Болашақ шетел тілі мамандарының ақпаратты сыни талдай алуы, сенімді әрі қауіпсіз қолдана алуы, цифрлық сауатының жоғары болуы цифрлық құзіретті дамытумен тікелей байланысты екендігі дәлелденеді. Сонымен қатар, цифрлық құзіретті дамытудың алғышарты ретінде бірнеше оқыту модельдерінің тиімділігі мен кемшіліктері де талқыланады. Шет тілі мамандарының цифрлық құзіретін дамытуда негізге алынатын әдістемелік үлгінің құрылымдық жүйесі тереңірек сипатталады.

Түйін сөздер: ақпараттық құзірет, ақпараттық коммуникативті технологиялар, цифрлық сауаттылық, цифрлық құзірет, медиа сауаттылық.

Аннотация. В статье рассматривается цифровая компетенция – одна из тем, которая в последнее время широко обсуждается в сфере образования и вызвала большой спрос в обществе, а именно предпосылки и важность ее развития и ее место в иноязычной системе образования. Современная система образования переживает масштабную цифровую революцию, поэтому главным требованием сегодняшнего дня стало максимальное использование преимуществ цифровых технологий. Анализируя работы ученых, сосредоточивших свое внимание на хронологию развития цифровой компетенции, в работе основное внимание уделяется истории возникновения цифровой компетенции в образовательной системе и ее структурной системе, понятиям, которые часто обсуждаются в контексте цифровой компетенции. Доказано, что способность будущих специалистов иностранного языка такие как критическое анализирование информации, надежный и безопасное использование данных, обладание высокой цифровой грамотностью напрямую связана с развитием цифровой компетентности. Кроме того, обсуждается преимущества и недостатки нескольких моделей обучения как предпосылки развития цифровой компетенции. Более подробно описана структурная система методической модели, основанной на развитии цифровой компетенции специалистов иностранного языка.

Ключевые слова: информационная компетенция, информационные коммуникативные технологии, цифровая грамотность, цифровая компетенция, медиа грамотность

Abstract. The article discusses digital competence, one of the topics that has been widely discussed in the field of education and has created a great demand in society, more specifically, the prerequisites and importance of its development and its place in foreign education system. The modern education system is

undergoing a large-scale digital revolution, therefore, maximum use of the advantages of digital technologies has become the main requirements of today. Analyzing the works of scientists who have focused on the chronology of the development of digital competence, the work focuses on the history of the emergence of digital competence in the educational system and its structural system, the concepts that are often discussed in the context of digital competence. It is proven that the ability of future foreign language specialists like critical analyzing information, using it reliably and safely, and having high digital literacy is directly related to the development of digital competence. In addition, the advantages and disadvantages of several teaching models as a prerequisite for the development of digital competence are discussed. The structural system of the methodological model based on the development of digital competence of foreign language specialists is described in depth.

Keywords: information competence, information communicative technologies, digital literacy, digital competence, media literacy.

Introduction

Nowadays in the educational world there is proceeding a great process of digitalization. If we look from the point of technical development, we can consider the invention of computer and the internet as the main accomplishments of the last century. According to the new standards and modern requirements of foreign language education the process of development of information society and the implementation of digital technologies are going at the same pace.

By foreign language we mean English language and its methods of teaching which has become international language of communication and learning. Nowadays, the main issue to discuss is the development of digital competence of future foreign language teachers, which means to use internet technologies safely, confidently and critically. The ability of future foreign language specialists to show themselves assertive in the educational area, to teach students a foreign language using the possibilities of digital technologies, will determine their position as professionals. In order

to implement these processes, we will focus on the basics of the development of the concept of digital literacy and digital competence in science.

Literature review

Currently, based on the research works conducted on the digital competence of teachers, it is recommended not only to use technologies in the teaching process, but also to pay more attention to the role of information and communication technologies (ICT) in accordance with the capabilities of modern society. This, in its turn, guides us to the acquisition of new knowledge, skills, competencies and attitudes to the concept of continuous education. [1] According to the authors, digital competence allows teachers to use their capabilities in teaching the subject with the help of digital skills to students. This situation led to significant changes. It helped to open the way for new educational systems and teaching models. For example, in Norway's educational reform document, digital competence is considered as the fifth most important skill after reading, numeracy, writing and speak-

ing skills.[2] However, other scholars point out that despite the great interest and research on these concepts, there are large gaps between technical knowledge and the ability to use technology in the educational context. [3] Based on the research conducted among Norwegian teachers and students, [4] Krumsvik (2008, 2014) proves that digital competence had a positive effect on the educational process. In addition, [5] Kay (2006) concluded that an ICT-competent teacher can have a positive impact on the learning process of students and thereby contribute to the development of a critical approach to the creation of structures and ways of integrating digital technologies into the educational process. Accordingly, some researchers point out that the reflexive integration of digital technologies into the learning process greatly contributes to the effectiveness of foreign language teaching.

Turning to the issue of digital competence, this term is used interchangeably in many works and many scholars often refer to it as ‘information literacy’ [6] (Zurkowski, 1974), ‘computer literacy’ [7] Tsai, 2002, ‘media literacy’ [8] (Hobbs, 2011), ‘multi-modal literacy’ [9] Heydon, 2007, ‘digital literacy’ [10] Gruszczynska, Merchant, & Pountney, 2013. All of them associate this term with the effective integration of digital resources in the teaching and learning process. Fallon says that this is due to “evolving technological, cultural and social landscapes.” [11].

Other scholars consider digital competence as a way to influence the digital world through the use of digital technologies and the optimal integration of technologies into education. They define digital competence as the integrated use of knowledge, skills and attitudes related to digitization [12].

Similarly, [13] Lakkala et al. (2011) see this concept as an opportunity to use digital technology and software. Pedagogical digital technologies affect teachers’ communication, knowledge and use of didactic teaching methods [14]. In particular, [15] Lazaro-Cantabrana (2019) suggests that pedagogical digital competence is “a set of skills, abilities and attitudes necessary for a teacher to integrate digital technologies into his practice and professional development”. [16] Rivera-Laylle (2017) observed that digital competence reflects a teacher’s ability to apply technological knowledge and didactic knowledge. Therefore, a teacher’s digital competence includes two dimensions of responsibility: to improve the level of digital competence and to contribute to the development of the digital competence of learners [17]. The European Commission established a project called DigCompEdu in 2017 (EC 2017). It defines digital competence as the ability of a specialist to have a safe, critical and creative approach to the use of information technologies. In addition, in the document “Key competences for life-long learning” of the Council of Europe, digital competence

includes components such as information and data literacy, communication and collaboration, media literacy, digital content creation, digital security (cyber security), critical thinking and intellectual property related to problem solving [18].

Currently, one of the main prerequisites for the development of digital competence in future specialists is the use of training models. In this regard, we can mention the model proposed by UNESCO. This conceptual model describes the competencies needed by teachers is the TPACK model, which includes three dimensions: technological knowledge, pedagogical knowledge, and content knowledge. This model shows the integration of different types of knowledge. TPACK emphasizes a teacher's understanding of how technologies, particularly information and communication technology (ICT), can be used effectively as a pedagogical tool [19].

There is also another suggestion for digital competency framework developed by Quebecois Ministry of Education and Higher Education (2019). In this document technological skills are meant as different dimensions that encompass innovation and creativity, digital resources for learning, information literacy, collaboration, communication, content production, inclusion and diverse needs, personal and professional confidence, problem solving, critical thinking [20].

Also, researchers like Sysoev and Evstingneev (2015) thoroughly investi-

gated the understanding of this issue in relation to the methodology of teaching foreign languages and to define the information competence of a foreign language teacher as the ability to use a wide range of information and communication technologies in the process of teaching a foreign language and the culture of the target language. They put forward the idea that ICT competence contains two key components: knowledge about the ICT that could be implemented in teaching foreign languages; and the skills and abilities to allocate ICT in the educational process properly from the technological and didactic points of view [21].

The component structure of information competence is presented differently in the works of researchers from various fields of scientific knowledge. In particular, S.V. Trishina identifies the following components [22]

1) *cognitive* – the process of analyzing, processing, receiving, transmitting, forecasting, providing, selecting and storing information. In other words, this is knowledge and correct application of information in professional activities;

2) *value-motivational* – the creation of motivational values, the manifestation of interest in mastering and using information, promoting the expansion of knowledge, self-improvement of the individual, and subsequently the transfer of the amount of knowledge;

3) *technical and technological* – working with information using information technology. The computer becomes the

main means of working with information for educational purposes;

4) *communicative* – the use of languages (or other sign systems) to establish, maintain communication and transmit information, mastery of means of communication (verbal, non-verbal);

5) *reflective* – self-awareness and self-esteem of the individual, influence on the opinions of others. This component promotes awareness of its purpose in the information society, self-regulation of professional activity occurs - a comprehensive analysis of the results.

In another study done by [23] had identified four components:

1) value-motivational component - a component based on motivation, for example, the motive of acquiring knowledge using computer technology;

2) cognitive component – knowledge and skills of various operations with information;

3) activity component - the use of new information technologies to work with information, for example, communication using synchronous and asynchronous telecommunications;

4) pedagogical reflection – self-criticism and self-improvement in the process of professional activity.

It should also be noted that the component structure of information competence is not static, but can change depending on the discovery and use of new, even more effective information and communication technologies. Therefore, the skills outlined above reflect the

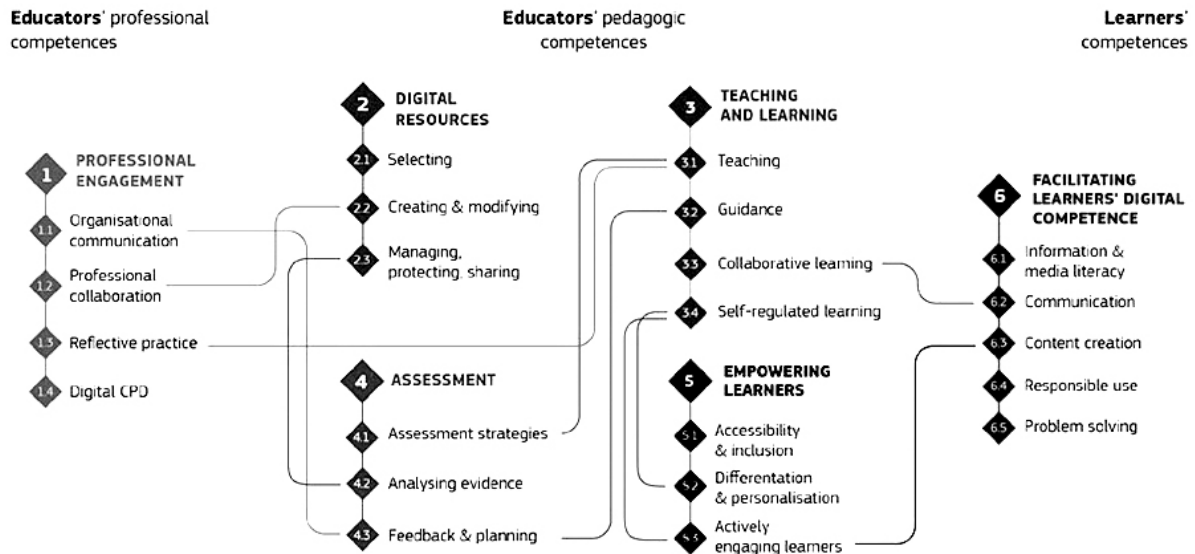
information competence of specialists in the field of teaching a foreign language at the present stage. Time will tell what skills will comprise information competence tomorrow.

Materials and methods

In this research work was put into use theoretical methods as learning and analyzing scientific, pedagogical and special studies concerning to the issue of digital competence. Mainly comparing and contrasting scientific theoretical works of scholars, generalization of pedagogical experiences, supervision, modelling pedagogical-methodological tasks, statistical processing of data. Methodological approaches used in this work: systematic, complex, comparative and etc. Mostly used materials are scientific articles, normative documents, overviews on investigated problems.

Results and discussion

There is another important normative document describing the framework of digital competence of teachers – European Framework for the Digital Competence of Educators. This document is directed to support national, regional and local efforts of developing digital competence of educators by offering general structure in general language and logic. The structure of digital competence of teachers offered by European Commission is the main answer to modern growing competencies to have an opportunity using the potential of digital technologies to improve and implement innovation in education.

Picture 1 – the framework of digital competency of educators by European Commission

According to the framework there are given 22 elementary competences describing main digital competences organized in 6 areas. Area 1 describes professional environment which is directed at the deeper use of technologies by educators in professional interactions with colleagues, learners, parents and other interested groups. It can be a good help in their individual professional development and organizational skills. Area 2 overlooks at the competences necessary to successfully and responsibly use, create and allocate digital resources for learning. It is also important to be able to indicate appropriate digital materials for any use of learning. Area 3 is dedicated to managing and orchestrating the use of digital technologies in teaching and learning. Area 4 addresses the use

of digital strategies to enhance assessment. Area 5 focuses on the potential of digital technologies for learner-centred teaching and learning strategies. Areas 6 details the specific pedagogical competences required to facilitate students' digital competence. For each competence, a title and a short description are provided, which serve as the main point of reference. [12] The above-mentioned framework can be a backbone to develop digital competence of future foreign language teachers. Because there is a progressive model which helps educators to assess their digital competence. Typically, these six stages serve as a map showing teachers where to go starting from where they are currently going. Starting from a Newcomer (A1) level to a Pioneer (C2) proficiency level. At the first

two stages Newcomer (A1) and Explorer (A2), educators acquire new information and develop basic digital practices; at the next two stages, Integrator (B1) and Expert (B2), they implement, further expand and construct on their digital practices; at the highest stages, Leader (C1) and Pioneer (C2), they share with their knowledge, debate on existing methods and create new practices. [24]

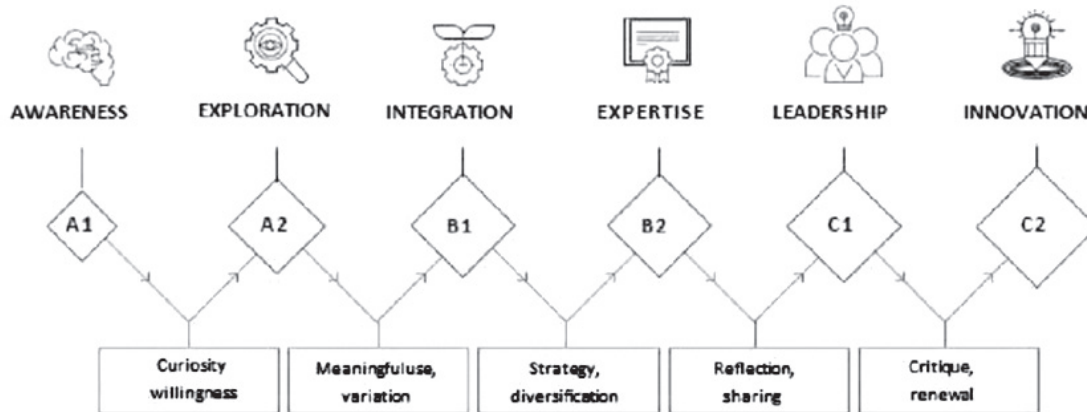
The suggested progression model is determined to help teachers comprehend their personal strengths and limitations, by describing different stages or levels of digital competence development. To make the process easier, the competence levels are connected with the six levels of Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), ranging from A1 to C2.

There can be several positive sides of using this reference because we are already familiar with these levels. It will be easy for teachers to evaluate their personal professional level of digital competence. Practically, it means that educators can show the level of digital competence on their CVs referring to their language competence levels. However, their level of language skills and digital competence may vary. It will make them easier to concentrate more on their specific development needs.

One of the important goals of the suggested DigCompEdu progression model

is to support continuous professional development. It is not intended as a normative framework or as a tool for performance appraisal. On the contrary, the 22 competences are explained in six stages to inform educators about where they stand, what they already have achieved and what would be the next steps if they want to further develop this specific competence. The proficiency statements are designed to celebrate achievements and to encourage educators to develop their competences, by indicating small steps that will eventually, step by step, increase their confidence and competence. The main idea of the proficiency progression is to make explicit the different stages through which each elementary competence usually develops, so as to help educators identify and decide on the specific measures to take to boost their competence at the stage they are currently at[24].

Thus, to encourage educators to use the DigCompEdu framework as a tool for their professional development, it was decided to couple CEFR levels with motivating role descriptors, ranging from Newcomer (A1) to Pioneer (C2). These descriptors are intended motivate educators at all levels to positively appreciate their achievements and to look forward to expanding them further.

DigCompEdu progression model © (Redecker, 2017, p. 29)

Conclusion

Taking into account the changes and rapid development of digital technologies in education, the question developing digital competence of educators require consistent effort and monitoring of the situation. The process of teaching should be tracked and some difficulties that might occur should be dealt with high concentration. Mainly,

the above-mentioned frameworks of developing digital competence should be considered. The productivity of the learning process depends on how is the use of technologies and development of digital competence organized and what kind of teaching frameworks are going to be implemented in order to help educators to develop their professional skills.

References

1. Bennett, S., Maton, K., & Kervin, L. (2008). The 'digital natives' debate: A critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology*, 39(5), 775-786. doi:10.1111/j.1467- 8535.2007.00793.x
2. Ministry of Education and Research, Norway 2006
3. Haugerud, 2011, Student teachers learning to teach: The mastery and appropriation of digital technology. *Nordic Journal of Digital Literacy* p. 227
4. Krumsvik Teacher educators' digital competence. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 58(3), 269-280. (2008, 2014)
5. Kay (2006) Evaluating Strategies Used to Incorporate Technology into Preservice Education: A Review of the Literature. *Journal of Research on Technology in Education*,
6. Zurkowski, 1974 The information service environment: Relationships and priorities. Washington D.C.: National Commission on Libraries and Information Science.
7. Tsai, 2002 Do male and female students often perform better than female students when learning computers? A study of Taiwanese eight graders' computer education through strategic and cooperative learning. *Journal of Educational and Computing Research*, 26(1), 67-85.

8. Hobbs, 2011 The state of media literacy: A response to Potter. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 55(3), 419-430. <https://doi.org/10.1080/08838151.2011.597594>
9. Heydon, 2007 Making meaning together: Multi-modal literacy learning opportunities in an inter-generational art programme. *Journal of Curriculum Studies*, 39(1), 35-62.
10. Grusczyńska, Merchant, & Pountney, 2013 *Digital Technologies in Teaching and Learning Foreign Languages: Pedagogical Strategies and Teachers' Professional Competence*
11. Falloon G., From digital literacy to digital competence: the teacher digital competency (TDC) framework, 2020.
12. Ananiadou, K., & Claro, M. (2009). 21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries. OECD Education Working Papers, No. 41, Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/218525261154>
13. Lakkala, M., Ilomäki, L., & Kantosalo, A. (2011). Which areas of digital competences are important for a teacher? In *Linked Portal* (pp. 1-8). Brussels: European Schoolnet (EUN).
14. From, J. (2017). Pedagogical digital competence-between values. *Knowledge and skills. Higher Education Studies*, 7(2), 43-50. <https://doi.org/10.5539/hes.v7n2p43>.
15. Lázaro-Cantabrana, J., Usart-Rodríguez, M., & Gisbert-Cervera, M. (2019). Assessing teacher digital competence: The construction of an instrument for measuring the knowledge of pre- service teachers. *Journal of New Approaches in Educational Research (NAER Journal)*, 8(1), 73-78. <https://doi.org/10.7821/naer.2019.1.370>
16. Rivera-Laylle, L. I., Fernández-Morales, K., Guzmán-Games, F. J., & Eduardo-Pulido, J. (2017). ICT acceptance by university professors: Knowledge, attitude, and practicality. *Revista Electrónica Edu-care*, 21(3), 99-116. <https://doi.org/10.15359/ree.21-3>.
17. Instefjord, E. J., & Munthe, E. (2017). Educating digitally competent teachers: A study of integration of professional digital competence in teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 67, 37- 45. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2017.05.016>.
18. (Council Recommendation on Key Competences for Life- long Learning, 2018
19. Mishra, P., & Koehler, M. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.
20. Digital action plan for education and higher education. Quebecois Ministry of Education and Higher Education (2019)
21. Sysoyev, P. V., & Evstigneev, M. N. (2015). Foreign language teachers' competency in using information and communication technologies. *Procedia -Social and Behavioral Sciences*, 200, 157-161.
22. Тришина С.В. Информационная компетентность как педагогическая категория // Интернет-журнал «Эйдос». 2005. 10 сент. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-11.htm>
23. Котенко В.В., Сурменко С.Л. Информационно-компьютерная компетентность как компонент профессиональной подготовки будущего учителя информатики // Электронный научный журнал «Вестник Омского гос. пед. ун-та». 2006. Режим доступа: www.omsk.edu
24. Christine Redecker, Yves Punie *European Framework for the digital competence of educators*. European Union, 2017

ӘОЖ 004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ-ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А. Н. Назарбаева

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.,

Андатпа. Бұл мақалада цифрландырудың ғылыми-зерттеу жұмысындағы жағымды ықпалы қарастырылды. Цифрлық технологиялар ғылыми коммуникацияның жаңа формаларын дамытып, ғалымдардың зерттеу нәтижелерін кеңінен таратуына мүмкіндік береді. Тілдік рефлексия зерттеушілердің ғылыми тілін жетілдіруге, өз идеяларын нақты әрі түсінікті жеткізуге көмектесетін маңызды құрал болғандықтан, цифрландыру ғылыми дискурсты жетілдіруде маңызды рөл атқарады, өйткені онлайн платформалар, автоматтандырылған аударма жүйелері және жасанды интеллект негізіндегі мәтін талдаулары ғылыми мәтіндерді өңдеу мен сараптауды жеңілдетеді. Сонымен қатар, цифрлық технологиялар көптілділікке қолдау көрсетіп, ғалымдардың жаһандық ғылыми қауымдастықпен байланысын нығайтады. Мақалада цифрлық құралдардың тілдік рефлексия үдерісін жақсартудағы ролі, ғылыми терминологияны дамытудағы маңызы және зерттеушілердің кәсіби коммуникациясын жетілдірудегі ықпалы талданды. Цифрландырудың ғылымдағы гендерлік теңдікті нығайтуға және ғалым ғалымдардың ғылыми-зерттеу жұмысын тиімді жүргізуіне мүмкіндік беретіні атап өтіледі.

Тірек сөздер: цифрландыру, жасанды интеллект, тілдік рефлексия

Аннотация. В данной статье рассматривается положительное влияние цифровизации на научно-исследовательскую деятельность. Цифровые технологии способствуют развитию новых форм научной коммуникации, позволяя ученым широко распространять результаты своих исследований. Поскольку языковая рефлексия является важным инструментом для совершенствования научного языка исследователей и четкого, понятного выражения их идей, цифровизация играет значительную роль в улучшении научного дискурса. Онлайн-платформы, автоматизированные системы перевода и анализ текстов на основе искусственного интеллекта упрощают обработку и экспертизу научных текстов. Кроме того, цифровые технологии поддерживают многоязычие, укрепляя связи ученых с глобальным научным сообществом. В статье анализируется роль цифровых инструментов в совершенствовании процесса языковой рефлексии, их значение для развития научной терминологии и влияние на профессиональную коммуникацию исследователей. Также отмечается, что цифровизация способствует укреплению гендерного равенства в науке и обеспечивает ученым более эффективное ведение научно-исследовательской работы.

Ключевые слова: цифровизация, искусственный интеллект, языковая рефлексия.

Abstract. This article examines the positive impact of digitalization on scientific research. Digital technologies foster the development of new forms of scientific communication, enabling researchers

to widely disseminate their findings. Since linguistic reflection is a crucial tool for improving researchers' scientific language and facilitating the clear and precise articulation of their ideas, digitalization plays a significant role in enhancing scientific discourse. Online platforms, automated translation systems, and artificial intelligence-based text analysis tools simplify the processing and evaluation of scientific texts. Additionally, digital technologies support multilingualism, strengthening researchers' engagement with the global scientific community. The article analyzes the role of digital tools in enhancing the process of linguistic reflection, their significance in the development of scientific terminology, and their impact on improving professional communication among researchers. It also highlights how digitalization contributes to strengthening gender equality in science and facilitates the effective conduct of scientific research.

Keywords: digitalization, artificial intelligence, linguistic reflection.

Қазіргі заманда ғылым мен білім жүйесінде цифрландырудың рөлі айтарлықтай артып келеді. Ол ғылымның барлық саласында, медицина, өнеркәсіп, білім беру және күнделікті өмірде кеңінен қолданыс тауып жүр. Жасанды интеллект – адам санасына ұқсас ойлау, үйрену, шешім қабылдау қабілеті бар бағдарламалар мен жүйелер жиынтығы. Жасанды интеллект (мұнан әрі қарай ЖИ) жүйелері деректерді талдау, болжам жасау, автоматтандыру және адамға ұқсас шешім қабылдау қабілетіне ие болып табылады. Ол машиналық оқыту, терең нейрондық желілер, табиғи тілді өңдеу және компьютерлік көру сияқты технологияларды қамтиды. Көптеген салаларда тиімділікті арттырып, жаңа мүмкіндіктер ашуда. Дегенмен, оны дұрыс реттеу мен этикалық нормаларды сақтау маңызды болып келеді. ЖИ дамуы адамзатқа үлкен пайда әкелуі мүмкін, бірақ оны жауапкершілікпен қолдану қажеттігі де артады. Ол бүгінгі ғылым мен технологияның ажырамас бөлігі екендігі мәлім.

Цифрландырудың ғалымдар өміріндегі ғылыми-зерттеу жұмыстарында жағымды ықпалға ие екендігін байқауымызға болады. Бұл үрдіс зерттеу жұмыстарының сапасын арттыруға, жаңа ғылыми бағыттарды игеруге және халықаралық ғылыми қауымдастықпен тиімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект құралдары лингвистикалық зерттеулерді жетілдіріп, ғылыми коммуникацияның дамуына әсер етуде. Ол ғылыми про-

цестерді жылдамдатып ғана қоймай, зерттеу сапасын арттыруға көмектесіп, ғалымдардың жұмысын жеңілдетуде, деректерді жылдам өңдеумен қатар, сараптама жасауға және жаңа ғылыми жаңалықтар ашуға мүмкіндік береді. Ғылымда жасанды интеллектті дұрыс пайдалану ғалымдардың мансаптық өсуіне және жаңа ғылыми жетістіктерге жетуіне септігін тигізеді. Лингвистика саласындағы ғылыми зерттеулер бүгінде жасанды интеллекттің көмегімен қарқынды дамып жатыр. Қазақстандағы және әлемдегі ғалымдар ЖИ технологияларын тілдік зерттеулерде, аударма жүйелерін дамытуда, мәтіндерді автоматты өңдеуде және басқа да лингвистикалық процестерді оңтайландыруда белсенді түрде пайдаланып жүр әрі осы жүйелер жиынтығы арқылы ғылыми зерттеулерін жаңа деңгейге көтеріп жатқаны белгілі. ЖИ арқылы табиғи тілді өңдеу технологиялары лингвистикалық зерттеулердің маңызды бөлігіне айналды. Бұл технологиялар мәтіндерді түсіну, өңдеу және түрлендіру жұмыстарын автоматтандыруға көмектеседі. Соның ішінде қазақ тілі корпусын құру және оны автоматты түрде өңдеу, сөздердің морфологиялық және синтаксистік талдауын автоматтандыру, сонымен қатар диалектологиялық және этимологиялық зерттеулердегі үлгілерді талдау барысында кеңінен қолданылып жүр. Осы негізде қазақ тілін цифрландыру бағытында ғалым әйелдер морфологиялық анализаторлар мен синтаксистік талдау жүйелерін дамытуда. ЖИ қазіргі таңда қазақ тіліндегі

мәтіндерді терең талдауға мүмкіндік беретін лингвистикалық құралдар жасауда да қолданылады. Осындай жұмыс нәтижесінде қазақ, ағылшын және орыс тілдері арасында сапалы аударма жасау үшін ғалымдар Нейрондық Машиналық Аударма (NMT) жүйелерін жетілдіру үстінде. Сондай-ақ тіл біліміндегі лексикалық және грамматикалық өзгерістерді жасанды интеллект арқылы сараптау мүмкіндігі кеңінен қолданыс тауып жүр. Дыбыстық үлгілерді тану мен өңдеу жүйелері жүзеге асырылып жатқандығын да байқауға болады. Ғалымдардың ғылыми зерттеулерінде қазақ тілінің фонетикалық ерекшеліктерін зерттеу үшін сөйлеуді тану технологияларын қолдана білу, диалектологиялық және интонациялық зерттеулерде жасанды интеллект алгоритмдерін пайдалану және дауыстық интерфейсмен сөйлеуді тану жүйелерін дамытуға үлес қосу мәселелері де бірқатар талданып келеді. Бұл ретте жасанды интеллект қазақ тіліндегі дыбыстық мәліметтерді өңдеу арқылы диалектілер мен акценттерді зерттей алады.

Бүгінде лингвист-ғалымдар жасанды интеллект көмегі арқылы автоматты аударма сапасын жақсартып қана қоймай, тілдер арасындағы синтаксистік және семантикалық ерекшеліктерді зерттеу мүмкіндігіне де ие болды. Автоматты аударма мен көптілділік зерттеу жұмыстары ғалым әйелдердің ғылыми жұмыстарында цифрдандырудың бірнеше жағымды ықпалын көрсетеді. Олардың қатарына қазақ тілін халықаралық деңгейде ілгерілету үшін аударма жүйелерін жетілдіру мен тілдердің өзара әсерін зерттеу жұмыстарын алып қарастыруға болады. ЖИ көмегімен мәтіндерді автоматты түрде сараптау, олардың құрылымдық және семантикалық ерекшеліктерін анықтау мүмкіндігі пайда болды. Мысалы, қазақ тілінің морфологиялық ерекшеліктерін талдауда KazNLP және Turan AI сияқты жүйелер қолданылады [1, б. 45]. Мұндай технологиялар тілдік рефлексияны зерттеуде маңызды құралға айналуға.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды жағымды ықпалы тілдік корпустарды автоматты түрде талдауға және жүйелеуге оңтайлы екендігін көрсетеді. Бұл артықшылық ғылыми зерттеу жұмыстарында жазба және ауызша мәтіндерден деректер жинау мен олардың жиілігін талдау, семантикалық өрістерді зерттеу және сөз қолданысын автоматтандыру және қазақ тілі корпусын дамыту және жанарту сынды бірқатар мәселелерді оңтайлы жүзеге асыратындығын көрсетеді. Оның нәтижесін ғылым зерттеу еңбектеріндегі қазақ тілінің жаңа терминологиясын ЖИ арқылы зерттеу және бекіту жұмыстары мен орфографиялық және грамматикалық қателерді анықтайтын ЖИ алгоритмдерін кездестіруге болады. Сонымен бірге жасанды интеллект ғалымдар өміріндегі ғылыми-зерттеу жұмысында тіл ғылымын цифрландыруға және ғылыми зерттеулерді автоматтандыруға мүмкіндік береді. Бұл әрекет онлайн оқыту платформалары арқылы тілдерді үйрету мәселесін шешіп қана қоймай, лингвистикалық зерттеулерді цифрлық форматта жүргізу мен оқу материалдарын автоматты түрде жасау және бейімдеуге негіз болып келеді. Жасанды интеллекттің жағымды ықпалына төмендегі артықшылықтарды жатқызуға болады. Олар: лингвистикалық зерттеулерді автоматтандыру және жеделдету, тілдер арасындағы аударма сапасын жақсарту, дыбыстық және мәтіндік деректерді тиімді талдау және лингвистикалық зерттеулердің цифрлық платформаларда кеңінен болып табылады.

Ғалым Г.Смағұлованың пікірінше, ғалым үшін цифрлық технологиялар ғылыми материалдарды бірнеше тілде оқуға және жариялауға мүмкіндік береді. Google Translate, DeepL, ChatGPT сияқты ЖИ негізіндегі аударма жүйелері арқылы ғалымдар әртүрлі тілдердегі ғылыми дереккөздерді пайдалана алады. Бұл ғылыми ақпараттың қолжетімділігін арттырып, халықаралық ынтымақтастыққа жол ашады [2, б. 24]. Сонымен қатар, Scopus, Web of Science, ResearchGate, Academia.edu

секілді платформалар ғалым әйелдерге өз еңбектерін кеңінен таныстыруға көмектеседі, олардың ғылыми зерттеулерін халықаралық деңгейге шығаруға мүмкіндік береді.

Г.Жұмабаеваның “Қашықтан білім берудегі цифрландырудың маңызы. Білім беру технологиялары” еңбегінде ғалым цифрландырудың тағы бір маңызды артықшылығы – ғалымдардың өз білімін жетілдіруі мен ғылыми зерттеулерін тиімді ұйымдастыруына көмектесетін онлайн платформалар бар екендігін, олардың қатарына Coursera, EdX, Zoom, Microsoft Teams сияқты жүйелер қашықтан оқытуда және ғылыми семинарлар өткізу барысында кеңінен қолданылып жүргендігін жазады [3, б. 14]. Қазақстандық университеттердегі көптеген ғалымдар цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану арқылы өздерінің зерттеулерін жаңа деңгейге көтеруде.

Жасанды интеллекттің ғалымдар зерттеулеріне тигізетін жағымды ықпалы көп қырлы. Әсіресе, тілдік рефлексия тұрғысынан алғанда, ЖИ рөлі ғылымдағы гендерлік теңдікті нығайтуға, зерттеулердің қолжетімділігін арттыруға және ғылыми коммуникацияны дамытуға мүмкіндік береді. Тілдік рефлексия – адамның өз ойын, тілдік құралдарды саналы түрде талдауы және бағалауы. Ғалым-зерттеушілер өз зерттеулерінде тілдік рефлексияны қолдана отырып, жасанды интеллекттің ғылымға енгізудің жаңа жолдарын қарастыруда. Қазақ тіліндегі ғылыми еңбектерді автоматты түрде өңдеу, аудару, сараптау мүмкіндіктері кеңейді [4, б. 248]. Жасанды интеллекттің қазақ ғалымдарының зерттеулеріне тигізетін жағымды ықпалы қатарына жасанды интеллект ғылыми дискурсты жетілдіру үшін мәтіндерді стильдік, грамматикалық және семантикалық тұрғыдан талдай алуы, ғылымдағы көзқарасын нақтырақ танытуға жағдай жасалуы мен жасанды интеллект және ғылымдағы гендерлік теңдікті жатқызуға болады. Сондай ақ жасанды интеллект көмегімен ғылыми ортадағы теңдікті нығайтуына да оң ықпалын тигізуде:

□ Зерттеуші-ғалымдардың еңбектерін автоматты түрде индексстеу және талдау арқылы олардың ғылыми мұрасының көрінуін арттырып келеді;

□ ЖИ мәтіндерді бейтарап өңдеу қабілеті ғылыми еңбектердегі гендерлік стереотиптерді жоюға көмектеседі;

□ Қазақ тіліндегі ғылыми контентті талдай отырып, ғалымдардың зерттеулеріне ерекше назар аударуға мүмкіндік береді;

□ ЖИ ғылыми еңбектерді автоматты түрде өңдеп, ғалымдар арасындағы ынтымақтастықты жеңілдетеді;

□ Қазақ тіліне тән ерекшеліктерді ескеретін тілдік модельдер арқылы ғылыми жазбалар сапалы әрі түсінікті болады;

□ Ғылымдағы көптілділік күшейіп, қазақ ғалымдарының еңбектері жаһандық ғылыми кеңістікте танымал бола бастайды [5, б. 37].

ЖИ ғылымға, қазақ мәдениеті мен әдебиетіне тікелей және жанама түрде әсер етіп жүргені белгілі. Жасанды интеллект көмегімен қазақ әдебиетінің, әндері мен өнерінің мұрағаттарын цифрландыру және оларды қолжетімді ету жұмыстарын жүргізуге болады. Сондай-ақ дәстүрлі өнер түрлерін жаңғыртуда және жаңа аудиторияларға танытуға үлкен септігін тигізеді. Қазақ ғалымдарының пікірлеріне сүйенсек, ЖИ қазақ тілін оқытуды жақсартуға, соның ішінде тіл үйретуші құралдарды жетілдіруге және тілдегі мәліметтер базасын кеңейтуге көмектеседі. Осындай бірқатар жұмыстар нәтижесінде қазақ тілін үйренушілерге қол жетімділік артады және тілді сақтау мен дамыту үшін жаңа мүмкіндіктерге жол ашылады. Сонымен қатар ЖИ кеңінен пайдаланылуы қазақ қоғамындағы әлеуметтік және мәдени өзгерістерге ықпал етеді. Бұл өзгерістер қазақ жастарының технологиялық трендтерге қатынасын өзгертеді және жаңа мәдени идентификация түрлерін қалыптастырады. Білім беру саласында оқу материалдарын жекелендіруге, оқу процесін жақсартуға және білім берудің сапасын арттыруға көмектеседі. Қазіргі таңда сапалы

білім берудің қажетті шарты дәстүрлі білім берудің озық технологияларды тиімді қолданумен жаңаша үйлесім тауып жүр. Білім берудегі цифрлық технологиялар білім беру жүйесінде принципті жаңа әдістемелік тәсілдерді ашады, себебі оқыту барысында жасанды интеллектті пайдалану білімді қабылдауда пәнді терең әрі тиімді меңгеруге көмегін тигізеді. Бірқатар ғалымдардың пікірінше, білім сапасын арттырудағы негізгі цифрлық білім беру ресурстарына Wizer.me әлеуметтік қызметін жатқызуға болады. Бұл практикалық жұмыстарды орындауда, сауалнамалар мен кері байланыс нысандарын орнату барысында кеңінен қолданыста жүрген ресурс болып табылады. Сонымен бірге StoryJumper интуитивті кіріктірілген құралдар жиынтығын пайдалана отырып әңгімелер жазу мен оны суреттеуге, өз кітабыңызды жасауда, маңызды ақпаратты сақтауға көмектесетін ыңғайлы құрал. Online Test Pad – бұл тегін әмбебап және қарапайым конструктор, оның көмегімен түрлі тесттер, тапсырмалар

мен кроссвордтар, сауалнамалар, логикалық ойындар, диалогтар жасауға болады [6, б. 24-25].

Қорытындылай келе, жасанды интеллект ғалымдар өмірінде ғылыми-зерттеу жұмыстарына үлкен серпін беріп, олардың тіл ғылымындағы жаңалықтар ашуына көмектесуде, олардың зерттеулеріне оң ықпал етіп, тілдік рефлексия арқылы ғылымдағы жаңа мүмкіндіктерді ашады [7, б. 7]. Цифрландыру зерттеу процесін жеңілдетіп қана қоймай, гендерлік теңдікті нығайтуға және қазақ тіліндегі ғылыми дискурстың дамуына жағдай жасайды. Сондай-ақ ғалымдарға ғылыми-зерттеу жұмысын тиімді жүргізуіне септігін тигізеді. Бүгінде жасанды интеллект табиғи тілді өңдеу, аударма жүйелері, дыбыстық анализ және корпус лингвистикасын дамытуда маңызды рөл атқарып отыр. Қазақ тілінің болашақ дамуы мен оның цифрлық кеңістіктегі орны цифрландырудың технологияларын дұрыс әрі ұтымды пайдалану арқылы нығая түспек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ахметова А. Қазақ тіліндегі NLP технологияларын дамыту. ҚР Ұлттық Ғылым Академиясының еңбектері, 2021, 12(3). – 45-60 б.
2. Смағұлова Б. Цифрлық технологиялар мен көптілді білім беру. Қазақстан ЖОО журналы, 2022, 8(2). – 22-34 б.
3. Жұмабаева Г. Қашықтан білім берудегі цифрландырудың маңызы. Білім беру технологиялары, 2021, 5(1). – 11-19 б.
4. Баймұхаммедов М. Жасанды интеллект қазіргі заманғы теория және тәжірибе, оқу құралы - Алматы, Бастау 2020, 248 б.
5. Асқарқызы А. Жасанды интеллект. Болашаққа көзқарас. «Әлімсақ», 2024, 11. – 37 б.
6. Шолтаева Н. “Ыбырай” педагогтер мен балаларға арналған республикалық оқу-ағарту журналы, 2024, 2(8). – 24-25 б.
7. Асанкелдіұлы А. Жасанды интеллект пен жаңа технология. «Егемен Қазақстан», 2023, 109, – 7 б.
8. Алпысбай Н. Жасанды интеллект – жаңа өмір талабы. «Ыбырай» педагогтер мен балаларға арналған республикалық оқу-ағарту журналы, 2024, . – 33 б.

ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ФОРМИРОВАНИИ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Темиргалиева Г. К.

Докторант Евразийского национального университета им. Л. Н. Гумилева
Республика Казахстан, г. Астана

Аннотация. В статье рассматривается применение технологий искусственного интеллекта (ИИ) в формировании иноязычной коммуникативной компетенции. Анализируются возможности образовательных платформ Duolingo, Busuu, LingQ, Hugging Face, Character.ai, Gliglish, использующих адаптивные алгоритмы, обработку естественного языка (NLP), машинное обучение и геймификацию для персонализации учебного процесса. Особое внимание уделяется распознаванию речи, виртуальным собеседникам и автоматизированным системам обратной связи, которые способствуют развитию разговорных навыков и самостоятельности учащихся. В ходе анализа определены недостатки ИИ-инструментов, включая ограниченную точность персонализации, зависимость от качества данных, вопросы конфиденциальности и адаптацию к языковым вариациям. Подчеркивается необходимость учета когнитивных и социокультурных аспектов изучения языка и гармоничного сочетания цифровых технологий с классическими методами обучения. Дополнительно рассмотрен опыт Казахстана в интеграции ИИ в образование. В школах Алматы уже внедрены платформы с ИИ, в Астане проходят семинары по его использованию в образовании. Astana Hub и ВАТС запустили курс «AI People», а ЮНИСЕФ и Назарбаев Университет разрабатывают индивидуализированные подходы к обучению с ИИ. Эти инициативы подчеркивают роль Казахстана в цифровизации образования и развитии современных методов изучения иностранных языков.

Ключевые слова: обучение иностранным языкам, образовательные платформы, адаптивное обучение, машинное обучение, виртуальные собеседники, распознавание речи, персонализация обучения.

Андатпа. Мақалада шет тілінің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда жасанды интеллект (AI) технологияларын пайдалану қарастырылады. Duolingo, Busuu, LingQ, Hugging Face, Character.ai, Gliglish білім беру платформаларының мүмкіндіктері оқыту процесін жекелендіру үшін адаптивті алгоритмдерді, табиғи тілді өңдеуді (NLP), машиналық оқытуды және геймификацияны пайдалана отырып талданады. Сөйлеуді тану, виртуалды әңгімелесушілер және сөйлеу дағдыларын дамытуға және студенттердің дербестігін дамытуға ықпал ететін автоматтандырылған кері байланыс жүйелеріне ерекше назар аударылады. Талдау AI құралдарының кемшіліктерін анықтады, оның ішінде шектеулі жекелендіру дәлдігі, деректер сапасына тәуелділік, құпиялылық мәселелері және тілдегі өзгерістерге бейімделу. Тілдерді оқытудың когнитивтік және әлеуметтік-мәдени аспектілерін және цифрлық

технологияларды оқытудың классикалық әдістерімен үйлесімді үйлестіру қажеттігін ескеру қажет. Сонымен қатар, AI-ны білім беруге енгізудегі қазақстандық тәжірибе қарастырылады. Қазірдің өзінде Алматы мектептерінде AI платформалары енгізілді, Астанада оны білім беруде қолдану бойынша семинарлар өтуде. Astana Hub және БАІТС «AI People» курсы бастады, ал ЮНИСЕФ пен Назарбаев Университеті AI көмегімен оқытудың жеке тәсілдерін әзірлеуде. Бұл бастамалар Қазақстанның білім беруді цифрландырудағы және шет тілдерін оқытудың заманауи әдістерін дамытудағы рөлін көрсетеді.

Тірек сөздер: шет тілін оқыту, білім беру платформалары, адаптивті оқыту, машиналық оқыту, виртуалды әңгімелесушілер, сөйлеуді тану, оқытуды жекелендіру.

Abstract. The article considers the use of artificial intelligence (AI) technologies in the formation of foreign language communicative competence. The capabilities of educational platforms Duolingo, Busuu, LingQ, Hugging Face, Character.ai, Gliglish are analyzed, using adaptive algorithms, natural language processing (NLP), machine learning and gamification to personalize the learning process. Particular attention is paid to speech recognition, virtual interlocutors and automated feedback systems that contribute to the development of speaking skills and independence of students. The analysis identifies the shortcomings of AI tools, including limited accuracy of personalization, dependence on data quality, privacy issues and adaptation to language variations. The need to take into account the cognitive and socio-cultural aspects of language learning and the harmonious combination of digital technologies with classical teaching methods is emphasized. Additionally, the experience of Kazakhstan in integrating AI into education is considered. Platforms with AI have already been implemented in Алматы schools, and seminars on its use in education are being held in Astana. Astana Hub and БАІТС launched the “AI People” course, while UNICEF and Nazarbayev University are developing personalized approaches to learning with AI. These initiatives highlight Kazakhstan’s role in the digitalization of education and the development of modern methods of learning foreign languages.

Keywords: foreign language teaching, educational platforms, adaptive learning, machine learning, virtual interlocutors, speech recognition, personalization of learning.

Введение. В современном мире технологии искусственного интеллекта (ИИ) оказывают значительное влияние на различные сферы деятельности, включая образование. В частности, в обучении иностранным языкам активно применяются интерактивные образовательные платформы, голосовые помощники, чат-боты и алгоритмы машинного обучения, которые способствуют индивидуализации учебного процесса, повышая его доступность и эффективность. Однако, наряду с очевидными преимуществами, использование ИИ в образовательной сфере сопряжено с рядом вызовов, включая технологические ограничения, вопросы этики и изменение традиционной роли преподава-

теля. Среди основных проблем можно выделить зависимость от качества алгоритмов, риск некорректной адаптации контента под индивидуальные потребности учащихся и необходимость постоянного обновления баз данных. Кроме того, существует вероятность снижения уровня живого общения между студентами и преподавателями, что может негативно сказаться на развитии коммуникативных навыков. Важно учитывать также вопрос защиты персональных данных пользователей, так как многие платформы работают на основе анализа больших массивов информации. Таким образом, эффективная интеграция ИИ в образовательную сферу требует сбалансированного подхода,

сочетающего технологические достижения с педагогическими принципами.

Технологии ИИ оказывают значительное влияние на различные сферы деятельности, включая образование. В обучении иностранным языкам активно применяются интерактивные образовательные платформы, голосовые помощники, чат-боты и алгоритмы машинного обучения, которые способствуют индивидуализации учебного процесса, повышая его доступность и эффективность. Однако, наряду с очевидными преимуществами, использование ИИ в образовательной сфере сопряжено с рядом вызовов, включая технологические ограничения, вопросы этики и изменение традиционной роли преподавателя. Среди основных проблем можно выделить зависимость от качества алгоритмов, риск некорректной адаптации контента под индивидуальные потребности учащихся и необходимость постоянного обновления баз данных. Кроме того, существует вероятность снижения уровня живого общения между студентами и преподавателями, что может негативно сказаться на развитии коммуникативных навыков. Важно учитывать также вопрос защиты персональных данных пользователей, так как многие платформы работают на основе анализа больших массивов информации. Таким образом, эффективная интеграция ИИ в образовательную сферу требует сбалансированного подхода, сочетающего технологические достижения с педагогическими принципами.

Обучение иностранным языкам является одним из ключевых направлений образовательной системы Казахстана, поскольку знание иностранных языков, особенно английского, открывает широкие перспективы для академической и профессиональной реализации граждан. Однако традиционные методы обучения не всегда соответствуют требованиям современного общества, так как не учитывают индивидуальные особен-

ности учащихся и не обеспечивают достаточную практическую подготовку. Внедрение ИИ в языковое образование может способствовать преодолению этих барьеров, предлагая адаптивные методики, которые учитывают уровень знаний, темп освоения материала и предпочтительные форматы обучения. Такие технологии позволяют создать среду, способствующую не только изучению грамматики и лексики, но и развитию когнитивных и аналитических способностей учащихся. Кроме того, они могут интегрироваться в традиционные учебные программы, предоставляя гибкие и эффективные инструменты для преподавателей, что делает процесс обучения более интерактивным и динамичным.

Технологии ИИ уже стали неотъемлемой частью образовательного процесса, трансформируя традиционные методы обучения. В области изучения иностранных языков они позволяют создать персонализированную и интерактивную среду, адаптированную под индивидуальные потребности учащихся. Среди наиболее востребованных решений – автоматизированные платформы, голосовые помощники, чат-боты и алгоритмы машинного обучения, способствующие повышению эффективности и доступности образовательных программ. Однако их применение сопровождается рядом вызовов, включая технологические ограничения, вопросы этики и пересмотр роли преподавателя.

Обучение иностранным языкам является одним из ключевых направлений образовательной системы Казахстана, поскольку знание иностранных языков, особенно английского, открывает широкие перспективы для академической и профессиональной реализации граждан. Однако традиционные методы обучения не всегда соответствуют требованиям современного общества, так как не учитывают индивидуальные особен-

статочную практическую подготовку. Внедрение ИИ в языковое образование может способствовать преодолению этих барьеров, предлагая адаптивные методики, учитывающие уровень знаний, темп освоения материала и предпочтительные форматы обучения. Такие технологии способствуют не только изучению грамматики и лексики, но и развитию когнитивных и аналитических способностей. Они могут интегрироваться в традиционные учебные программы, предоставляя гибкие инструменты для преподавателей и делая процесс обучения более интерактивным.

Основной целью данного исследования является анализ влияния технологий ИИ на процесс обучения иностранным языкам, выявление их преимуществ и ограничений, а также оценка возможностей адаптации этих технологий в образовательную систему Казахстана. В ходе исследования рассматриваются персонализация обучения, автоматическая оценка знаний, создание адаптивных тестов и формирование индивидуальных траекторий изучения языка. Также анализируются существующие платформы, включая Duolingo, Busuu и LingQ, их функциональные возможности и эффективность по сравнению с традиционными методами обучения.

Одним из важных направлений является оценка восприятия технологий ИИ студентами и преподавателями, а также их готовность к использованию подобных решений в образовательной практике. Внедрение ИИ требует не только технологической адаптации, но и психологической готовности учащихся и педагогов к изменениям в методике преподавания. Важно учитывать роль преподавателя как наставника и модератора учебного процесса, обеспечивающего баланс между автоматизированными инструментами и живым взаимодействием.

Автоматизация обучения позволит сократить нагрузку на преподавателей и повы-

сить эффективность преподавания благодаря анализу прогресса учащихся и адаптации учебных материалов в соответствии с их уровнем знаний. Кроме того, ИИ способствует развитию самообучения, позволяя студентам самостоятельно выбирать темпы и форматы изучения языка, взаимодействовать с виртуальными преподавателями и практиковаться с носителями в режиме реального времени. Всё это делает процесс изучения языка более динамичным, доступным и ориентированным на реальные коммуникативные задачи, что особенно важно в условиях глобального рынка труда.

В результате, исследование возможностей и ограничений использования технологий ИИ в изучении иностранных языков представляет собой актуальную и перспективную задачу, имеющую значительное значение для развития образовательной системы Казахстана и повышения её конкурентоспособности на международной арене.

Дополнительно, развитие и внедрение ИИ-технологий в образовательные процессы требует государственной поддержки и модернизации образовательной политики. Необходимо создать нормативные акты, регулирующие использование ИИ в учебных заведениях, а также разработать стандартизированные модели оценки их эффективности. Важным направлением является формирование специализированных учебных курсов для подготовки педагогов, которые смогут использовать цифровые технологии в преподавании языков и других дисциплин.

Одним из ключевых аспектов успешной интеграции ИИ в систему образования Казахстана является расширение цифровой инфраструктуры, особенно в удаленных и сельских районах. Доступность высокоскоростного интернета и современных цифровых платформ позволит устранить разрыв в образовательных возможностях и обеспечит равный доступ к инновационным методам обучения для всех учащихся.

Этические и психологические аспекты внедрения ИИ также требуют особого внимания. Необходимо изучить влияние цифровых технологий на когнитивное развитие студентов, уровень их вовлеченности и степень адаптации к автономному обучению. Кроме того, важно учитывать потенциальные риски, связанные с зависимостью от алгоритмов, потерей критического мышления и снижением межличностных коммуникаций.

Оценка эффективности таких решений в казахстанских школах и вузах позволит выработать рекомендации по их оптимальному использованию, что приведет к повышению качества образования и его соответствию мировым стандартам. Исследование данной темы способствует формированию новых образовательных стратегий и расширению возможностей преподавания иностранных языков, обеспечивая выпускникам более конкурентоспособное положение на международной арене.

Обзор литературы. В исследовании, посвященном применению искусственного интеллекта (ИИ) в формировании иноязычной коммуникативной компетенции, автор опирается на широкий спектр научных источников, анализируя как международные, так и казахстанские исследования. Обзор литературы включает ключевые направления, касающиеся образовательных технологий, методов адаптивного обучения, обработки естественного языка (NLP), машинного обучения и геймификации.

Персонализация обучения через ИИ. Burstein et al. (2020) изучая, Duolingo определяет, что эта платформа реализует адаптивное обучение с использованием алгоритмов прогнозирования знаний. Согласно Smith & Jones (2021), Busuu интегрирует персонализированные планы обучения с автоматической оценкой знаний.

Обработка естественного языка и машинное обучение. Li et al. (2022) в своей ра-

боте показывают, как современные модели NLP могут адаптировать учебные материалы под индивидуальные потребности учащихся. Anderson (2021) подчеркивает, что Gliglish фокусируется на развитии разговорных навыков через алгоритмы распознавания речи и синтеза голоса.

Геймификация в обучении языкам. Brown & Miller (2020) отмечают, что геймификация образовательного процесса через использование виртуальных собеседников (Character.ai) доказала свою эффективность в повышении мотивации и вовлеченности студентов.

Технологические барьеры и этические аспекты. Clark (2019) и White et al. (2022) рассматривают вопросы защиты персональных данных и потенциальных рисков, связанных с зависимостью от алгоритмов. Lee & Kim (2021) изучают влияние ИИ на когнитивное развитие студентов

Казахстанский опыт цифровизации образования. Nazarbayev University (2023) и инициативы Astana Hub (2022) демонстрируют перспективность внедрения ИИ в систему образования Казахстана. ВАТС (2023) отмечает, что внедрение национальной программы «AI People» подчеркивает важность государственного регулирования и адаптации международного опыта к локальным реалиям.

Методы исследования

Для проведения данного исследования использовались теоретические методы анализа. Основная цель заключалась в оценке влияния технологий искусственного интеллекта (ИИ) на образовательный процесс, выявлении их преимуществ и ограничений, а также анализе адаптации ИИ в образовательной системе Казахстана.

Теоретические методы

1. Анализ и обобщение научной литературы. Исследование основано на изучении широкого спектра научных работ, посвя-

ценных применению ИИ в образовании, адаптивному обучению, обработке естественного языка (NLP) и автоматизированной оценке знаний. Анализируются как международные исследования (Burstain et al., 2020; Smith & Jones, 2021), так и казахстанские публикации (Nazarbayev University, 2023; Astana Hub, 2022). Особое внимание уделено публикациям, рассматривающим эффективность образовательных платформ, таких как Duolingo, Busuu, LingQ, Hugging Face, Character.ai и Gliglish.

2. Компаративный анализ. Был проведен сравнительный анализ различных платформ, использующих технологии ИИ в образовательном процессе. Рассматривались возможности адаптивных технологий, функциональность, а также уровень персонализации образовательного процесса. На основе полученных данных проведена оценка эффективности применения ИИ в языковом обучении в сравнении с традиционными методами. Выявлены ключевые особенности, позволяющие улучшить адаптацию образовательных технологий к индивидуальным потребностям учащихся.

3. Систематизация и классификация технологий. Выделены основные направления использования ИИ в образовании: персонализация обучения, адаптивные тесты, автоматизированная проверка знаний, анализ и распознавание речи, разработка виртуальных собеседников, а также интеграция ИИ с традиционными методами преподавания. Определены перспективные области для дальнейших исследований и улучшения образовательных технологий.

Количественные и статистические методы

1. Статистический анализ данных. Проведен детальный анализ данных, представленных в научных статьях и отчетах, касающихся функционирования образовательных платформ с ИИ. Исследование опиралось на статистические методы обработки данных,

включая вычисление средних значений, стандартного отклонения и корреляционного анализа. Это позволило выявить закономерности в использовании ИИ для повышения качества образовательного процесса.

2. Методы визуализации данных. Использовались графические и табличные методы представления информации, демонстрирующие влияние ИИ на образовательный процесс. Сравнительный анализ результатов различных платформ позволил наглядно показать динамику освоения учебного материала учащимися, уровень вовлеченности и удовлетворенности пользователей.

Критический анализ технологических ограничений

1. Оценка точности персонализации обучения. Рассматривались проблемы, связанные с ограниченной способностью ИИ к адаптации учебного процесса под индивидуальные потребности обучающихся. Определены основные недостатки алгоритмов персонализации, включая ошибки при прогнозировании уровня знаний и сложности контента.

2. Безопасность и этические аспекты. В исследовании анализировались вопросы конфиденциальности данных и возможные риски, связанные с использованием ИИ в образовании. Особое внимание уделено проблеме хранения и обработки персональных данных учащихся на образовательных платформах.

3. Ограниченность адаптации к культурным и языковым особенностям. Рассматривались проблемы внедрения ИИ в образовательные системы различных стран, включая Казахстан. Исследовалась степень адаптации ИИ-технологий к специфике национальных языков и диалектов, а также возможные пути решения данной проблемы.

Применение комплексного подхода в исследовании позволило получить всестороннее представление о влиянии ИИ на образовательный процесс. Использование анализа

научной литературы, сравнительного анализа и статистических методов дало возможность выявить как положительные стороны технологий ИИ, так и потенциальные риски их внедрения в систему образования Казахстана. Полученные результаты помогут выработать рекомендации по оптимальному использованию ИИ в обучении и разработке стратегий дальнейшей цифровизации образовательного процесса. В дальнейшем целесообразно проведение дополнительных исследований, направленных на улучшение точности персонализации обучения, усиление мер по защите персональных данных и адаптацию ИИ к многоязычной образовательной среде.

Результаты и обсуждения.

Анализ эффективности ИИ-платформ

На основе сравнительного анализа образовательных платформ, использующих искусственный интеллект, были выявлены их основные сильные и слабые стороны. Duolingo, Busuu, LingQ, Hugging Face, Character.ai и Gliglish демонстрируют значительный потенциал в адаптивном обучении, но каждая из них имеет свою специфику.

1. Duolingo реализует адаптивное обучение через геймификацию. Алгоритмы платформы отслеживают прогресс студента и автоматически подстраивают сложность заданий. Используется ИИ-модель прогнозирования знаний, анализирующая освоенные слова и грамматические конструкции, предлагая дополнительные упражнения в случае ошибок. Искусственный интеллект платформы персонализирует процесс обучения, подбирая оптимальную последовательность заданий. Например, если студент испытывает трудности со спряжением глаголов в прошедшем времени, система предлагает ему дополнительные упражнения. При долгом отсутствии активности платформа генерирует укрепляющие задания для повторения забытых слов и грамматических конструкций. Важным элементом адапта-

ции является регулирование скорости появления новых слов в зависимости от темпа их запоминания. Адаптивные механизмы прогнозирования знаний эффективно корректируют образовательную траекторию учащегося. Однако выявлена ограниченность в развитии разговорных навыков, так как платформа ориентирована в большей степени на тестирование и тренировку грамматики. Несмотря на это, Duolingo остается популярной благодаря геймифицированному подходу, который поддерживает мотивацию учащихся. Внедрение технологии «Birdbrain» позволяет системе анализировать ошибки и предлагать индивидуализированные задания. Тем не менее, отсутствие полноценного общения с носителями языка и недостаточная глубина анализа грамматических конструкций остаются ключевыми ограничениями.

2. Busuu предлагает персонализированные планы обучения с обратной связью. Система анализирует результаты тестов и подстраивает учебные материалы в соответствии с уровнем знаний студента. В отличие от Duolingo, Busuu включает взаимодействие с носителями языка, а алгоритмы ИИ фильтруют и рекомендуют наиболее релевантные темы и задания. Например, если студент активно выполняет задания по чтению, но испытывает сложности с аудированием, система предлагает ему больше аудиотренировок. Также встроена функция исправления ошибок носителями языка, в то время как ИИ анализирует базовые ошибки, такие как неверные предлоги или окончания. Сильной стороной является интеграция с носителями языка и предоставление обратной связи, что повышает эффективность освоения разговорных навыков. Однако автоматизированные алгоритмы оценки знаний не всегда точно отражают уровень подготовки обучающихся. В отличие от Duolingo, Busuu предлагает персонализированные планы обучения, однако их

эффективность зависит от активности пользователей. Важным преимуществом является возможность взаимодействия с носителями языка, которые проверяют письменные задания и дают обратную связь. При этом платформа ориентирована на самообучение и требует самостоятельного управления процессом со стороны студента.

3. LingQ ориентирован на адаптивное чтение и аудирование. Алгоритмы машинного обучения анализируют, какие слова и фразы пользователь уже освоил, и предлагают материалы с оптимальным количеством новых элементов. В процессе чтения статьи на иностранном языке незнакомые слова можно выделять, после чего система автоматически сохраняет их в словарь для последующего изучения. Если студент регулярно сталкивается с определёнными грамматическими структурами, система рекомендует тексты и упражнения, содержащие эти конструкции. В аудиотренировках ИИ регулирует скорость воспроизведения и предлагает субтитры в зависимости от уровня владения языком. Продвинутая система адаптивного чтения позволяет настраивать сложность контента, что делает процесс освоения лексики более персонализированным. При этом платформа ограничена в развитии навыков аудирования и говорения. Основное преимущество LingQ заключается в предоставлении богатой библиотеки текстов на различных языках, которые можно адаптировать под уровень пользователя. Встроенная система подсказок и автоматического сохранения новых слов способствует развитию пассивного словарного запаса. Однако отсутствие интеграции с носителями языка и низкая интерактивность снижают эффективность для развития устной речи.

4. Hugging Face предлагает широкий спектр инструментов искусственного интеллекта, включая языковые модели, которые могут использоваться в обучении.

Одним из направлений является генерация персонализированных учебных материалов с использованием передовых моделей обработки естественного языка. Например, студенты могут загружать тексты, а ИИ будет адаптировать их сложность в соответствии с уровнем владения языком. Hugging Face также предоставляет чат-ботов на базе трансформеров, которые способны поддерживать диалог, исправлять ошибки и объяснять грамматические нюансы, помогая учащимся развивать разговорные навыки. Использование моделей NLP для генерации персонализированных учебных материалов открывает новые возможности в обучении, но требует дальнейшего совершенствования алгоритмов обработки естественного языка. Платформа разрабатывает передовые языковые модели, которые могут адаптировать текстовые материалы под уровень учащегося, автоматически исправлять ошибки и давать объяснения. В будущем возможна интеграция с образовательными платформами, что повысит качество автоматизированной обратной связи. Однако текущие модели NLP все еще сталкиваются с проблемами обработки сложных грамматических конструкций и ограниченной точностью персонализации.

5. Character.ai ориентирован на интерактивное изучение языка через диалог с виртуальными персонажами. Искусственный интеллект этой платформы позволяет пользователям вести беседы с ИИ-аватарами, которые имитируют стили речи носителей языка и адаптируются под уровень студента. Например, если пользователь делает грамматические ошибки, персонаж может мягко исправлять их и предлагать альтернативные формулировки. Также можно выбирать персонажей с разными стилями общения, что помогает привыкнуть к различным акцентам и манере речи. Gliglish делает акцент на практику разговорного английского языка с помощью ИИ-собеседников. Плат-

форма использует алгоритмы распознавания речи и синтеза голоса, чтобы анализировать произношение и давать обратную связь в реальном времени. В отличие от Character.ai, Gliglish больше ориентирован на развитие разговорных навыков, позволяя пользователям участвовать в симуляциях реальных диалогов, таких как беседы в кафе или на собеседовании. Искусственный интеллект корректирует ошибки в произношении, грамматике и словарном запасе, помогая студентам улучшать беглость речи. Character.ai и Gliglish ориентированы на развитие разговорных навыков через взаимодействие с виртуальными собеседниками. Эти технологии способствуют повышению уверенности учащихся, но испытывают сложности в адаптации под специфические языковые и культурные особенности. Character.ai позволяет вести диалоги с виртуальными персонажами, имитируя естественное общение, однако сложность предложений и контекста диалогов зачастую остается ограниченной. Gliglish делает акцент на анализе произношения и исправлении ошибок в реальном времени, используя технологии распознавания речи. Ограничением является недостаточная естественность ответов и невозможность глубокой проработки коммуникативных аспектов, таких как интонация и невербальное общение.

Использование искусственного интеллекта в языковом образовании делает обучение более интерактивным и адаптивным. Duolingo ориентирован на геймификацию и предсказание пробелов в знаниях, Busuu делает акцент на персонализированных учебных планах и взаимодействии с носителями языка, LingQ предлагает гибкий подход к изучению лексики и аудированию, Hugging Face предоставляет инструменты для создания персонализированных учебных материалов, Character.ai развивает разговорные навыки через диалоги с ИИ-персонажами, а Gliglish фокусируется на практике произношения и беглой речи. Далее представлена таблица с уровнями навыков и используемых ИИ-технологий вышеперечисленных платформ, где:

- *низкий* – навык представлен слабо, нет специальных инструментов для его развития;
- *средний* – навык есть, но поддержка ограничена (например, аудирование присутствует, но без интерактивных заданий);
- *хороший* – навык хорошо развит, есть адаптивные упражнения, но не всегда глубоко проработанные;
- *отличный* – платформа активно развивает данный навык, предлагает персонализированные задания, подробную обратную связь.

Таблица 1. Уровни развития навыков и используемые ИИ-технологии на образовательных платформах

Платформа	Чтение	Аудирование	Говорение	Письмо	Грамматика	ИИ-технологии
Duolingo	Средний	Средний	Н и з - кий	Средний	Хороший	Прогнозирование знаний, адаптивное обучение
Busuu	Хороший	Хороший	Средний	Отличный	Отличный	Анализ тестов, рекомендации тем
LingQ	Отличный	Отличный	Н и з - кий	Средний	Средний	Машинное обучение для адаптации текстов

Hugging Face	Гибкий	Низкий	Н и з - кий	Гибкий	Гибкий	Модели NLP, обработка естественного языка
Character.ai	Низкий	Средний	Отличный	Средний	Средний	Чат-боты с искусственным интеллектом
Gliglish	Низкий	Отличный	Отличный	Низкий	Низкий	Распознавание речи, синтез голоса

Чат-боты и виртуальные собеседники, основанные на технологиях обработки естественного языка (NLP), открывают новые возможности для изучающих иностранные языки. Они позволяют тренировать устную и письменную речь, адаптируясь к уровню пользователя и предоставляя персонализированную обратную связь. Эти системы имитируют естественное общение, создавая различные коммуникативные сценарии, что способствует совершенствованию беглости речи, грамматики и понимания контекста.

Геймификация и VR/AR-симуляции значительно повышают мотивацию студентов и вовлеченность в процесс изучения языков. Игровые элементы, такие как награды, рейтинги и челленджи, делают процесс обучения более динамичным. Использование VR и AR технологий моделирует реалистичные языковые ситуации, позволяя студентам практиковать язык в условиях, приближенных к реальным. Несмотря на существующие технические и финансовые барьеры, развитие этих технологий открывает новые перспективы для изучения языков в цифровую эпоху.

Эти технологии существенно повышают эффективность изучения

иностраных языков, однако требуют дальнейших исследований для оценки их долгосрочного влияния на формирование коммуникативной компетенции. Также стоит отметить, что несмотря на все преимущества, технологии пока не могут полностью заменить живого преподавателя, особенно в аспектах эмоциональной коммуникации и культурных нюансов языка.

Комплексный анализ подтверждает значимость ИИ в трансформации образовательной среды, однако подчеркивает необходимость дальнейших исследований и улучшений в этой области.

Несмотря на очевидные преимущества, использование ИИ в изучении иностранных языков сопряжено с рядом вызовов.

Ограниченная точность персонализации. Хотя Duolingo, Busuu и LingQ используют алгоритмы адаптации, они не всегда могут точно учитывать индивидуальные потребности учащегося, особенно в сложных грамматических аспектах или при изучении тонкостей языка. Например, система может предлагать упражнения, которые не соответствуют текущему уровню ученика, или неправильно оценивать его прогресс.

Зависимость от качества данных. Nudging Face и другие языковые модели обучаются на больших корпусах данных, что может приводить к появлению ошибок или неточностей в объяснениях и рекомендациях. Например, если обучающий материал содержит устаревшую или некорректную лексику, ИИ может продолжать предлагать её пользователю, что замедляет процесс обучения.

Этические вопросы и конфиденциальность. Character.ai и Gliglish, ориентированные на разговорную практику, могут хранить данные общения пользователей, что вызывает вопросы о защите персональных данных. Также существуют риски, связанные с использованием диалогов пользователя для дальнейшего обучения алгоритмов без его согласия.

Ограниченные возможности обратной связи. Несмотря на встроенные механизмы исправления ошибок в Busuu и LingQ, они не всегда заменяют живого преподавателя, который может учитывать контекст и индивидуальный стиль обучения. Например, платформа может не распознать определённые ошибки, связанные с культурными или стилистическими особенностями языка.

Недостатки в обработке естественного языка. Чат-боты и голосовые помощники могут интерпретировать речь с ошибками, особенно если пользователь говорит с акцентом или использует нестандартные выраже-

ния. Это может приводить к фрустрации у обучающихся, так как система может не понимать их или предлагать неадекватные исправления.

Ограниченные возможности эмоциональной коммуникации. В отличие от живых преподавателей, ИИ не всегда может учитывать эмоциональный контекст и социальные нюансы общения, что особенно важно при изучении языков. Например, он не способен интерпретировать интонацию или невербальные сигналы, которые играют важную роль в коммуникации.

Технологическая зависимость и снижение мотивации. Пользователи могут слишком полагаться на алгоритмы, что снижает развитие критического мышления и самостоятельного изучения языка. Если платформа не предоставляет достаточной автономности в обучении, студент может не вырабатывать необходимые навыки для самостоятельного использования языка в реальной жизни.

Недостаток адаптации к диалектам и культурным различиям. Многие ИИ-платформы обучаются на стандартных языковых вариантах и не всегда способны учитывать особенности региональных диалектов, сленга или профессиональной терминологии, что может ограничивать эффективность обучения.

Несмотря на эти вызовы, технологии ИИ продолжают совершенствоваться, открывая новые возможности для изучения иностранных языков.

Однако важно сочетать использование искусственного интеллекта с традиционными методами обучения, чтобы обеспечить всестороннее развитие языковых навыков.

Выводы

Применение искусственного интеллекта в образовательном процессе, в частности в изучении иностранных языков, представляет собой перспективное направление, способствующее персонализации обучения, повышению вовлеченности студентов и автоматизации оценки знаний. Анализ образовательных платформ Duolingo, Busuu, LingQ, Hugging Face, Character.ai и Gliglish подтвердил эффективность адаптивных технологий, машинного обучения и виртуальных собеседников в формировании иноязычной коммуникативной компетенции.

Основными преимуществами внедрения ИИ в образование являются:

- Индивидуализация учебного процесса благодаря адаптивным алгоритмам, которые анализируют уровень знаний учащихся и подстраивают содержание материалов;

- Повышение мотивации и вовлеченности студентов за счет геймификации, интерактивных заданий и обратной связи в реальном времени;

- Развитие навыков самообучения через автоматизированные рекомендации и возможность самостоятельного выбора темпа и формы изучения;

- Снижение нагрузки на преподава-

телей путем автоматической проверки заданий и предоставления персонализированной обратной связи;

- Улучшение разговорных навыков через технологии распознавания речи и виртуальных собеседников.

Несмотря на очевидные преимущества, анализ показал наличие значительных ограничений, требующих дальнейших исследований и совершенствования технологий:

- Ограниченная точность персонализации – алгоритмы не всегда точно определяют уровень знаний студентов, что может приводить к несоответствию сложности заданий;

- Зависимость от качества данных – алгоритмы машинного обучения обучаются на больших объемах данных, однако неточности или устаревшая информация могут снижать их эффективность;

- Проблемы с адаптацией к языковым и культурным особенностям – образовательные платформы в основном ориентированы на носителей английского языка, что может снижать их применимость для изучения других языков;

- Вопросы конфиденциальности данных – работа ИИ предполагает сбор и анализ персональной информации студентов, что требует строгого регулирования и защиты данных;

- Ограниченные возможности эмоционального взаимодействия – виртуальные собеседники и чат-боты не могут полностью заменить живое

общение и учитывать невербальные сигналы, важные для языковой практики.

Таким образом, технологии ИИ обладают высоким потенциалом в образовательном процессе, однако их интеграция требует сбалансированного подхода, сочетающего цифровые инновации с традиционными методами преподавания. Перспективными направлениями дальнейших исследований являются:

- Совершенствование алгоритмов персонализации для повышения точности определения уровня знаний и адаптации учебных материалов;
- Развитие технологий распознавания и синтеза речи для улучшения интерактивных возможностей языкового обучения;
- Усиление мер по защите персон

нальных данных и внедрение прозрачных механизмов их обработки;

- Интеграция ИИ с традиционными методами преподавания, что позволит повысить эффективность изучения иностранных языков;

- Адаптация образовательных платформ к многоязычной среде, включая локализацию для казахстанских пользователей и учет культурных особенностей обучения.

В заключение, несмотря на существующие ограничения, применение ИИ в образовании открывает новые возможности для персонализированного и эффективного изучения иностранных языков. Развитие технологий и их интеграция в учебные процессы способны повысить доступность качественного образования и адаптировать его под индивидуальные потребности учащихся.

Список литературы

1. Burstein, J., Leacock, C., & Chodorow, M. (2020). *Automated Essay Scoring and Evaluation: Current Research and Future Directions*. Springer.
2. Smith, A., & Jones, B. (2021). Adaptive Learning Technologies in Language Education. *Journal of Educational Technology*, 38(4), 145-160. <https://doi.org/10.1016/j.jedutech.2021.04.002>
3. Li, J., Sun, Y., & Wang, T. (2022). Natural Language Processing in Educational Systems. *Computers & Education*, 172, 104025. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104025>
4. Anderson, P. (2021). Speech Recognition and AI-Powered Language Tutors. *Educational Review*, 35(2), 87-102.
5. Brown, K., & Miller, J. (2020). Gamification in Language Learning: The Case of Character.ai. *Language Learning & Technology Journal*, 24(3), 50-66.
6. Clark, R. (2019). Ethical Challenges in AI-Based Education. *AI & Society*, 34(1), 89-101.
7. White, D., Smith, L., & Cooper, M. (2022). Privacy Concerns in AI-driven Education Platforms. *Journal of Online Privacy & Security*, 15(3), 215-230. <https://www.jops.org/privacy2022.pdf>
8. Lee, H., & Kim, S. (2021). Cognitive Effects of AI-Based Learning on Students. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 30(2), 112-130.

9. Nazarbayev University. (2023). The Role of AI in Higher Education: A Kazakhstan Perspective. *Astana Education Review*, 7(1), 23-39.
10. Astana Hub. (2022). Development of AI-Based Learning Systems in Kazakhstan. *Kazakhstan Journal of Digital Education*, 5(2), 60-75.
11. ВАИТС. (2023). AI People: The Future of AI in Education. Governmental Report on Digital Transformation in Education.
12. Иванов, П. В. (2021). Искусственный интеллект в обучении иностранным языкам. *Образовательные технологии и общество*, 24(2), 33-45.
13. Смирнова, О. А. (2020). Влияние адаптивного обучения на изучение иностранных языков. *Современные исследования в образовании*, 17(1), 10-22.
14. Васильев, К. Н., & Петрова, Л. И. (2022). Обучение с помощью чат-ботов: перспективы и вызовы. *Педагогика и технологии цифрового обучения*, 5(3), 77-90.
15. Сидоров, М. В. (2023). Геймификация в изучении иностранных языков: анализ Duolingo и Busuu. *Вестник цифрового образования*, 11(4), 105-120.
16. Кузнецова, Е. В. (2021). Персонализированное обучение и его влияние на эффективность изучения языков. *Образовательная аналитика*, 9(2), 55-70.
17. Зайцева, Т. П. (2022). Перспективы использования виртуальных собеседников в изучении языков. *Журнал образовательных инноваций*, 6(1), 91-105.
18. Лебедев, Ю. А. (2023). Искусственный интеллект и оценка знаний: от тестирования к персонализации. *Цифровая педагогика*, 8(3), 35-50.
19. Федоров, А. И. (2022). Использование нейросетей в адаптивном обучении. *Информационные технологии в образовании*, 12(2), 120-135. <https://www.it-edukz2022.org/articles/ai>
20. Платформа Astana Hub. (2022). Технологии ИИ в образовательных стартапах Казахстана. *Цифровая экономика и образование*, 4(2), 75-90. <https://astanahub.kz/research/ai-edu>

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ТІЛДІК РЕФЛЕКСИЯ: ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ПРОЦЕСТЕРГЕ ӘСЕРІ

Өтешова Аружан Әмірханқызы, 2 курс магистранты
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Садирова К.К., ф.ғ.д., профессор,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Андатпа. Мақалада жасанды интеллект және тілдік рефлексия түсініктеріне анықтама беріліп, олардың өзара байланысы, цифрлық технологиялардың танымдық үдерістерге ықпалы айқындалады. жасанды интеллект жүйелерінің тіл мен ойлау үдерістерін модельдеудегі рөлі, цифрлық құралдардың білім алушылардың танымдық қабілеттері мен білім алу тәсілдеріне әсері қарастырылады. сондай-ақ, цифрлық технологиялардың ойлау мен білім алу үдерістерін өзгертуі және білім алушылардың болашақтағы дамуына қатысты жаңа мүмкіндіктер туғызуы туралы тұжырымдар ұсынылады. жасанды интеллект және тілдік рефлексия арасындағы сабақтастықты дәйектейтін теориялар мен тұжырымдамалардың маңыздылығы талқыланады.

Жасанды интеллект (ЖИ) пен тілдік рефлексия арасындағы сабақтастық мәселесі әрқашан да өзекті. ЖИ тілдік модельдері арқылы тіл мен ойды түсіну және олардың арасындағы байланысты зерттеу мүмкіндігіне қол жеткізе аламыз. ЖИ құралдары, атап айтқанда чат-боттар мен нейрожелілер, тілдік рефлексияны дамытуда маңызды рөл атқарады, сонымен қатар адамның сөйлеу қабілеттерін нығайтып, ойлау құрылымын жүйелендіруге ықпал етеді. Цифрлық технологиялардың арқасында ақпаратты қабылдау жылдамдығы өзгереді, бұл тілдік сананың қалыптасу үдерісін жаңа деңгейге көтереді. ЖИ технологияларына негізделген тілдік модельдер адамдардың танымдық үдерістеріне әсер етіп, мәтінді өңдеу, түсіну және генерациялау мүмкіндіктерін жаңартады.

Тірек сөздер: Жасанды интеллект, тілдік рефлексия, цифрлық технология, танымдық үдерістер.

Аннотация. В статье дается определение понятий искусственного интеллекта и языковой рефлексии, определяется их взаимосвязь, влияние цифровых технологий на познавательные процессы. рассматривается роль систем искусственного интеллекта в моделировании языка и процессов мышления, влияние цифровых средств на познавательные способности и способы получения знаний обучающимися. также будут представлены выводы о том, что цифровые технологии меняют мышление и образовательные процессы и создают новые возможности для будущего развития обучающихся. обсуждается важность теорий и концепций, подтверждающих преемственность между искусственным интеллектом и языковой рефлексией.

Искусственный интеллект (ИИ) и языковая рефлексия вызывают много интересных вопросов. Языковые модели ИИ открывают возможность понимания языка и мысли и исследования связи между ними. Инструменты ИИ, в частности чат-боты и нейрохирурги, играют важную роль в развитии речевой рефлексии, а также способствуют укреплению речевых

способностей и систематизации мышления человека. Благодаря цифровым технологиям скорость приема информации изменится, что поднимет процесс формирования языкового сознания на новый уровень. Языковые модели, основанные на технологиях ИИ, влияют на познавательные процессы людей и обновляют возможности обработки, понимания и генерации текста.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, языковая рефлексия, цифровые технологии, познавательные процессы.

Annotation: The article gives definition of concepts of artificial intelligence and linguistic reflection, defines their relationship, influence of digital technologies on cognitive processes. The role of artificial intelligence systems in the modeling of language and thought processes, the influence of digital means on cognitive abilities and ways of acquiring knowledge by learners is considered. It will also be presented the findings that digital technologies are changing thinking and educational processes and creating new opportunities for future development of learners. The importance of theories and concepts confirming the continuity between artificial intelligence and linguistic reflections is discussed.

Artificial intelligence (AI) and linguistic reflections raise many interesting questions. The AI language models open up the possibility of understanding language and thought and exploring the connection between them. AI tools, in particular chat bots and neurosurgeons, play an important role in the development of speech reflex, as well as contribute to the strengthening of speech abilities and systematization of human thinking. Thanks to digital technologies, the speed of information reception will change, which will raise the process of formation of language consciousness to a new level. Language models based on AI technologies influence people's cognitive processes and update the processing, understanding and text generation capabilities.

Keywords: Artificial intelligence, linguistic reflection, digital technology, cognitive processes.

Қазіргі заманда білім беру саласы технологиялық жаңалықтардың ықпалымен үлкен өзгерістерге ұшырауда. «Жасанды интеллект» мәселесіне қатысты сұрақтар біршама уақыт бойы адамзатты ойландырып, толғандырып келе жатқанына қарамастан, ХХІ ғасырда бұған қатысты дискурстар алаңы кеңеюде. Өз кезегінде бұл жасанды интеллекттің қоғамның барлық салаларына, айталық, білім, ғылым, экономика, саясат, медицинада қолданылуымен байланысты.

Жасанды интеллект (ЖИ) – бұл адамның ойлау қабілетін модельдейтін және белгілі бір міндеттерді шешу үшін дербес шешім қабылдай алатын технологиялар жиынтығы. Ол үлкен көлемдегі деректерді талдау, ақпаратты жүйелеу, оқу үлгерімін болжау, оқыту әдістерін оңтайландыру және күрделі тапсырмаларды автоматтандыру үшін қолданылады.

Тілдік рефлексия дегеніміз — адамның өз тілін, оның құрылымын және мағынасын терең түсіну және зерттеу үдерісі. Бұл түсінік тілдің табиғаты мен оның адам санасындағы рөлін түсінуге бағытталған. Тілдік рефлексия, сонымен қатар, адамның тілдің әлеуметтік, мәдени және танымдық аспектілерін зерттеуге арналған құрал болып табылады. Тілдік рефлексияның маңыздылығы сол, ол адамның өз ойларын, сезімдерін және қоғаммен байланысын тіл арқылы жеткізуге көмектеседі. Жасанды интеллект осы рефлексияны адамның тілін түсінуге және табиғи тілде қарым-қатынас жасауға қолданатын болса, онда бұл екі концепцияның өзара байланысы айқындалады [1].

Жасанды интеллект және тілдік рефлексия жайлы бірнеше ғалымның пікіріне тоқталайық. Американдық ғалым М.Мин-

скийдің «Жасанды интеллект» кітабында ол адам миының танымдық құрылымын түсіндіруде көптеген модельдерді ұсынды. Ол адамның ойлау қабілетін бірнеше «агенттер» арқылы жүзеге асыратынын айттып, әрбір агенттің өз міндеті бар деп есептеді. Минскийдің тұжырымдамасы ЖИ мен тілдік рефлексияны зерттеуде маңызды рөл атқарады, себебі адамның тілдік әрекеттері және рефлексиясы осы көп агенттермен жүзеге асатын танымдық үдерістердің нәтижесі болып табылады [2].

Джон Серлдің ең танымал теорияларының бірі – Қытай бөлмесі эксперименті. Бұл эксперимент ЖИ жүйелерінің шынайы сананы иемденбеуін, тек белгілі бір ережелер мен кодтар арқылы жауап беретінін дәлелдеді. Ол тілдің мағынасын түсіну үшін тек ережелер жеткіліксіз екенін, сондай-ақ шынайы сананың және тілдік рефлексияның болуы маңызды екенін айтқан. Джон Серл бұл теория арқылы ЖИ жүйелерінің шынайы тілдік рефлексияға ие бола алмайтынын, себебі олар тек тілдік сигналдарды өңдеумен шектелетінін көрсетеді [3].

Жасанды интеллект және тілдік рефлексия қазіргі уақытта ғылым мен технологияның ең өзекті және күрделі мәселелерінің бірі болып табылады. Бұл екі концепцияның байланысы адам мен машина арасындағы қарым-қатынасты жаңа деңгейге көтеру мүмкіндігіне ие. Жасанды интеллект адам ойлауын, қабылдауын, үйренуін және шешім қабылдауын имитациялайтын жүйелер мен алгоритмдерден тұрады. Ал тілдік рефлексия адамның өзінің тілін, оның құрылымын, мәнін және қолданылуын терең түсінуге негізделген үрдіс. Осы екі сала өзара тығыз байланысқан, өйткені жасанды интеллектті тиімді пайдаланудың негізі – тілдік құрылымдар мен олардың мағыналарын дұрыс түсініп, өңдей білуінде.

Жасанды интеллект пен тілдік рефлексияның қарым-қатынасы негізінен ЖИ-тің тілдік өңдеу жүйелерімен жүзеге асырылады. ЖИ жүйелері тілдің тек құрылымын ғана емес, оның мағынасын, контекстін және прагматикалық аспектілерін де түсінуге ты-

рысады. Осы мақсатқа жету үшін ЖИ келесі тапсырмаларды орындайды:

1. Мәтіндерді түсіну және талдау: ЖИ жүйелері мәтіндерді өңдеуде синтаксистік құрылымдарды, сөздердің мағыналарын және олардың арасындағы байланысты анықтайды. Мысалы, сөздер мен сөйлемдер арасындағы логикалық және семантикалық байланыстарды түсіну үшін, ЖИ «табиғи тілді өңдеу» әдістерін қолданады. Бұл үдерісте, әсіресе, контекст маңызды рөл атқарады. Мәтіннің мағынасы оның құрылымына ғана емес, сол мәтіннің қолданылған контекстіне де тәуелді болады.

2. Автоматты аударма: Жасанды интеллекттің тілдік өңдеуде маңызды қолданысының бірі – автоматты аударма жүйелері. Машиналық аударма жүйелері бір тілден екінші тілге мәтіндерді аударады. Бұл жүйелердің тиімділігі мен сапасы көбінесе тілдердің құрылымын және әрбір сөздің мағынасын дұрыс түсіну қабілетіне байланысты. Сонымен қатар, тілдер арасындағы мәдени және әлеуметтік айырмашылықтар да аударма жүйелерінің сапасына әсер етеді.

3. Сұрақтарға жауап беру және диалогтық жүйелер: Жасанды интеллект жүйелері тек мәтінді емес, сонымен қатар адамның сұрақтарына жауап беру, диалог жүргізу қабілетіне ие. Бұл үшін жүйелер адамның сұрағына жауап беру үшін контекстті талдайды, бұл да тілдік рефлексияға қатысты. Мұндай жүйелердің жұмыс істеуі тек тілдің грамматикалық құрылымын ғана емес, сол сұрақтың нақты мәнін түсінуге де бағытталған.

4. Сентимент талдау: ЖИ жүйелері тек мәтіннің грамматикалық құрылымын емес, оның эмоционалдық мәнін де талдай алады. Сентимент талдау бұл мәтіннің эмоционалдық реңктерін анықтау, яғни мәтіннің жағымды, жағымсыз немесе бейтарап екенін анықтау. Бұл өз кезегінде ЖИ жүйелеріне адам тілін тек ақпарат алу құралы ретінде ғана емес, эмоция мен сезімдерді жеткізетін құрал ретінде де түсінуге мүмкіндік береді [4].

Жасанды интеллекттің тілдік рефлексияға негізделген жүйелерін дамытудың бірнеше қиындықтары бар:

- Семантика мен прагматика: ЖИ жүйелері тек тілдің құрылымын емес, оның контекстін де түсінуге тырысады. Бірақ тілдегі мән-мағына мен контекст өте күрделі және олар әртүрлі мәдениеттер мен әлеуметтік топтарда әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы, бір сөздің бірнеше мағынасы болуы мүмкін, ал оның нақты мағынасы контекстке тәуелді. Жасанды интеллект бұл контекстті дұрыс түсіну үшін үлкен деректер жинағын және жетілдірілген модельдерді қажет етеді.

- Эмоция мен интонация: Тілдің эмоциялық аспектілері мен интонациясы адамның сөздерден тыс ақпарат алуы үшін маңызды. Мысалы, бір сөйлемнің мағынасы адамның айту мәнеріне немесе дауыс ырғағына байланысты өзгеруі мүмкін. Жасанды интеллект адамның эмоцияларын түсіну үшін сөйлеу интонациясын, бет әлпетін және дене тілін тануға қабілетті болуы керек. Бұл аспект әлі де даму үстінде.

- Метафоралар мен бейнелі тіл: Тілде көп жағдайда бейнелі сөздер, метафоралар мен символдар қолданылады. Бұл тілдің тереңдігін, шығармашылық күшін және мәдени аспектілерін көрсетеді. Жасанды интеллект метафораларды немесе бейнелі тілдің мағынасын дұрыс түсінуде қиындық туындауы мүмкін, себебі олар тек тілдің сыртқы құрылымымен емес, адамның ойлау жүйесімен тығыз байланысты.

Жасанды интеллект пен тілдік рефлексияның болашағы айқын десек те болады. Алдағы уақытта ЖИ жүйелерінің мүмкіндіктері тек тілдік тапсырмаларды орындаумен шектелмей, олардың адамның ішкі әлемін түсінуіне жол ашады. Мысалы, ЖИ жүйелері адамның психологиялық күйін, эмоцияларын және интеллектуалдық деңгейін анықтай алатын болады. Бұл медициналық диагностика, психологиялық кеңес беру және басқа да салалардағы зор мүмкіндік деуге болар. Сонымен қатар, ЖИ жүйелерінің көптілділік мүмкіндіктері қоғамның глобализациясына ықпал етіп, әртүрлі мә-

дениеттер мен тілдер арасындағы шекараларды жоюға септігін тигізеді. Бұл тілдер арасындағы аударма сапасын жақсартып, мәдениаралық диалогты жеңілдетеді [5].

Машиналық оқыту алгоритмдерін, нейрондық желі технологияларын және табиғи тілді өңдеуді қолданатын заманауи ақпараттық технологиялық жүйелер білім алушылардың танымдық үдерістерін модельдеу мүмкіндігін көрсетеді. ЖИ білім алушылардың танымдық мүмкіндіктерін кеңейту құралы ретінде, сондай-ақ танымдық үдерістерді зерттеу үшін қызмет ете алады.

Цифрлық технологиялар бүгінгі күнде адам өмірінің барлық салаларын қамтып, күнделікті өмірімізге терең енген. Олар тек ақпаратты өңдеу, тасымалдау және сақтау жүйелерін ғана жетілдіріп қойған жоқ, сонымен қатар адамның танымдық үдерістеріне, оның ойлау, есте сақтау, қабылдау және түсіну қабілеттеріне де үлкен әсер етуде. Цифрлық технологиялардың танымдық үдерістерге ықпалы күрделі әрі көп қырлы, және оның әсері тек жағымды емес, сонымен қатар кейбір теріс нәтижелерді де туындатуы мүмкін.

Цифрлық технологиялар бізге үлкен көлемдегі ақпаратқа қол жеткізу мүмкіндігін береді. Интернеттің кең таралуы және түрлі қосымшалардың пайда болуы ақпараттың жылдам және кеңінен таралуын қамтамасыз етеді. Бұл ақпараттың көптігі адам миының өңдеу қабілеттеріне ықпал етіп, жадымыз бен назарымызды басқару тәсілдерімізді өзгертеді.

Цифрлық технологиялар ақпаратты жылдам іздеу мен өңдеуді қамтамасыз етеді, бірақ бұл адамның шешім қабылдау қабілетіне де әсер етеді. Ақпараттық артықшылықтың арқасында адам жаңа ақпаратты жылдам өңдеуге, жаңа шешімдер қабылдауға дағдыланғанымен, бұл үдерістің кейбір теріс аспектілері де бар.

- Шешім қабылдау жылдамдығы мен сапасы: Цифрлық құралдар мен технологиялар адамның ақпаратты жылдам өңдеу қабілетін арттырғанымен, шешім қабылдаудың тереңдігі мен дұрыстығына да ықпал

етуі мүмкін. Интернеттен немесе басқа дереккөздерден алынған ақпаратқа сүйену адамды тез шешім қабылдауға үйретеді, бірақ бұл көбінесе импульсивті шешімдерге әкеледі. Ақпараттың көптігі мен тез өзгеруі адамға осы ақпаратты терең саралап, дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік бермейді.

- Ақыл-ойдың икемділігі: Цифрлық құралдар жиі пайдаланылған кезде, адамның ойлау қабілеті белгілі бір бағытта шоғырланады. Мысалы, тұрақты түрде онлайн оқулықтар мен шолуларға сүйену адамның шешім қабылдауындағы тереңдік пен икемділігін шектей алады. Ақыл-ойдың икемділігі мен шығармашылығы шектелуі мүмкін, себебі адамдарға дәстүрлі әдістермен ойлау, яғни кітаптарды оқып, түрлі көзқарастар мен тұжырымдамаларды терең зерттеу қажет болмайды.

Жасанды интеллекттің дамуы танымдық үдерістерге әсер етудің жаңа бағытына жол ашты. Машиналар ақпаратты өңдеу қабілетіне ие болғанымен, білім алушылардың танымдық үдерістері мен эмоцияларын толығымен ауыстыру әлі мүмкін емес. Алайда, ЖИ жүйелері адамның шешім қабылдауына әсер етері айдан анық.

Цифрлық технологиялар білім алушылардың танымдық үдерістерін жақсартуға бағытталған ақпараттық көмекшілер мен жүйелерді ұсынады. Мысалы, онлайн платформадағы ұсыныстар немесе дауыстық көмекшілер адамның қандай мазмұнды тұтынуы мүмкін екенін анықтап, оған сәйкес ұсыныстар жасайды. Бұл адамның таңдауларына және шешім қабылдау үдерісіне ықпал етуі мүмкін, бірақ осыған байланысты адамның өз бетімен ойлау қабілеті мен шешім қабылдау тәуелсіздігіне қауіп төнуі ықтимал.

Цифрлық технологиялар білім беру жүйесіне де үлкен ықпал етті. Оқу мен оқыту әдістері цифрлық құрылғылар арқылы өзгеріп, дәстүрлі білім беру әдістері жаңа мүмкіндіктермен толықтырылды. Қашықтан оқыту, онлайн курстар мен виртуалды оқу платформалары білім алушыларға өз уақытында және өз жерінде оқуға мүмкіндік беріп қана

қоймай, олардың танымдық үдерістерін де өзгертеді.

- Интерактивті оқыту: Цифрлық технологиялар білім алушылардың белсенді қатысуын талап ететін интерактивті оқу әдістерін дамытуға мүмкіндік береді. Виртуалды оқулықтар, симуляциялар мен ойындар білім алушылардың ақпаратты терең түсініп, оны шығармашылық тұрғыда қолдануға үйретеді. Бұл білім алушылардың танымдық дағдыларын, соның ішінде мәселелерді шешу, логикалық ойлау және сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді.

- Жеке оқу траекториялары: Цифрлық технологиялар білім алушылардың оқу жылдамдығына және деңгейіне сәйкес жеке траекторияларды ұсынады. Бұл білім алушыларға өз қарқынында оқуға, өздерінің әлсіз және күшті жақтарын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс жеке қажеттіліктерге сәйкес білім алу үдерісін оңтайландыруға көмектеседі, нәтижесінде танымдық даму деңгейі жоғарылайды.

- ақпараттық ресурстарға қолжетімділік: интернет арқылы көптеген білім беру ресурстарына, ғылыми мақалалар мен кітаптарға қол жеткізу мүмкіндігі білім алушыларға өз білімдерін кеңейтуге және тереңдетуге мүмкіндік береді. бұл танымдық үдерістердің байыпты, жан-жақты болуы үшін өте маңызды, өйткені әртүрлі көздер мен ресурстарды салыстыру арқылы білім алушылар өз білімін толықтырады [6].

Цифрлық технологиялар шығармашылық қабілеттерге де әсер етеді. Олар жаңа идеяларды іздеу, жобалау және инновация жасау үдерістерін жеңілдетіп, шығармашылықты жаңа деңгейге көтереді. Сонымен қатар, олар дәстүрлі шығармашылық тәсілдерден айырмашылығы бар жаңа әдістерді ұсынады.

- Құралдардың көптүрлілігі: Жасанды интеллект, сандық сурет салу бағдарламалары, 3D басып шығару, видеомонтаж және басқа да цифрлық құралдар шығармашылық жұмыстарды орындауға мүмкіндік береді. Бұл шығармашылық үдеріске жаңа көзқарас пен

жаңа мүмкіндіктер ұсынады, өйткені олар дәстүрлі құралдармен мүмкін болмаған жұмысты орындауға мүмкіндік береді.

- Шығармашылықтың қолжетімділігі: Цифрлық технологиялар шығармашылықты кең аудиторияға қолжетімді етеді. Мысалы, интернет арқылы кез келген адам өз өнер туындыларын бөлісіп, бүкіл әлемге танытуы мүмкін. Бұл шығармашылық жұмысқа деген қызығушылықты арттырып, түрлі мәдениеттер мен көзқарастардың алмасуына ықпал етеді.

Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы адамнан жаңа дағдыларды меңгеруді талап етеді. Цифрлық сауаттылық, яғни цифрлық құралдарды тиімді әрі қауіпсіз пайдалану қабілеті қазіргі қоғамда маңызды факторға айналды. Цифрлық технологиялардың білім беру саласындағы ықпалы тек оқыту үдерісін жеңілдетіп қана қоймай, жаңа мүмкіндіктер ашуда. Олар білім алушылардағы ақпаратты жылдам алу, оны талдау және синтездеу қабілетін арттырады. Сонымен қатар, жасанды интеллект жүйелері білім алушыларға жеке тұлғалық қажеттіліктеріне сәйкес оқу материалдарын ұсыну арқылы оқу үдерісін жеке дараландырады. Бұл өзгерістер болашақта білім алушылардың дамуына жаңа бағыттар мен мүмкіндіктер туғызып, олардың танымдық

қабілеттерін одан әрі дамытуға ықпал етеді [7].

Сынаптай сырғыған уақыт пен заман талаптарына сай туындаған жасанды интеллект пен сандық технологиялардың қоғамдағы қажеттіліктері жайындағы ой-мақтай ойды қорытындылар болсақ, цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект білім беру саласында ойлау мен білім алу үдерісін өзгертіп, жаңа мүмкіндіктер ашады. Бұл даму болашақта білім алушылардың танымдық үдерістерінің жетілуіне және олардың шығармашылық әлеуетінің артуына ықпал етеді.

Жасанды интеллект пен цифрлық технологиялар адамның танымдық үдерістеріне, соның ішінде тілдік рефлексияға елеулі әсер етеді. ЖИ негізіндегі тілдік модельдер ойлау жүйесін ұйымдастыруға және ақпаратты қабылдау мен өңдеу әдістерін өзгертуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, цифрлық құралдар адамның тілдік санасын дамытуға және сөйлеу мәдениетін жетілдіруге ықпал етеді. Дегенмен, бұл технологияларды тиімді пайдалану үшін адам мен ЖИ арасындағы өзара әрекеттесудің шекараларын дұрыс анықтап, сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамыту маңызды. Жасанды интеллекттің тілдік рефлексияға әсерін тереңірек зерттеу болашақта танымдық үдерістерді одан әрі жетілдіруге үлкен жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер

- Робертс, К. (2010). Языковая рефлексия и цифровые технологии: философские аспекты. Издательство «Наука».
- Минский, М. (1986). Artificial Intelligence. Cambridge, MA: MIT Press.
- Серл, Дж. (1980). Minds, brains, and programs. Behavioral and Brain Sciences, 3(3), 417–424.
- Маковиц, Л. (2017). Искусственный интеллект и социальные изменения: будущее или утопия? Издательство «Мир».
- Платон, П. (2018). Искусственный интеллект: от теории к практике. Речь.
- Киркпатрик, Д. (2021). Искусственный интеллект и будущее человечества. Миф.
- Соммер, В. (2006). Основы искусственного интеллекта и когнитивных наук. Издательство «Наука»

ӘЙЕЛ – АНА – ҰЛТТЫҢ АЙНАСЫ

Тірек сөздер: білім беру саласындағы реформалар; ұстаз мәртебесі және олардың қоғамдағы ролі; цифрландыру және инновациялық технологиялар; ұлттық тәрбие және құндылықтар.

Миразова Аягүл Төреқызы

Тұңғыш Қазақстанның Еңбек Ері,
«Алтын жұлдыз», «Отан» орденінің иегері,
Қазақстанға еңбегі сіңген қайраткер,
Алматы қаласының Құрметті азаматы,
Жамбыл облысының Құрметті азаматы

Қазақстан жаңа дәуірде жаңа қоғам құрып жатқан кезеңдерінде әлемдік өркениетпен үйлесімде қарқынды дамуда. Әлем таныған мерейінде ел қуаттылығы мен тұрмыс сапасын көтеруге бағытталған әлеуметтік мүддедегі саяси-экономикалық реформалар нәтижелі жүргізілуде. Бұның өзі Қазақстанның жаңа болмысын қалыптастыруға, тұтас ұлт сапасын арттыруға қызмет етуде. Бұл

игі істер 21 ғасырдағы өмір салтына айналып жатқан жаппай цифрландыру аясында өрбуде. Жаппай цифрландыру теледидар көру мен ұялы телефондарды пайдаланудан бастап, қоғам өмірінің барлық салаларын қамтуда. Цифрлық технология біздің экономикамызды, білім мен ғылымды, медицинаны, яғни жалпы қоғамды түбегейлі өзгертіп, қайта құру мүмкіндігін арттырды. Осы аса ауқымды қоғамдық құбылыс әлемін әрбір қазақстандық білуге, түсінуге, пайдалана алуға тиіс. Қоғам дамуы мен рухани жаңғырудың негізі – осы. Міне, бұл айтылғандардың барлығы қазіргі және ертеңгі Қазақстанның даму сипаты. Ол мемлекет пен халық мүддесінің біртұтастығының жүзеге асып жатқанының көрінісі. Осылайша экономиканы, ұлт болмысы сапасын көтеру – қазақстандық патриотизмнің қайнар көзі болып табылады. Қазіргі Қазақстан жетістіктері қандай деген сауалға негізгі жауап болып отырған ұлы үрдіс – осы.

Бұл негіздер саяси-экономикалық және әлеуметтік дамуымыздың сипаты екенін мемлекет басшысы Қ-Ж. Тоқаев түрлі форумдарда еске салып келеді. Сондай ақ ел Президенті ұлт болмысы сапасын арттыратын міндеттердің ішінде білім беруді алдыңғы қатарға қойып, мемлекеттік білім са-

ясатында да осынау жаңа қағидаттарға орын берілетінін көрсетті, Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының: «Біз әуелі елді түзетуді бала оқыту ісін түзетуден бастауымыз керек,» - дегеніндей, осыған орай бұл жоғарыда аталған барлық мақсат – міндеттер білімді дамытудың барлық салалары мен сатыларында толық қамтылып отырғанын олардың 2024 жылғы жай – күйі мен 2025 жылға бағытталуынан айқын көреміз, Бұл орайда «Жайлы мектеп» мемлекеттік бағдарламасы бойынша 217 жаңа нұсқадағы мектеп ғимараттары салынды. Республикада, өз тәжірибелерін сапалы да нәтижелі етіп екі жүзден астам тірек мектептері, Назарбаев зияткерлік мектептері және мамандырылған дарын мектептері табысты дәлелдеуде. Еліміздегі барлық мектеп интернет желісіне толықтай қосылып отыр, интеллектуалдық роботтар үлгілерімен жұмыс істеуге үйрету үрдістері кең жайылуда. Оқушыларды қосымша білім беру және, инновациялық шығармашылық орталықтардағы дамыту үйірмелері неғұрлым кеңірек тегін қамту жүзеге асырылуда. Мұндай кешенді ілгерілеулер арқасында Қазақстанның оқушылар командалары әлемдік білім кеңістегіндегі байқаулармен жарыстарда жүлделік орыннан түскен емес, мысалы, 2024 жылғы халықаралық Жәутіқов атындағы математикалық олимпиадада шәкәрттеріміз бірінші орын алып шықты. Жаңартылған оқу-тәрбие бағдарламалары, электрондық оқулықтар қолданысқа енуде. ҚР Оқу-ағарту министрлігінің мәліметі бойынша, мектеп оқулықтары түгелімен цифрландырылған. Сондай-ақ тұрмысы төмен көпбалалы отбасынан келетін балаларға әлеуметтік көмек берілуде, бастауыш сынып оқушыларына түгел ыстық тамақ ұйымдастырылған, ал инклюзивті білім беру 2024 жылы еліміздегі мектептердің 94 пайызында ұйымдастырылған.

2024 жылы, әрине, білім беруде ұлттық сапалар мен әлемдік тәжірибелердің интеграциясында мектептеріміз бен оны басқа-

ру жүйесінде басқадай да табыстылық абыроймен атқарылғаны белгілі. Солардың ішінде соңғы уақытта әлемдік білім кеңістегіне тікелей барып тәжірибелену ісі қолға алынған. Республикамыздың мектеп басшылары, пән мұғалімдері Финляндия, Оңтүстік Корея, Сингапур т. б. с. с. білім берулері жоғары дәрежедегі елдердің білім ошақтарында озық тәжірибелермен танысып келуде, сөйтіп оларды өзіміздің жағдайда қолдану жолында ізденістер жасалуда.

Жалпы орта білім беру – одан кейінгі дамудың тұғырлы негізі болғандықтан, аса жауапты іс. Оның нәтижелігіне отбасынан бастап, білім стандарттарын, оқулықтарды дайындайтын мекемелерге дейін мемлекеттік білім саясатының аясында қатысады. Сонымен қатар оқитындардың қабілет – қарымына да тәуелді. Міне, осындай өте күрделі жағдайдағы білім беру саласында соншалықты күрделі шешімін күтіп тұрған мәселелер аз емес болуы заңды да. Солай болса да, осы іскерлік, реалды бағыттарда олар бірте – бірте шешімін табады деген сенім бар.

Ұстаз, ана ретінде айтар тілегім, келген жылда еліміз аман, жұртымыз тыныш, әрбір отбасында қуаныш пен бақыт болсын. 2024 жылдың жақсылығы да, ел үшін қиын сәттері де болды. Бірақ, мың да бір шүкір, соның бәрі шешімін тауып, өз орнына келіп, жұртымыздың көңілі орнына түсті.

Өзім ұстаз болғандықтан, мені алаңдата-тын дүние – балалардың амандығы, олардың біліктілігі, отаншылдығы, патриоттық қасиеттерінің болуы және бұлар барынша іске асады деген ойдамын. Президент тарапынан бізге ерекше көңіл бөлінді, мәртебеміз өскендей, әрине, қуаныштымыз. Ұстаздардың мерейін барынша асқақтатуға, халық алдында рөлінің үлкен екенін білдіруге арналған іс-шаралар өте көп өтті. Ұстаз өңіріне ең жоғары мемлекеттік марапат тағылды. Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы «Мұғалімнің мәртебесі қашан да

бәрінен биік. Ұлы тұлғалардың өзі ұстазының алдында шәкірт болып қала береді. Бір сөзбен айтсақ, барша жетістіктің бастауында ұстаз тұр. Ұлттың болашағы – ұстаздың қолында. Менің мақсатым – ұстазды қоғамымыздың басты кейіпкері ретінде дәріптеу» деп атап өткен еді.

Енді біз осы құрметке лайық болып, одан әрі жақсы істер атқарайық деймін. Атымызға дақ түсірмей, шәкірттердің алдында, бүкіл халқымыздың назарында қадір-қасиетімізбен ардақталуымыз керек.

Қазір қандай керемет мектептер салынып жатыр. Біз Кеңес үкіметі кезіндегі ұрпақпыз ғой. Сол кезде көргеніміз, білгеніміз, қолымыздың жеткені қандай еді, қазір қандай?! Міне, соларды салыстыра отырып, мыңда бір тәубе дейміз. Мемлекет басшысы: «Оқушыларды білімпаздыққа, отаншылдыққа, еңбекқорлыққа баулу қажет. Осыған байланысты нақты шаралар қабылданып жатыр» деп өзінің тікелей тапсырмасымен «Біртұтас тәрбие» атты арнайы бағдарлама

дайындалғанын да айтты биыл. Адам, әсіресе бала тәрбиесі ала-құлалықты көтермейді. Біртұтас ұлт болуымыз үшін балаға біртұтас тәрбие берілуі қажет-ақ. Еліміздің амандығы, бай-қуатты болуы, білімді ұрпақтарға толы болуы – барлығы әр азаматтың қолында, әрбіріміздің жауапкершілігімізде. Егер біз осының бәріне байыппен қарасақ, «мен елге не бердім?» деген сұраққа жауап беріп, міндетімізді білсек, оның өзі тамаша бір белес.

Қазақстанның жері мен елінің, тілінің, әдет-ғұрпының бай болуы – Құдайдың бізге деген ерекше махаббаты секілді. Осы байлықтың қасиетін біліп, сезінсек деймін.

Аналарға, өсіп келе жатқан қыздарға айтарым, қазақтың аналары барлық уақытта мықты, төзімді, білімді, білгір болған, жақын-жуықтарын аялап, ардақтаған. Оларға ұқсас болсаңдар, жаман болмайсыңдар. Сол тектіліктің сіздерден де бойларыңыздан әркез табылуын тілекшімін. Өйткені әйел-ана – ұлттың айнасы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Білім беру саласындағы даму бағдарламалары (2024).
2. Тоқаев Қ. Жаңа дәуірдегі білім және мұғалімдер: Қазақстанның білім саясаты. - Алматы, 2024.
3. ҚР Білім және ғылым министрлігінің ресми сайты, білім беру реформалары бойынша материалдар (2024).
4. Құнды ұлттық тәрбие – ел болашағының негізі. – Астана, 2024.
5. Бала тәрбиесіндегі ата-ана жауапкершілігіне жаңа көзқарас. «Ғылым Әйел Қоғам» журнал №4/2022ж.

ЕРТЕГІЛЕР- ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР БАСТАУЫ

Кыдырбаева Назым

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 3-курс докторанты

Аңдатпа. Ертегі адамзаттың әдебиет әлеміне жасаған алғашқы саяхаты. Ертегі – халық шығармашылығының маңызды түрі, халықтың өмірлік тәжірибесі мен құндылықтарын бейнелейтін ауызша әдебиет жанры. Олар ұрпақтан ұрпаққа ауызша беріліп отырғандықтан, халықтың рухани және мәдени мұрасының сақталуына ықпал етті. Мақалада жаһандану заманында ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда ертегілердің рөлі айқындалады. Ертегілер – тарих куәгері, ұлттық жәдігер. Ұрпақ тәрбиелеудегі ертегілердің маңызы мен ықпалы ғылыми негізде талқыланады.

Тірек сөздер: ертегі, ұлттық құндылықтар, ұрпақ тәрбиесі, жанр.

Аннотация. Сказка – это первое путешествие человечества в мир литературы. Сказка – важная форма народного творчества, жанр устной литературы, отражающий жизненный опыт и ценности людей. Поскольку они передавались устно из поколения в поколение, они способствовали сохранению духовного и культурного наследия народа. В статье определяется роль сказки в формировании национальных ценностей в эпоху глобализации. Сказки – свидетель истории, национальная реликвия. На научной основе обсуждается значение и влияние сказок в воспитании детей.

Ключевые слова: сказка, национальные ценности, воспитание поколений, жанр.

Annotation. A fairy tale is the first journey of humanity to the world of literature. A fairy tale is an important form of folk creativity, a genre of oral literature that reflects people's life experiences and values. Since they are handed down orally from generation to generation, they contributed to the preservation of the spiritual and cultural heritage of the people. The article defines the role of fairy tales in the formation of national values in the era of globalization. Fairy tales are a witness of history, a national relic. The importance and influence of fairy tales in raising children is discussed on a scientific basis.

Key words: fairy tale, national values, education of generations, genre.

Қазақ халқының рухани және мәдени мұрасының маңызды бөлігі саналатын ертегілер ежелден-ақ балалар мен ересектерді тәрбиелеу құралы ретінде пайдаланылып келеді. Ертегілер халықтың өмір салтын, дүниетанымын, ұлттық құндылықтары мен салт-дәстүрлерін насихаттайтын әдеби жанр ретінде ерекше маңызға ие. Қазақ отбасы моделінде ата мен әженің рөлі айрықша. Олар бала тәрбиесінде кілтсіз құлыпты ашқандай, ертегі айту арқылы балаларға тәрбие беріп, олардың дүниетанымын кеңейтіп,

өмірлік құндылықтарын қалыптастыруға ықпал жасады. Ертегілердің халық өміріндегі рөлі және маңызы тереңде жатыр. Олар тек қиял мен ой-өрістің жемісі ғана емес, сонымен қатар өткен дәуірлердің тарихи, мәдени және адамгершілік құндылықтарының көрсеткіші болып табылады. Ертегілер ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан рухани қазына ретінде тек тәрбиелік мәнге ие болып қана қоймай, сонымен бірге ұлттық ерекшелікті сақтап қалуда маңызды рөл атқарады. Ертегілер мен салт-дәстүрлер ұлттық бірегей-

лікті сақтау мен ұрпақтар сабақтастығында маңызды рөл атқарады. Олар ұлттық дүниетанымды, рухани құндылықтарды және тәрбиелік мәнді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізеді [1].

Ертегілердің пайда болуы және алғашқы формалары. Ертегілерде адамзаттың барлық дүние танымы мен тарихы жатыр. Алғашқы ертегілер алғашқы қауым адамдарының өз тәжірибесін әңгімелеу, оқиғаларды сипаттау, қызықты сәттерді әсірелеу арқылы пайда болған [2]. Бұл әңгімелер әсемделіп, көркемделіп, бірте-бірте ертегілерге айналды. Әңгімелеу барысында қызықты сәттерді әсірелеп, тыңдаушыларды еліктіре отырып жеткізу өнері алғашқы ертегілердің қалыптасуына ықпал етті. Ертегілер халықтың ертедегі тұрмыс-тіршілігі, салт-дәстүрлері, дүниетанымы туралы мол мағлұмат береді. Олар қоғамның дамуы мен өзгерістеріне сәйкес өзгеріп, түрленіп отырған. Әрбір дәуірде ертегілер арқылы қоғамның қажеттіліктері мен сұраныстарына сәйкес ұлттық құндылықтар қалыптастырылып отырды [3].

Ертегілердегі ұлттық құндылықтар. Ертегілер арқылы халықтың мәдениеті, салт-дәстүрлері, ұлттық ерекшеліктері кеңінен насихатталады. Қазақ халқының дәстүрлі мәдениетінде ертегілердің маңызды орны бар. Ертегілер арқылы ұрпақтар арасында ұлттық құндылықтардың берілуі қамтамасыз етілген. Олар тек ойын-сауық құралы емес, сонымен қатар балаларға және жасөспірімдерге өмірдің мәні, жақсылық пен жамандық, әділдік пен әділетсіздік, батырлық пен қорқақтық, адалдық пен арамдық туралы мәлімет беретін тәрбиелік құрал болып табылады. Қазақ халқының дәстүрлі отбасы моделінде ата мен әже ертегілер арқылы ұлттық құндылықтарды жеткізуші рөлін атқарады. Олар балаларға ертегі айтып, сол арқылы ұлттық тәрбиені сіңіреді. Әрбір ертегінің астарында халықтың өмір сүру қағидалары мен құндылықтары жатыр.

Қазақ ертегілерінің мазмұны және тәрбиелік мәні. Қазақ ертегілері мазмұны

жағынан бай және әртүрлі болып келеді. Ертегілердің сюжеттері көбінесе жақсылық пен жамандықтың күресіне, адалдық пен әділдіктің жеңісіне негізделген. Бұл жанрдағы шығармаларда ұлттық батырлық, отансүйгіштік, ерлік, адамгершілік, ізгілік сияқты құндылықтар кеңінен насихатталады. Мысалы, «Ер Төстік» ертегісінде батырлық пен қаһармандықтың ерекше маңыздылығы көрсетіледі. Бұл ертегіде туған жерге деген сүйіспеншілік, батырлық пен ерліктің символы ретінде Ер Төстіктің бейнесі беріледі. Ертегінің сюжеттік желісінде Ер Төстіктің қиындықтарды жеңіп, әділдікке қол жеткізуі арқылы оның ерік-жігері, рухының күштілігі мен Отанға адалдығы насихатталады. Осы арқылы жас ұрпаққа ерлік, батырлық, әділдік, ар-намыс сияқты ұлттық құндылықтар дәріптеледі. Ертегілерде кейіпкерлердің түрлі қасиеттері арқылы балалардың мінез-құлқын қалыптастыруға үлкен ықпал жасалады [4].

«Алтын сақа» — қазақ халқының ауыз әдебиетінде кеңінен тараған ертегілердің бірі. Бұл ертегіде адалдық, әділдік, тапқырлық сияқты құндылықтар алға тартылады. Ертегі кейіпкері қойшы бала мен сақа арқылы қызықты оқиға өрбиді. Ертегіде қойшы бала ауыл балаларының арасында сақа ойнап жүреді. Бала алтын сақасын жоғалтып алады да, оны іздеуге шығады. Сақасын іздеу жолында түрлі қиындықтарға тап болады, алайда ол еш мойымай, қиындықтарды жеңе біледі. Оның ақылдылығы мен табандылығы арқасында, алтын сақасын қайта тауып алады. Бұл арқылы ертегіде адамның ақылды, тапқыр және табанды болғанда ғана қиындықтарды жеңе алатыны және жетістікке қол жеткізетіні көрсетіледі. «Алтын сақа» ертегісі арқылы балаларға еңбектің, адалдықтың, әділдіктің және қиындықтарды жеңе білу қабілетінің маңыздылығы үйретіледі. Ертегі қазақ халқының дәстүрлі құндылықтарын насихаттай отырып, жас ұрпақты тәрбиелеу құралы ретінде қызмет етеді.

Қазақ ертегілері сондай-ақ халықтың өмір сүру салтынан туындаған дүниелерді көрсетіп, ұлттық мәдениетті, салт-дәстүрлерді сақтауға, оларды келесі ұрпаққа жеткізуге үлкен үлес қосады. Ертегілерде әдетте батырлар, даналар, қарапайым адамдардың жеңістері, олардың адамгершілігі мен тапқырлығы суреттеліп, адамзаттың маңызды өмірлік қағидалары көрсетіледі. Олар арқылы балаларға ата-ананы құрметтеу, үлкенге ізет, кішіге қамқор болу, елге адалдық, Отанға сүйіспеншілік сияқты ұлттық құндылықтар жеткізіледі.

Ертегілердің қазіргі қоғамдағы рөлі. Бүгінгі таңда ертегілердің ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы рөлі одан әрі маңызды бола түсуде. Жаһандану процесі мәдениеттерді жақындастырып, араласу мен өзгерістер әкеліп жатқан кезде ұлттық құндылықтарды сақтау мәселесі өзекті болып отыр [5]. Ертегілер осы құндылықтарды сақтап қалуда және жаңа буынға жеткізуде маңызды құрал болып қала береді. Қазіргі заманда ертегілер тек кітаптар мен ауызекі әңгіме арқылы ғана емес, мультфильмдер, фильмдер, анимациялар сияқты түрлі медиалық құралдар арқылы да таралып отыр. Бұл ертегілердің бүгінгі балалардың санасына әсер ету мүмкіндіктерін кеңейтіп, тәрбиелік мәнін арттырады. Мысалы, қазақ ертегілерін анимациялық фильмдер арқылы бейімдеу ұлттық құндылықтарды балаларға жеткізудің тиімді жолдарының бірі болып

табылады. Ертегілер еш уақытта өзінің өзектілігін жоғалтпайды, себебі олар мәңгілік туынды [6].

Жаһандық аренада ұлттық жәдігерлерімізді сақтап, келешек ұрпақты ата жолмен тәрбиелеу маңызды. Ертегілерді кішкентайынан оқып, тыңдап өскен ұрпақ саналы түрде өмірлік үлгі болатын тұлғасының бейнесін сіңіреді. Рухани бай, жаны таза тұлға қалыптасады. Басқа елден келген ақпаратты сүзгіден өткізіп, жақсысын үйреніп, жаманынан жиреніп, бір сөзбен айтқанда жат елдің қаңсығына сұқтанбайды.

Қорыта келгенде, ертегілердің ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы маңызы орасан зор. Олар ұрпақтан-ұрпаққа рухани және мәдени мұра ретінде жеткізіліп, халқымыздың ұлттық ерекшеліктерін сақтауда ерекше рөл атқарады. Ертегілердегі батырлық, әділдік, адалдық, адамгершілік, тапқырлық сияқты қасиеттер арқылы балалардың дүниетанымы мен мінез-құлқы қалыптасады. Сонымен қатар, ертегілер арқылы балалар ұлттық құндылықтарды бойларына сіңіріп, өз халқының салт-дәстүрлеріне құрметпен қарауға үйренеді. Қазақ халқының ертегілері ұлттық тәрбие беруде баға жетпес құрал болып қала береді. Олар тек өткеннің тәжірибесі ғана емес, болашаққа бағыт беретін рухани бағдаршам іспетті. Ертегілер арқылы біз өзіміздің мәдени мұрамызды сақтап, ұлттық құндылықтарымызды жас ұрпаққа жеткізуді жалғастыра аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Нұрбеков Т, т.б., & Салқынбай, А.Б. (2024). Тұрмыс-салт ертегілердегі ұлттық дүниетаным көріністері. *Bulletin of toraighyrov university. Philology series.*
2. Қасқабасов, С.А. Таңдамалы, бірінші том. [текст] -астана: Foliant баспасы, 2014. -320 с.
3. Рақымжанова, С., Маликова, А., & Мақұлбеков, А. (2021). Дәстүрдің табиғи-тарихи қайнар көздері және сакральді мағынасы.
4. Sabirova, z., & sherkeshaeve, a. (2020). Балаларды шетел тілінде ерте оқытудың кейбір психологиялық аспектілері / some psychological aspects of early teaching of a foreign language to children. *Вестник.*
5. Абдыханова, Б., & Мейрамбекова, Л. (2021). Неміс халқы және оның базалық этноспецификалық концептілер жүйесі. *Bulletin of I.n. Gumilyov eurasian national university. Philology series.*
6. Harries, e.w. Twice upon a time woman writers and the history of the fairy tale. [text]. -princeton university press, 2001. -232 p.

ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІ – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ!

Тұрғанбаева Г.,
ардагер ұстаз

Қазіргідей жаһандануға бет бұрған кезеңде ұлттық ерекшелігімізге негіз болатын ұлттық құндылықтарымызды сақтау және ұрпақ тәрбиесіне мән беру аса маңызды. Бұл ғылым ретінде зерттеліп, зерделеніп, тамырын тереңге жібергеніне тарихи деректер дәлел бола алады. Шындығында, тәрбие мен құндылықтар тағдыры бір-бірімен тығыз байланысты. Халықтың ділі де осы негізде қалыптасады.

Ұлттық құндылықтар мазмұнына халықтың өзіндік ерекшелігі, ұлттық мәдениеттің өзгешелігі, ұлттық тілдің байлығы, ұлттық нақыш пен салт-дәстүрлер

*«Арлы, ақылды адам қиянатты,
зорлықты, өзімиілдікті,
мақтануды білмейді және істемейді»*

Шәкәрім Құдайбердіұлы

енеді. Ұлттық құндылықтар – қауіпсіздігі сақталған және дамыған қоғам мен мемлекеттің, тұлғаның сұраныстарын қанағаттандырушы құбылыс және оның қасиеттері. Олай болса, жаһандану заманында қазақелінің дербес қалпын көрсететін тұлғалар тәрбиелеуіміздің қажеттігі айқындала түспек. Ұлттық құндылық белгілі бір ұлтқа ғана тән, сол ұлттың дүниетанымы мен тәрбиесіне, жаратылысы мен мінезіне негіз болатын қасиеттерді құраушы дүниелер деп тұжырымдай келе, елдік болмыс - ерекшелік, абырой, мақтаныш туғызатын, ұлттық мәдениет пен ұлттық мінездің іргетасы деген түбірлі ойға табан тірейміз. Адамзат тарихында құндылықты қалыптастыру ерте заманнан-ақ ойшылдар мен ғұламалардың назарында болды. Олардың тәрбиелік негіздері атадан-балаға, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан ізгі қасиеттер мен сезім-ниеттерден тұрады. Ұлттық құндылық – белгілі бір бағытты, мақсатты, жүйелі ұлттық көзқарасты, мінез-құлықтағы адамдық тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жүйе. «Балаңды өз тәрбиеңмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деген халық даналығы – осы сөзіміздің айғағы. Жас ұрпаққа тәрбие мен білім беру саласы-

на халықтық педагогиканы енгізе отырып, қазақхалқының төл мәдениетін оқушылардың бойына сіңіру қажет. Бұл елдік рухты бекемдеп қана қоймай, болашақ ұрпақты өмір сүруге тәрбиелейтін тәрбие кітабына айналар еді. Ал тәрбиенің тамыры тереңде, қайнар көзі - халық қазынасында, оның қадір-қасиеті мен бітім-болмысында. Өз ұлтын қадірлеп, қастерлеген, ұлт қадірін білген азаматтың бірі Ж.Аймауытов: «Мен халыққа кіндігіммен байланып қалғанмын. Оны үзе алмаймын. Үзу қолымнан келмейді», - десе, Сырым Датұлы: «Мен ағайынды екеумін. Бірі – өзім, екіншісі – халқым», - дейді.

Қазақ халқының осындай дәріптеуге, қастерлеуге, дамытуға тұрарлық ұлағаттарын, құнды ойларын халық игілігіне, келешек ел-жұртқа ие болар азаматтарды тәрбиелеуде неге қолданбасқа? Халқымыз баланың жамандықтан жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болуын, сұлу сөзді байсалды, ойлы, шымыр болып өсуін ұлт тәрбиесінің негізгі қағидасы етіп ұстаған. Ұрпақ тәрбиесінен кешігу дегеніміз – мертігумен бірдей. Тәлім- тәрбие бала дүниеге келмей тұрып қалануға тиіс. Сондықтан барша ғұламаларымыздың, Абай хакімнің «Толық адам» тұжырымына сүйеніп, қатардағы пендені нағыз кемел тұлғаға айналдыру үшін ұлттық құндылықтар арқылы тәрбие берудің маңызы зор. Тұлға бойындағы патриоттық, отаншылдық сезімді оятудың тетігі – отбасы, әулет, әлеуметтік орта мен мемлекет. Тәрбиенің көзі – ата-бабамыздан қалған мұралар мен дана сөздер десек біз – соларды насихаттаушымыз.

Тіл – тілші мамандардың ғана шаруасы емес. Тілдің дамуын, тілге қатысты мәселенің бәрін филологтарға сілтеп қойып қарап отырмай, оған бәріміз ат салысуымыз керек. Сонда бізде қазақы ғылым тілі де, өзге салаға қажетті тілімізде дамиды.

Бірақ та тілді үйрену үшін, қазақты қазақтыққа оралту үшін қазақтың әні мен күй-

інің керемет әсері бар. Димаш қазір қазақты қойып, қазақша сөйлеп, ән айтатын фанаттар клубының лидеріне айналды. Димаш шырқайтын қазақ әндерінің сөзін французшаға аударып берші», - деп өтініш жасаған еді, есіме түсіп отыр. Көрдiңiз бе, әннiң құдыретiн, әншi дауысының құдыретiн. Ән, музыка шекара белдеулерiнен асып өтiп өзiне «табынатын» қауымды қалыптастыра алады. Ал оның ар жағында сенiң өнерпаз ұлына ғана емес, халқыңа деген құрмет, сүйiспеншiлiк, махаббат оянады. Димаш жайында айтқанда шалқып шыға келдiк. Осы Димаш, Самал Ислямова сияқты талантты ұл-қызы бар қазақтың жерге қарап қалмасы белгiлi.

Жас ұрпаққа ұлттық тәрбие беру арқылы ғана біз өзіміздің ұлттық болмыс-бітімімізді, қайталанбас қазақи мінез-құлқымызды, ұлттық кейпімізді сақтап қала аламыз. Ұлттың бүгiнi де, болашағы да тәрбиелi ұрпаққа байланысты. Қазiргi заман бала тәрбиесiне ерекше мән берудi қажет етедi. Себебi ұрпақ тәрбиесi – ұлт болашағы. «Ұлтыңды сақтаймын десең – қызыңды тәрбиеле, рухыңды сақтаймын десең – ұлыңды тәрбиеле» деген екен Платон. Өскелең ұрпақ бiлiм мен ұлттық тәрбие негiздерiн өзiнiң ұлттық мектебiнен алатыны сөзсiз».

Бірақ қоғам болып қолға алып, мәдениетті, тәрбиелі болып жүруді әрқайсымыз өзімізден бастасақ, жас ұрпақтың тәрбиесі де өз жемісін берері анық. Қай заманда, қай қоғамда болса да, адамзат баласы тәлімге зор мән берген. Қазіргі қарыштап дамыған елде, ең алдымен, ұрпақ тәрбиесіне аса мән беріліп отырғаны белгілі. Себебі ұлттың бүгiнi де, болашағы да өскелең ұрпаққа байланысты. Осы тұста мектептің алдына қоятын басты мәселелердің бірі және ең маңыздысы – өркениетті, азаматтық-адамгершілік қасиеті мол, сондай-ақ ұлттық құндылығын жоғалтпаған, бәсекеге түсе алатын биік өрелі, терең бiлiмдi ұрпақ тәрбиелеу. Тәрбие – қоғамдық үздіксіз үрдіс, қоғам мен

жеке тұлғаның қарым-қатынасындағы басты жүйе.

Оқушы бойына азаматтық борыш, намыс, ар-ождан сынды елдік болмысты дарыту, рухани дүниесі бай интеллекті тұлға тәрбиелеу ұстаздың білім берудегі іс-әрекетіне байланысты. Қазіргі таңда елімізде болып жатқан әлеуметтік, экономикалық, саяси, мәдени жаңалықтарға байланысты оқу үрдісін ұлт-

тық сипатта ұйымдастыру – заман талабы. Еліміз ғасырлар бойы ұлан-байтақ жерін сыртқы жаулардан қорғауда ерлігімен көріне білген батырлар мен қолбасшыларды, халқының сөзін сөйлеп, ел қамын ойлаған шешен, би, даналарды мақтан еткен. Отанымызды қорғау, шежіреге толы тарихын білу, тілі мен дәстүрін сақтау, зерттеу – баршамыздың асыл борышымыз.

РУБРИКАЛАР
РУБРИКИ
RUBRICS

I . СҰХБАТ.ИНТЕРВЬЮ.INTERVIEW.

**II. ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ.ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ.
FOREIGNLANGUAGEEDUCATION.**

**III.МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЖӘНЕАУДАРМА.МЕЖКУЛЬТУРНАЯ
КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURALCOMMUNICATIONANDTRANSLATION**

**IV.КОГНИТИВТІКЛИНГВИСТИКА.ПСИХОЛИНГВИСТИКА.ЖАҢАҚАЗАҚӘЛПБИ.
КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА. ПСИХОЛИНГВИСТИКА. НОВЫЙ
КАЗАХСКИЙАЛФАВИТ.
COGNITIVE LINGUISTICS. PSYCOLINGUISTICS.QAZAQ NEWALPHABET**

**V . ЛИНГВОМӘДЕНИЕТАНУ. ЛИНГВИСТИКА
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ. ЛИНГВИСТИКА
LINGUA-CULTURALLINGUISTICS.LINGUISTICS**

**VI . ПСИХОЛОГИЯ. ПСИХОЛОГ КЕҢЕСПСИХОЛОГИЯ.
УГОЛОК ПСИХОЛОГА
PSYCOLOGY.PSYCHOLOGIST’S CORNER**

**VII . КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКАМ
MULTI-LINGUA LEGUCATION AND INNOVATIONS IN LEARNING LANGUAGES**

**VIII.РУХАНИЖАҢҒЫРУ:ҰЛТТЫҚТӘРБИЕ
НАЦИОНАЛЬНОЕВОСПИТАНИЕ
NATIONALWAYOFBRININGUP**

**IX.ТАРИХ
ИСТОРИЯ
HISTORY**

**Х . ПЕДАГОГИКА
ПЕДАГОГИКА
PEDAGOGY**

**XI. ЖАРАТЫЛЫСТАНУ БАҒЫТЫНДАҒЫ ҒЫЛЫМДАР
ЕСТЕСТВЕННО–МАТЕМАТИЧЕСКОЕНАПРАВЛЕНИЕ
NATURALSCIENCES**

**XII. МЕДИЦИНА
МЕДИЦИНА
MEDICINE**

**XIII. АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ.
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕНАУКИ.
AGRICULTURALSCIENCES**

**XIV . АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
INFORMATIONTECHNOLOGY**

**XV . СЫН ПІКІР.
КРИТИКА МНЕНИЕ.
CRITICALTHINKING.**

**XVI.ҒАЛЫМӘЙЕЛДЕРШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ
ТВОРЧЕСТВО УЧЕНЫХ ЖЕНЦИН
SCIENTISTWOMEN’S CREATIVITY.**

МАҚАЛАНЫ ЖАРИЯЛАУ ЭТИКАСЫ

Авторлар үшін:

- Жұмыстың мәтінін журналда жариялауға жолдау арқылы авторлар өздері туралы мәліметтің дұрыстығына, қолжазбада плагиаттың және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына, барлық мәтін сілтемелері кесте, схема және суретті сызбалар тиісінше рәсімделгеніне кепілдік береді.
- Мақаланың түпнұсқалық сипатын % (ұсынылатын процент – 60) өлшемінде анықтау үшін қолжетімді антиплагиат жүйелеріне сүйене отырып, талапқа сай рәсімделмеген мақалаларды себебін түсіндіріп жатпастан жарамсыз деп тану құқығын автор өз жауапкершілігіне алады.

Жолданған мақалаға қойылатын талаптар.

Мақала:

- безендіруге қойылған талаптарға сәйкес рәсімделуі;
- бұрын жарық көрмеген болуы немесе басқа басылымдардың қарауында жатпауы;
- автордың/авторлардың тек өзіндік зерттеу нәтижелерін ғана қамтуы;
- тиісті мәселе бойынша әртүрлі елдер зерттеушілерінің ғылыми еңбектеріне шолу жасауы, индекстелетін журналдар авторларының жарияланымдарына, осы журналдың бұрынғы шығарылымдарындағы мақалаларға сілтемелер беруі.
- Автор/авторлар жүгінген әдебиеттер тізіміне тек мақалада пайдаланылған дереккөздер енгізілуі және мәтінде оларға міндетті түрде сілтемелер жасалуы тиіс.

Редакторлар үшін:

Бас редактор және редакция алқасының мүшелері

- жарияланатын мақалалардың сапалық құрамына ерекше көңіл бөлуі;
- мақалаға жауапты болып бекітілген жағдайда, рецензенттің/сарапшының пікірімен келісетіндігі (немесе келіспейтіндігі) жайында негізді шешімін ортаға салуы;
- редакция алқасының отырыстарына қатысуы, журнал мазмұнын анықтайтын шешім қабылдауда өз ұстанымын білдіруі;
- техникалық талаптарға сәйкестікке қатысты бастапқы іріктеуден өткен мақалаға редакция алқасы құрамынан жауапты адамды және редакция алқасы құрамына кірмейтін (тиісті сала бойынша ғалым немесе маман) екі рецензентті тағайындауы;
- шешім қабылдауда тек ғылыми мүддені алға қоюы және мақаланың баспа стандарттарына сәйкестігін басшылыққа алуы тиіс.

МАҚАЛАНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖАРИЯЛАУ СТАНДАРТТАРЫНА СӘЙКЕСТІГІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН МІНДЕТТІ ТАЛАПТАР

1. Мақала атауы (титул парағы).

Қысқа, бірақ дәл. Мақаланың негізгі мәселесін анықтайды;

2. Тірек сөздер (кілт сөздер) - 8-12 сөз;

3. Аннотация (Abstract) - 1 абзац 50-200 сөз.

Аннотацияда сілтемелер мен қысқартулар болмауы тиіс; Алғы сөз – 1,5-2 бет.

Мәселенің мәнін анықтайды, зерттеу мақсатын көрсетеді, зерттеудің маңыздылығын негіздейді;

4. Әдебиетке шолу. 15 дереккөз. Пайдаланған әдебиеттерді талдау, негізгі идеяларды, бағыттарды тұжырымдау, зерттеудің теориялық негіздерін анықтау үшін материалды пайдалану. Автор өзінің ғылыми мақаласы аясында өз көзқарасын негіздеу мақсатында қолданған және нәтижесінде осы ғылыми мақалада келтірілген мәселелердің қазіргі заманғы көзқарастары және осы тақырып бойынша жұмыста анықталған қиындықтар туралы еңбектер тізімі көрсетіледі.

5. Әдістері – 2-4 бет.

Бұл бөліктің мақсаты – қолданылатын әдістердің сенімділігі мен олардың нәтижелерге әсерін бағалау. Зерттеу жүргізудің жоспары мен жүйелілігі, эксперименттер хаттамалары, пайдаланылатын материалдар, объектілер, жабдықтар, дайын статистикалық деректер, бағдарламалық қамтамасыз ету және т.б., сондай-ақ алынған нәтижелерді бағалау әдістемесі келтіріледі.

6. Нәтижелер мен талқылау. Шамамен 5-7 бет.

Зерттеу нәтижелері оларды түсіндірместен нақты логикалық дәйектілікпен ұсынылған. Дәл осы жерде кестелер, суреттер мен графиктер жиі қолданылады (бірақ көшірме емес). Талқылау зерттеу нәтижелерін және онымен байланысты басқа материалдарды түсіндіруге бағытталуы керек. Жаңа және маңызды бақылауларға назар аударыңыз. Зерттеу мақсаттары үшін байқалған пікірдің маңыздылығын түсіндіріңіз;

7. Қорытынды.

Сіздің жұмысыңыз тақырыптың қазіргі жағдайын қалай жақсартады/кеңейтеді;

Қойылған мақсатқа қатысты нәтижелердің / қорытындылардың негізгі мәні неде;

Цифрлар (Цифры). 5-8; Кестелер (Кестелер). 1 - 3;

Ұсынымдар. 20 жұмыс, олардың кемінде 30% - ы шетелдік болуы керек және мақаладағы нақты ескертулермен сәйкес келуі керек; әдебиеттер тізімінде электронды көздерге сілтемелердің болуы

8. Жалпы көлемі. 8-12 бет (негізгі материалды қосқанда шамамен 5000 сөз);

Мәтінде сілтеме жасалынуы кереу. Барлық пайдаланылған дереккөздер мәтінде әдебиеттер тізіміндегі дереккөзге сәйкес келетін нөмірмен белгіленуі керек. Барлық деректер нақты болуы керек және мәтіндегі дәйексөзге сәйкес келуі керек.

Суреттер, суреттер, диаграммалар мен кестелер жеке файл түрінде берілуі керек.

ЭТИКА ПУБЛИКАЦИИ СТАТЕЙ

АВТОРЫ:

- несут ответственность за соблюдение научной и исследовательской этики по предоставленному материалу (за текст опубликованной в журнале статьи, плагиат, за использование чужого материала, за последовательность и размещение схем, рисунков, диаграмм);
- за отклоненные без объяснения причины статьи, которые не были оформлены должным образом, а также за статьи, не прошедшие проверку на оригинальность посредством доступных систем антиплагиата (рекомендуемый процент - 60%).

Обязательные требования, предъявляемые к статьям, отправленным для публикации:

Статья, предоставленная для публикации:

- должна быть оформлена в соответствии с предъявляемыми требованиями;
- не должна быть издана ранее и находиться в печати в других источниках;
- должна содержать только результаты собственного исследования, обзор научных трудов исследователей из разных стран по заданной теме, а также ссылки на статьи данного журнала прошлых изданий;
- все использованные источники должны быть реальными и совпадать с цитированием в тексте, а также помечены в тексте с указанием номера, соответствующего источника в списке литературы.

РЕДАКТОРЫ:

Главный редактор и члены редколлегии:

- уделяют особое внимание качеству содержания публикуемой статьи;
- принимают решение о согласии (или несогласии) с решением рецензента статьи о её публикации;
- участвуют в работе заседаний членов редколлегии;
- готовят двух рецензентов из числа членов редакционной коллегии, а также со стороны – специалиста данной отрасли науки – после первой экспертизы на соответствие публикуемой статьи техническим аспектам;
- руководствуются при принятии решения научным значением и соответствием статьи стандарту издания.

ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ СООТВЕТСТВИЯ СТАТЬИ МЕЖДУНАРОДНЫМ НОРМАМ ПУБЛИКАЦИИ

1. Название статьи.

Краткое, но точное. Определяет основную проблему статьи.

2. Ключевые слова. 8 – 12 слов.

3. Аннотация. 1 параграф 50 – 200 слов.

Аннотация не должна содержать ссылки и аббревиатуры.

Введение – 1,5 – 2 страницы. Определяет суть проблемы, указывает цель исследования, обосновывает важность исследования.

4. Обзор литературы. 15 источников. Анализ использованной литературы, формулировка основных идей, тенденций, использование материала для обоснования теоретической базы

исследования. Перечень работ, которые были привлечены Автором для того, чтобы развить и обосновать свою аргументацию в рамках своей научной статьи, и которые, как следствие, цитируются в этой научной статье, современные взгляды на проблему и выявленные трудности при работе над данной темой.

5. Методы. 2– 4 страницы.

Цель данной части – провести оценку надёжности используемых методов и их влияние на результаты. Приводятся план и последовательность процесса исследований, протоколы эксперимента, используемые материалы, предметы, оборудование, готовые статистические данные, программное обеспечение и т.д., а также методика оценки результатов.

6. Результаты и обсуждения. Около 5-7 страниц.

Результаты исследования в чёткой логической последовательности, без их интерпретаций. Именно здесь чаще всего используются таблицы, рисунки и графики (но не дублирующиеся). Осуждение должно быть сфокусировано на интерпретации результатов исследования и других связанных с ним материалов. Подчеркните новые и важные наблюдения. Объясните значение наблюдаемого мнения для цели исследования.

7. Выводы.

Как ваша работа улучшает /расширяет текущее положение темы.

Каков основной смысл результатов/выводов относительно поставленной цели.

Цифры. 5-8;

Таблицы. 1 - 3;

8. Ссылки. 20 работ, как минимум 30% из них должны быть иностранными и совпадать с реальными сносками в статье; наличие ссылок для электронных источников в списке литературы.

9. Общий объём. 8-12 страниц (около 5 000 слов включая основной материал);

Цитирование источников в тексте. Все использованные источники должны быть помечены в тексте с указанием номера, соответствующего источника в списке литературы. Все источники должны быть реальными и совпадать с цитированием в тексте.

Изображения, рисунки, диаграммы и таблицы должны быть представлены отдельным файлом в хорошем качестве.

THE ETHICS OF PUBLISHING AUTHOR'S ARTICLES:

- - are responsible for compliance with scientific and research ethics on the submitted material (for the text of the article published in the journal, for plagiarism, for the use of someone else's material, for the sequence and placement of diagrams, drawings, diagrams);
- - for articles rejected without explanation, which have not been properly formatted, as well as for articles that have not been checked for originality using the available anti-plagiarism systems (the recommended percentage is 60%).

Mandatory requirements for articles sent for publication:

Article sent for publication:

- must be designed in accordance with the requirements;
- should not be published earlier and be in print in other sources;
- should contain only the results of their own research, a review of scientific works of researchers from different countries on a given topic, as well as references to the articles of this journal of previous issues;
- all the sources used must be real and coincide with the citations in the text, as well as marked in the text by the number of the corresponding source in the list of literature.

EDITORS:

Editor-in-chief and members of the editorial board:

- - pay special attention to the quality of the content of the published article;
- - decide whether or not to agree or disagree with the reviewer's decision to publish the article;
- - participate in the meetings of the editorial board members;
- - prepare two reviewers from among the members of the editorial board or from the outside - an expert in the given field of science - after the first examination on the compliance of the published article with technical aspects;
- - are guided in making a decision by the scientific significance and compliance of the article with the publication standard.

MANDATORY REQUIREMENTS FOR THE COMPLIANCE OF THE ARTICLE WITH INTERNATIONAL PUBLICATION STANDARDS

1. The title of the article:

Brief but accurate. Identifies the main problem of the article. 2. Keywords: 8 - 12 words.

3. Abstract: 1 paragraph 50 - 200 words.

The abstract should not contain references and abbreviations.

4. Introduction - 1.5 - 2 pages. Defines the essence of the problem, indicates the purpose of the study, justifies the importance of the research.

5. Literature review. 15 sources. Analysis of the literature used, formulating the main ideas, trends, using material to justify the theoretical basis of the study. The list of works, which were involved by the Author to develop and justify his argumentation within his research article, and which, as a consequence, are cited in this research article, the current views on the problem and the identified difficulties in working on this topic.

6. Methods. 2- 4 pages. The purpose of this part is to evaluate the reliability of the methods used and their impact on the results. The plan and sequence of the research process, experimental

protocols, materials used, subjects, equipment, ready-made statistics, software, etc., and the methodology for evaluating the results are given.

7. Results and discussion. About 5-7 pages. The results of the study in a clear logical sequence, without their interpretations. This is where tables, figures and graphs are most often used (but not duplicated). Condemnation should focus on the interpretation of the study results and other related material. Emphasize new and important observations. Explain the significance of the observed opinion to the purpose of the study.

8. Conclusions. How does your work improve/expand the current state of the topic. What is the main point of the results/conclusions in relation to the goal set. Figures. 5-8; Tables. 1 - 3;

9. References. 20 papers, at least 30% of them must be foreign and match the actual footnotes in the article; have references for electronic sources in the list of references.

10. Total length. 8-12 pages (about 5,000 words including main material); Citation of sources in the text. All sources used must be marked in the text with the number of the corresponding source in the reference list. All sources must be real and match the citations in the text. Pictures, figures, diagrams and tables must be presented as a separate file in good quality

